

2015

Robbert Kramer,
3489663

Utrecht, Maart 2015

[De betekenis van regionale identiteit in het proces van ontpoldering en verkweldering]

De betekenis van regionale identiteit in het proces van ontpoldering in de Hedwigepolder en verkweldering in Noord-Friesland Buitendijks.

“De betekenis van regionale identiteit in het proces van ontpoldering en verkweldering”

Robbert Kramer, 3489663
R.M.Kramer@students.uu.nl
Master thesis, Geo-Communicatie
Utrecht, Maart 2015
Begeleider: Dr. Kees Terlouw

Universiteit Utrecht

Voorwoord

Beste Lezer,

In de periode maart 2014 tot en met maart 2015 is dit onderzoek uitgevoerd in het kader van de masterthesis dat onderdeel uitmaakt van de opleiding Geo-communicatie aan de faculteit geowetenschappen van de Universiteit Utrecht. Na een onderbreking van een aantal maanden in verband met mijn stage is het onderzoek voortgezet in september 2014. De afgelopen zes jaar heb ik aan de Universiteit Utrecht gestudeerd. Eerst de bachelor opleiding Sociale Geografie en Planologie en vervolgens de masteropleiding Geo-Communicatie. In de opleidingen heb ik mij kunnen ontwikkelen als geograaf, leren denken als een geograaf en naar de ruimte kijken als een geograaf. Dit onderzoek is een mooie afsluiting van mijn tijd aan de Universiteit Utrecht.

Graag dank ik dr. Kees Terlouw voor de begeleiding en feedback tijdens het proces. Ik ben lang zoekende geweest naar de juiste invulling van mijn onderzoek en ben dan ook dankbaar voor de aangereikte handvaten. Tevens gaat mijn dank uit naar mijn medestudenten voor de feedback op mijn onderzoek. Jullie opbouwende kritiek heeft ervoor gezorgd dat ik kritischer naar mijn eigen werk ging kijken.

Tot slot wil ik graag Denise Thomas bedanken. Het schrijven van een masterthesis gaat met ups en downs en soms zie je het even niet meer zitten. Denise, dank je wel dat je er altijd voor me was en voor het blijven steunen bij het schrijven van de thesis.

Veel leesplezier!

Maart 2015,

Robbert Kramer

Samenvatting

Op 12 november 2014 kwam er definitief een einde aan een jarenlange discussie om de Hedwigepolder te ontpolderen. De Hedwigepolder wordt onder water gezet ten behoeve van natuurherstel. In Noord-Friesland Buitendijks wordt een gebied met zomerpolders verkwelderd. Hierdoor ontstaat een groot uniek kweldergebied dat van internationale betekenis is. Voor beide casussen geldt dat het proces niet voorspoedig is verlopen. In dit onderzoek is er gekeken naar de betekenis van regionale identiteit op het proces van ontpolderen en verkweldering. De vraag dit daarbij centraal staat luidt als volgt: *Welke betekenis heeft regionale identiteit in het proces van ontpoldering en verkweldering in de Hedwigepolder en Noord-Friesland Buitendijks?* Daarnaast is er gekeken naar het waterbewustzijn per regio, de belangen op de verschillende schaalniveaus, de argumenten van de verschillende belangengroepen en in hoeverre regionale identiteit hierin terugkomt. Ook is er gekeken naar de mate van betrokkenheid van de burgers, de houding van de burger ten opzichte van het landschap en de waardes die worden gehecht aan het landschap. In wetenschappelijke literatuur wordt er veel geschreven over regionale identiteit, maar wordt er zelden invulling gegeven aan dit begrip. Er is nog weinig onderzoek gedaan naar de betekenis van regionale identiteit bij het proces van ontpoldering en verkweldering. Dit onderzoek probeert dat kennisgat op te vullen. Daarnaast geven de resultaten inzicht in hoe weerstand bij deze projecten in de toekomst voorkomen of verminderd kan worden.

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van kwalitatieve methodes. Eerst is er een inhoudsanalyse toegepast op documenten en krantenartikelen waarbij er werd gekeken naar de aanwezigheid van regionale identiteit en de manier waarop het werd gebruikt. Vervolgens is zijn er interviews afgenomen met de diverse belangengroepen om in te gaan op het aspect regionale identiteit. In het onderzoek wordt een tweetal case studies behandeld, namelijk de Hedwigepolder in Zeeland en Noord-Friesland Buitendijks in Friesland. De Hedwigepolder is een zeeleipolder die onder water wordt gezet ten behoeve van natuurherstel als gevolg van de verdieping van de Westerschelde. Dit is een afspraak die voortkomt uit het Scheldeverdrag dat is afgesloten tussen Nederland en België. In Zeeland is er veel weerstand tegen de ontpoldering. Noord-Friesland Buitendijks is een stuk land wat buiten de zeedijk ligt. Het is een gebied met zomerpolders en kwelders. Internationaal gezien zijn er te weinig kwelders en daarom worden de zomerpolders verkwelderd. Dit levert een uniek kweldergebied op. Met name lokaal is er weerstand tegen de maatregelen.

Ten grondslag aan de manier waarop we naar het landschap kijken, zijn de verschillende natuurbeelden. Keulartz, Swartz en van der Windt (2008) onderscheiden daarin drie typen: wildernis, arcadisch en functioneel. Dit hangt samen met de waardes die we hechten aan het landschap en dit is verbonden met de regionale identiteit. Veel van de identiteit is verbonden aan het land en landschap, zeker in rurale gebieden aldus Hamin en Marucci. . De gedeelde ervaring van de regio betreft de lokale agrarische geschiedenis en landschapskwesties. De identiteit van regio's heeft dan ook vaak een basis in fysieke kenmerken, zoals bergen, heuvels, rivieren, meren, kustzones etc. Deze elementen zijn makkelijk herkenbaar en door veel mensen ervaren (Hamin & Marucci, 2008, pp. 469-470). Regionale identiteit is meer gebaseerd op de waarneming van de ruimte en ruimtelijke belangen. Hierdoor is de regionale identiteit meer met ruimtelijke kenmerken verbonden en veel minder met maatschappelijke kenmerken. Regionale identiteit ligt niet vast, maar is constant aan verandering onderhevig.

Regionale identiteit speelt een onmiskenbare rol in het proces van ontpoldering en verkweldering. De houding van burgers worden bepaald door identiteit. Zo is er in Friesland een sterke agrarische identiteit aanwezig, terwijl in Zeeland een sterke zee- en land identiteit aanwezig is. Kenmerken van een agrarische identiteit zijn behoudendheid en geborgenheid tegen het onbekende. Ook in Zeeland is de behoudendheid aanwezig. Dit botst met de maatregelen die plaatsvinden. Dit is ook onderdeel van het collectieve geheugen en de collectieve identiteit, dit gaat één tot twee generaties terug. Dit geheugen is een gedeeld verleden in een plattelandssamenleving. Verandering past niet bij dit geheugen, de mensen zijn sceptisch tegenover verandering. De persoonlijke geschiedenis speelt een belangrijke rol, bijvoorbeeld voorvaders die meegeholpen hebben bij het winnen van land ten opzichte van de zee. Het generatieaspect is aanwezig, ouderen identificeren zich meer met de regio dan jongeren.

Het landschap is een bron van identiteit en is bepalend voor de houding ten opzichte van het landschap en de waarden die worden gehecht. In Zeeland verschillende de waarden die aan de Hedwigepolder worden gehecht. Natuurorganisaties zien het vanuit het wildernis perspectief met een belangrijke natuurwaarde terwijl agrariërs het zien vanuit een functioneel natuurbeeld met een economische waarde. In Friesland wordt het landschap door alle belangengroepen gewaardeerd, maar verschilt het inzicht over het beheer. De belangen botsen op verschillende ruimtelijke schaalniveaus. Zowel in Friesland als in Zeeland wordt van buitenaf bepaald wat er gebeurt, lokale belangengroepen zoals burgers, gemeente en agrariërs hebben hier weinig over te zeggen. Ze zijn onvoldoende betrokken in het proces. Zolang er voldoende perspectief is wordt er veel van de maatregelen ondersteund, maar als die ontbreken dan is er geen draagvlak. De weerstand die ontstaat komt voort uit de sterke binding die de mensen hebben met het gebied. Ze zijn geneigd het gebied toe te eigenen. Een belangrijk verschil tussen beide regio's is het waterbewustzijn. In Zeeland is men bezig het land te beschermen tegen de zee. In Friesland wordt de zee juist gebruikt om land aan te winnen. Overstroming ligt in Zeeland erg gevoelig met de Watersnoodramp in gedachte terwijl in Friesland overstroming juist wordt gebruikt bij de landaanwinning. Dit is een punt wat grotendeels verkomen had kunnen worden door in de communicatie en het proces rekening te houden met de regionale identiteit en de bijbehorende belangen van lokale bewoners. Door te weten waar zij waarde aan hechten, had een lang en moeizaam proces voorkomen kunnen worden.

Dit onderzoek toont aan dat regionale identiteit een belangrijke betekenis heeft in het proces van ontpoldering en verkweldering. Er zijn verschillende visies op regionale identiteit en die verschillen per actor. Op de verschillende ruimtelijke schaalniveaus komt dit tot uiting. De conflicten die ontstaan komen voort uit een verschillende visie op identiteit. Elke actor hecht een bepaalde waarde aan het gebied en heeft een bepaald toekomstbeeld voor het gebied. Deze komen niet altijd overeen en dit leidt tot botsingen. Dit verkennend onderzoek heeft een eerste poging gedaan om kenmerken van regionale identiteit te koppelen aan verschijnselen en argumenten in het proces van ontpoldering en verkweldering.

English Summary

On the 12th of November 2014 there finally came an end to a long discussion to the reclamation (ontpoldering) of the Hedwigepolder. The Hedwigepolder will be flooded for the reason of nature restoration. In Noord-Friesland Buitendijks an area with summer polders (zomerpolders) will be 'verkwelder' (the process where summer polders will be turned back into marshes). This creates a unique large marsh area of international importance. For both cases the process has not proceeded smoothly. This study takes a look at the significance of regional identity in the process of reclamation and verkwelding. The research question is: Which meaning has regional identity on the process of reclamation and 'verkwelding' in the Hedwigepolder and Noord-Friesland Buitendijks. In addition the research focuses on the water awareness by region, the interests of the different scales, the arguments of the various interest groups and the extent to which regional identity comes back here. Also examined the degree of involvement of citizens, the attitude of the citizens towards the landscape and the values that are attached to the landscape. In scientific literature there is much written about regional identity, but rarely this concept is given meaning. There is not much research into the significance of regional identity in the process of reclamation and verkwelding. This study aims to fill that knowledge gap. In addition the results give an understanding of how resistance to these projects occur and how it can be reduced in future.

For this study qualitative methods are used. First there is a content analysis applied to documents and newspaper articles in which the research focused at the presence of regional identity and the way it was used. Then there are interviews with various interest groups to go deeper into the aspect of regional identity. In the research two case studies will be discussed, namely the Hedwigepolder in Zeeland en Noord-Friesland Buitendijks in Friesland. The Hedwigepolder is a clay polder and will be flooded due to nature restoration as a result of the deepening of the Westerschelde. This is an appointment that is made in the Schelde treaty between the Netherlands and Belgium. In Zeeland there is much resistance to the reclamation. Noord-Friesland Buitendijks is a piece of land which is beyond the seawall. It is an area with summer polders and marshes. Internationally there are too few marshes and therefore the summer polders will be turned into marshes. This provides a unique marsh area. On local level there is resistance to these measures.

There are different ways how we can look at the landscape. Keulartz, Swartz and van der Windt (2008) distinguish three types: Wilderness, Arcadian and Functional. This reflects the value people attach to the landscape and this is linked to regional identity. Much of the identity is linked to the land and the landscape, especially rural areas according to Hamlin and Marucci. The shared experience of the region as the local agricultural history and landscape issues. The identity of regions is therefore often a basis in physical characteristics, such as mountains, hills, rivers, lakes, coastal areas etc. These elements are easily recognizable and experienced by many people (Hamlin & Marucci, 2008, pp. 469-470). Regional identity is based more on the perception of space and spatial interests. This regional identity is more connected to spatial characteristics and much less with social features. Regional identity is not fixed, but is constantly subject to change.

Regional identity has an undeniable role in the process of reclamation and verkwelding. The attitude of citizens are determined by identity. Friesland has a strong agricultural identity, while Zeeland has a strong sea and land identity. Characteristics of an agricultural identity are conservatism and security

against the unknown. Both in Friesland and Zeeland there is conservatism related to the measures. This is also part of the collective memory and collective identity. The collective memory goes back one or two generations. This memory is a shared past in a rural community. Change does not fit with this memory, people are skeptical to change. The personal history has an important role, for example ancestors who help with winning the country over the sea. The generation aspect is present, elderly identify more with the region than young people.

The landscape is a source of identity and determines the attitude of the landscape and the values that are attached. In Zeeland there are different values attached to the Hedwigepolder. Nature organizations are seeing it from the perspective of nature wilderness while farmers see it from a perspective of a functional nature image with an economic value. In Friesland the landscape is appreciated by all stakeholders, but it differs insight on management. Interests collide at different spatial scales. Both in Friesland and Zeeland outsiders decided what is happening with the area while local interest groups as citizens, municipality and farmers have not much to say. They are not sufficiently involved in the process. As long as there is sufficient perspective most of the measures are supported. The resistance arises because of the strong bond which the people have with the area. An important difference between the two regions is the water consciousness. Zeeland protect the land against the sea while in Friesland the sea is used to reclaim land. Flooding is in Zeeland a very sensitive word, with back in mind the flood disaster in 1953. In Friesland the flooding is properly used in the reclamation. To have taken the different vision of regional identity into account, much of the resistance could have been prevented.

This research shows that regional identity has an important significance in the process of reclamation and verkweldering. There are different views on regional identity and vary per actor. At different spatial scales, this is expressed. The conflicts that arise come from a different vision of regional identity. Any actor attaches a certain value to the area and has a particular vision for the area. These do not always correspond and this leads to collisions. This exploratory study is a first attempt to link characteristics of regional identity phenomena and arguments in the process of reclamation and verkweldering.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	4
Samenvatting.....	5
English Summary.....	7
Inhoudsopgave	9
1. Inleiding.....	11
1.1 Wetenschappelijke relevantie	12
1.2 Maatschappelijke relevantie.....	14
1.3 Onderzoeksvraag en deelvragen.....	14
2. Theoretisch kader.....	16
2.1 Regionale identiteit.....	16
2.2 Vorming Regionale Identiteit.....	17
2.3 Waterbewustzijn	20
2.4 Schaalniveaus	22
2.5 Natuurbeelden.....	22
2.6 Voorbeelden regionale identiteit: Friesland en Zeeland.....	25
3. Methodiek.....	28
3.1 Verantwoording methode.....	28
3.2 Selectie van bronnen.....	30
3.3 Selectie van Interviews	31
3.4 Aanpak onderzoek	32
4. Resultaten en analyse.....	34
4.1. Noord-Friesland Buitendijks	34
4.1.1. Inpoldering (jaren 70-80).....	37
4.1.2. Behandeling zienswijzen	39
4.1.3. Verkweldering (jaren 90)	42
4.1.4. Start proefkwelder (jaren 2000).....	45
4.1.5. Vervolg op proefkwelder	46
4.1.6. Analyse Regionale Identiteit	48
4.1.7 Interviews	50
4.1.8 Analyse Regionale Identiteit.....	60
4.2. Hedwigepolder.....	62
4.2.1. Sigmaplan	62
4.2.2. Overzicht ontwikkelingen	64
4.2.3. Zienswijzen	71
4.2.4. Regionale Identiteit.....	74
4.2.5 Interviews	76
4.2.6 Analyse Regionale Identiteit.....	81

5. Conclusie	82
5.1 Antwoord op de deelvragen	82
5.2 Antwoord op de hoofdvraag	86
6. Discussie	89
7. Nawoord en reflectie	90
Bijlage 1. Literatuurlijst.....	91
Lijst van tabellen, figuren en kaarten	94
Bijlage 2. Inhoudsanalyse.....	95
Krantenartikelen Noord-Friesland Buitendijks.....	95
Krantenartikelen Hedwigepolder	96
Bijlage 3 Topiclijst Interviews	97

1. Inleiding

Op woensdag 12 november 2014 kwam er een einde aan een zaak die de afgelopen jaren een hot issue is geweest, voor veel onrust heeft gezorgd en een hoofdpijndossier was voor meerdere kabinetten: De Hewdigepolder. De Raad van State wees op deze dag de bezwaren tegen ontpoldering af en er is geen beroep meer mogelijk. De Hedwigepolder wordt onderwater gezet ten behoeve van natuurherstel. Hiermee komt een einde aan een jarenlange discussie waarbij de emoties hoog opliepen. In Friesland is een vergelijkbaar project aan de gang. In Noord-Friesland Buitendijks wordt een stuk zomerpolder teruggegeven aan de natuur. Een vergelijkbare casus, maar eentje die zelden in het nationale nieuws komt. Geen actiegroepen die in opstand komen en geen kabinetten die worstelen met dit vraagstuk. Welke rol speelt regionale identiteit in dit proces?

In 2003 kwam het rapport *Bewust werken aan waterbewustzijn* uit. Dit rapport was geschreven in opdracht van Rijkswaterstaat, omdat ze bezorgd waren over het draagvlak onder de Nederlandse bevolking van maatregelen die noodzakelijk zijn in het waterbeheer. Een hoger waterbewustzijn zou positief kunnen uitpakken voor het waterbeheer. De weerstand bij projecten zou dan namelijk afnemen en het begrip toenemen. De Nederlandse bevolking heeft vertrouwen in de traditionele aanpak van dijkverbeteringen en ziet de noodzaak van een nieuwe omslag niet direct in. Door de mensen bewust te maken van toekomstige uitdagingen in het waterbeheer kan de weerstand weggenomen worden (Rijkswaterstaat, Directoraat-Generaal, 2003, p. 1).

De onderzoekers van het rapport *Bewust werken aan waterbewustzijn* concludeerden dat de perceptie van veiligheidsproblemen sterk plaatsgebonden is. Het risicobesef bij burgers kan beïnvloed worden door ervaringen uit het verleden met wateroverlast en door voorlichting. Dit verschilt sterk van persoon tot persoon. Burgers op verschillende plekken kijken anders tegen het water aan. Zo is men in Zeeland bijna agressief als het om het nieuwe waterbeleid gaat. Dit blijkt ook uit het volgende citaat:

Ruimte voor water is (uiteindelijk) onbespreekbaar als daar niet een perspectief aan wordt gekoppeld dat aanspreekt bij inwoners van het betreffende gebied. Een perspectief als natte natuurontwikkeling is vrijwel uitsluitend bespreekbaar in combinatie met bijvoorbeeld economische perspectieven vanuit recreatie of woningbouw. Nieuwe elementen moeten wel aansluiten bij regionale tradities. Zo wordt in Oost-Groningen met argusogen gekeken naar de verkoop van hun land aan vermogende randstedelingen, wordt in Zeeland elke vierkante meter landbouwgrond gekoesterd, wordt in Amsterdam met moeite een woonboot verplaatst, wordt in Flevoland de verhouding tussen natte natuur en waterrecreatie nauwlettend gevolgd, etc... (Citaat uit Van Rooy, 2000, p. 8.)

Het verschil in waterbewustzijn tussen overheden, burgers en natuurorganisaties leidt hier tot ernstige botsingen. In het rivierengebied daarentegen is men bijna gewend aan de wateroverlast. Door deze ervaring is men bewust geworden van de urgentie van hoogwaterproblematiek. Het draagvlak voor nieuwe maatregelen is hier dan ook groot. In maart 2014 kwam de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling) met een rapport over het waterbeleid in Nederland. Het rapport is positief over de manier waarop Nederland omgaat met het waterbeleid. Tegen relatief lage kosten is er voldoende waterveiligheid, -kwaliteit en voldoende water. Uit het rapport blijkt dat het voor Nederlanders vanzelfsprekend is geworden dat het land droog en bewoonbaar is. Ze weten niet

waarom het belangrijk is dat het land tegen het water moet worden beschermd. De bewustwording omtrent water moet verbeterd worden (OECD, 2014, p. 18).

In Nederland zijn op dit moment tientallen waterbeheer projecten aan de gang, waarvan de meeste vallen onder het project Ruimte voor de Rivier (Rijksoverheid, 2006, Ruimte voor de Rivier, 2014a). Op lange termijn is de beste oplossing om de rivier de ruimte te geven bij hoog water (Commissie Waterbeheer 21st eeuw, 2000, p. 83). Voorbeelden hiervan zijn een dijkverlegging bij Cortenoever en de aanleg van een bypass bij Kampen (Ruimte voor de Rivier, 2014b, 2014c). De hoeveelheid weerstand verschilt per project. Omdat het waterbewustzijn sterk verschilt per regio zullen in dit onderzoek twee case studies worden behandeld van projecten uit verschillende regio's, namelijk de Hedwigepolder in Zeeland en Noord-Friesland Buitendijks in Friesland. In beide gevallen wordt een stuk gewonnen land teruggegeven aan het water ten behoeve van natuurontwikkeling. In Friesland heet dit verkweldding en in Zeeland heet dit ontpoldering. In de landelijke dagbladen werden er slechts enkele artikelen gewijd aan Noord-Friesland Buitendijks, terwijl over de ontpoldering van de Hedwigepolder in Zeeland tientallen artikelen zijn gewijd die bijna allemaal gaan over het sterke verzet van de Zeeuwse bevolking. Een greep uit een aantal krantenkoppen van het afgelopen jaar: *"Vlammend protest tegen ontpolderen Hedwigepolder"*, *"Tweeduizend zienswijzen op Hedwigepolder ingediend"*, *"Actiegroep Hedwige boos op staatssecretaris"* (PZC 2013, AD, 2013 & ANP 2014). Een van de veel genoemde argumenten: *"De Zeeuwse bevolking wilde het bevochten land niet teruggeven aan de zee; dit zou volledig tegen de Zeeuwse identiteit indruisen."* (Europa Nu, 2013) Diepgewortelde gevoelens kunnen een belangrijke rol spelen in beleidsprocessen en het is belangrijk om daar goed mee om te gaan. De historisch gegroeide verschillen tussen regio's kunnen tot verschillende reacties leiden. Het is lastig om draagvlak te creëren voor concrete maatregelen in de lokale omgeving. Maatregelen die tot een ingrijpende verandering lijden, zullen in bewoond gebied worden bekritiseerd. (Rijkswaterstaat, Directoraat-Generaal, 2003, pp. 67-72). Er is bewust voor deze casussen gekozen, omdat het proces al enkele decennia duurt. Hierdoor kan er een beter overzicht worden gegeven van gebruikte argumenten en de betekenis van identiteit op dit proces. Daarnaast hebben de Ruimte voor de Rivier projecten veiligheid als hoofddoel, terwijl de Hedwigepolder en Noord-Friesland Buitendijks natuurherstel als hoofddoel hebben. Een uitgebreide beschrijving van de case studies volgt in hoofdstuk 4.

1.1 Wetenschappelijke relevantie

In de wetenschappelijke literatuur wordt er veel geschreven over identiteit en specifiek regionale identiteit. Dit wordt echter zelden verbonden met kenmerken en in hoeverre regionale identiteit met het verschijnsel te maken heeft. Vaak gaat het meer over het identificeren met dan over de identiteit zelf. Ook voor de case studies Noord-Friesland Buitendijks en de Hedwigepolder zijn er al meerdere academische studies verricht. Zo heeft Frank Schuijers onderzoek gedaan naar de rol van Zeeuwse identiteit en plaatsverbondenheid bij weerstand tegen ontpoldering. Hij concludeerde dat er een relatie bestaat tussen de Zeeuwse identiteit en de houding ten opzichte van ontpoldering (Schuijers, 2012). Hij gaat niet in op de verschillende aspecten van identiteit en hoe die gerelateerd zijn aan het proces van ontpoldering. Marjan Vroom heeft onderzoek gedaan naar de landschapsbiografie en draagvlakanalyse voor het huidige beheer van het kwelderlandschap van Noord-Friesland Buitendijks. Ze geeft een overzicht van de landschapontwikkeling en een verklaring voor het verzet onder de lokale bevolking. Bewoners hebben een sterke cultuurhistorische binding met het gebied en de natuurvisie van de bewoners sluit niet aan bij de natuurdoelstelling (Vroom, 2013). In haar onderzoek

komen verschillende aspecten van identiteit aan de orde, maar hier wordt niet specifiek op ingegaan. Zo verzetten omwonenden zich tegen verkweldering vanwege esthetische aspecten, heerst er onbegrip over de noodzaak en zijn er frustraties omdat ze geen invloed hebben op het beheer. Daarnaast hebben de omwonenden een sterke cultuurhistorische band met het gebied wat resulteert in een houding dat is gericht op het behoud van het gebied zoals het nu is (Vroom, 2013). De omwonenden hebben dus een andere visie op het landschap dan de natuurorganisatie. Deze visie is verbonden met regionale identiteit. In dit onderzoek wordt voor beide casussen dieper ingegaan op de betekenis van regionale identiteit.

De maatregelen in de Hedwigepolder, Noord-Friesland Buitendijks, maar ook de projecten uit het plan Ruimte voor de Rivier hebben grote ruimtelijke consequenties met soms radicale ingrepen voor de directe leefomgeving van bewoners. Burgers gaan dwarsliggen en dit leidt tot een conflict. Als burgers dwarsliggen tegen overheidsplannen, liggen beschuldigingen van NIMBY-gedrag of ontbrekend hoogwaterbewustzijn al snel op de loer. Roth et al. (2006) beschrijven de casus van de Ooijpolder en stellen zichzelf aan de hand van een interview met R. Postma (Beleidsmedewerker Integraal waterbeleid, Rijkswaterstaat Oost-Nederland), de vraag hoe serieus de communicatie met de burger in een meer dialogische zin werd genomen?

'Na uitkomen van het rapport Luteijn ben ik nog op heel veel plaatsen over de grens geweest om het hele verhaal uit te leggen. Ik heb eigenlijk achteraf het idee dat we veel meer aan communicatie deden in Duitsland dan in Nederland. Er werd ruim tijd voor genomen om het daar uit te leggen. Dat hebben we in Nederland eigenlijk helemaal niet gedaan. In Duitsland werd het erg gewaardeerd, de mensen kregen er iets meer begrip voor. Ik deed dit in Emmerich, Kleef, Kranenburg. Maar in de gemeenteraad van Beek (Ooijpolder; D.R.) zijn we bijvoorbeeld nooit geweest.'

Ze concluderen dat de burger nog meer dan voorheen op zijn hoede zal zijn in de onderhandelingen met de overheid. Het vertrouwen van de burger in de overheid heeft schade opgelopen. Plannen voor noodoverloop gebieden werden over de hoofden van betrokken burgers gemaakt en de communicatie liet ter wense over (Roth et al, 2006). Uit de theorie komen een aantal aspecten naar voren die van invloed zijn op de communicatie tussen overheid en burger. Deze aspecten zijn stuk voor stuk gerelateerd aan regionale identiteit. Zo verschilt het waterbewustzijn tussen de verschillende regio's. Doordat de projecten zich afspelen op verschillende schaalniveaus van ruimtelijke organisatie botsten de belangen. Zo speelt het project zich af op nationaal en internationaal niveau doordat de preventie van algemeen belang is en de natuurwaarden van internationaal belang zijn. Tevens speelt het project zich ook af op lokaal niveau, omdat de projecten van invloed zijn op de dagelijkse leefomgeving. Uit de theorie komt naar voren dat de houding van burgers per regio sterk kan verschillen. Doel van dit onderzoek is om te kijken welke betekenis regionale identiteit speelt op het proces van verkweldering en ontpoldering. In de wetenschappelijke literatuur wordt veel geschreven over regionale identiteit, maar het begrip wordt zelden verbonden aan kenmerken en verschijnselen. De projecten zijn complex met verschillende factoren die van invloed zijn. Zo verschillen de visie op de natuur en het landschap. Er is nog weinig onderzoek gedaan naar de betekenis van regionale identiteit op het proces van ontpoldering en verkweldering en naar de relatie tussen het specifieke project, de specifieke belangen en de specifieke regionale identiteit. Dit onderzoek probeert dat kennisgat op te vullen.

1.2 Maatschappelijke relevantie

Conflicten tussen de overheid en lokale samenlevingen komen regelmatig voor; de Betuwelijn, de HSL-lijn, de Hedwigepolder etc. Bij deze conflicten wordt het nationale belang afgewogen tegen het lokale belang. Een discussie die lokale samenlevingen aangaan, maar onmogelijk kunnen winnen. De houding van de overheid roept daarbij weerstand op. Een nationale overheid met een bureaucratisch, centralistisch en naar binnen gericht karakter schiet bij de burger in het verkeerde keelgat. De nationale overheid schiet regelmatig te kort als het aankomt op communicatie met lokale samenlevingen. Zo heeft Rijkswaterstaat volgens Busscher et al. (2011) op regionaal niveau een deskundige uitstraling, maar haar wordt veelal beperkt tot een suikeroom dien niemand mag. Het onder de loep nemen van het aspect regionale identiteit is ook geen overbodige luxe. Eerdere onderzoeken zoals die van Schuijers (2012) en Vroom (2013) geven aan dat er veel weerstand is onder de lokale bevolking ten opzichte van ontpoldering en verkweldering. Door meer inzicht te geven in het aspect regionale identiteit kan er in toekomstige projecten rekening worden gehouden met dit aspect. Dit kan conflicten voorkomen of meer draagvlak creëren. Doel van dit onderzoek is om te kijken welke betekenis regionale identiteit heeft in het proces van verkweldering en ontpoldering. Er wordt gekeken of er voldoende draagvlak is en hoe regionale identiteit gebruikt wordt door de verschillende belangengroepen.

1.3 Onderzoeksvraag en deelvragen

De onderzoeksvraag die centraal staat, luidt als volgt:

Welke betekenis heeft regionale identiteit in het proces van ontpoldering en verkweldering in de Hedwigepolder en Noord-Friesland Buitendijks?

Daarnaast zijn er een aantal deelvragen die de centrale vraag ondersteunen:

- In hoeverre verschilt het waterbewustzijn tussen Friesland en Zeeland en is dit te verklaren door de regionale identiteit?
- In hoeverre botsen de belangen omtrent waterbeheer op verschillende ruimtelijke schaalniveaus?
- Hoe wordt regionale identiteit gebruikt in de argumenten door de voor- en tegenstanders van ontpoldering en verkweldering?
- In welke mate zijn de burgers betrokken bij het beheer van water en is hierbij een verband met de regionale identiteit?
- Wat is de houding van de burger ten opzichte van water/natuur/landschap?
- Welke waarden hechten de verschillende actoren aan het landschap en hoe is dit verbonden met regionale identiteit?

In hoofdstuk 2 wordt een overzicht gegeven van de bestaande literatuur over regionale identiteit en de vorming van regionale identiteit. Daarnaast wordt er gekeken naar de literatuur over waterbewustzijn, de belangen op verschillende schaalniveaus en de natuurbeelden met de bijbehorende waarden. Tot slot wordt er gekeken naar de regionale identiteit van Zeeland en Friesland. Hoofdstuk 3 dient als verantwoording voor de gebruikte methodes en gemaakte keuzes. Er wordt een toelichting gegeven op de keuze van de case studies, een afweging gemaakt van de gebruikte

methodes en een toelichting gegeven op de selectie van de bronnen en interviews. Daarnaast wordt aangegeven hoe de bronnen en interviews worden geanalyseerd.

In hoofdstuk 4 worden de resultaten van het onderzoek besproken. In de inhoudsanalyse wordt een overzicht gegeven van de ontwikkelingen en de belangrijkste argumenten die te maken hebben met identiteit. Vervolgens wordt er een analyse gemaakt van deze argumenten en bekeken welke betekenis regionale identiteit heeft. Daarna wordt er aan de hand van de afgenomen interviews ingegaan op de betekenis van regionale identiteit. Eerst wordt de casus van Friesland Buitendijks behandeld en vervolgens de casus van de Hedwigepolder.

Hoofdstuk 5 geeft de conclusie van het onderzoek weer. De resultaten van het onderzoek wordt geïnterpreteerd en gekoppeld aan het literatuuroverzicht uit hoofdstuk 2. Tot slot wordt er in hoofdstuk 6 en hoofdstuk 7 kritisch teruggekeken op het onderzoek en aanbevelingen gedaan voor vervolg onderzoek.

2. Theoretisch kader

Dit hoofdstuk bevat de theoretische omkadering van het onderzoek. Het geeft een overzicht over de bestaande literatuur van regionale identiteit en hoe regionale identiteit gevormd wordt. Daarin wordt duidelijk dat de regionale identiteit van een gebied niet vast ligt en dat het verschillend wordt gebruikt per schaalniveau, zoals gemeentes, regio's, provincies of landen. Er wordt ingegaan op de agrarische achtergrond van regionale identiteit zoals beschreven door Duijvendak (2008) en het belang van het landschap bij de vorming van identiteit dat door Harmin & Marucci (2008) wordt onderbouwd. Aansluitend wordt gekeken hoe regionale identiteit zich kan ontwikkelen tot verzetsidentiteit. Daarna wordt er toegespitst op waterbeheer en gekeken in hoeverre waterbewustzijn regionaal gebonden is en hoe het waterbeheer op verschillende schaalniveaus botst. Vervolgens wordt er gekeken naar de verschillende natuurbeelden aan de hand van de typologie van Keulartz, Swartz en van der Windt (2008). Zij gebruiken drie typen natuurbeelden: wildernis, arcadisch en functioneel. Na een overzicht van de ontwikkeling van natuurbeheer in Nederland wordt aangegeven hoe de verschillende visies op natuur kunnen leiden tot conflicten. Tot slot van dit hoofdstuk worden er enkele kenmerken gegeven van de Friese en Zeeuwse identiteit.

2.1 Regionale identiteit

In de wetenschappelijke literatuur wordt er veel geschreven over regionale identiteit. In artikelen wordt gesproken over regionale identiteit, de Nederlandse identiteit of de Zeeuwse identiteit. Het begrip identiteit wordt echter nauwelijks gedefinieerd of uitgelegd hoe er invulling aan het begrip wordt gegeven. Mensen voelen zich verbonden met hun regio, dorp of stad en hebben een brede belangstelling voor dialect en streektaal, lokale geschiedenis en plaatsgebonden feesten. In 2007 kreeg de toenmalige prinses Maxima veel kritiek over zich heen, omdat ze aangaf dat de Nederlandse identiteit niet bestaat, net zo min als de Nederlander en de Argentijn. Volgens Maxima zijn om iemands identiteit geen hekken te plaatsen. Het begrip identiteit drukt geen één op één relatie uit. Op het moment dat iemand Nederlands spreekt, de Nederlandse nationaliteit bezit en kennis heeft over Prinsjesdag, betekent dit niet meteen dat iemand de Nederlandse identiteit heeft (NOS, 2013). Volgens het Meertens Instituut (2010) is Identiteit "*Een dynamisch, meervoudig en ambigu resultaat van het voelen, denken en handelen van individuen of groepen*". De formatie van identiteit speelt zich af tussen tegenstellingen die door mensen zelf geconstrueerd en beleefd worden. Voorbeelden van die tegenstellingen zijn stedeling versus platteland of autochtoon versus allochtoon. Deze tegenstellingen zijn continu aan verandering onderhevig en worden gevormd door wat de inhoud eigene maakt zoals taal, feest en religie en de natuurlijke en exclusieve eigenschappen van een bepaalde groep. Hierdoor wordt de identiteit onderscheiden van ergens anders. Het maken en benadrukken van verschillen is een van de belangrijkste voorwaarden voor gevoelens van gemeenschappelijkheid. Bij dit proces van identificatie en differentiatie gaat het niet alleen om de beelden die mensen over zichzelf hebben, maar ook om beelden die anderen over hen hebben. Stereotypen liggen dan ook ten grondslag aan de constructie van identiteiten (Meertens Instituut, 2010).

De Van Dale geeft de volgende definitie van identiteit: 1. *Eenheid van wezen, volkomen overeenstemming*. 2. *Eigen karakter, het individuele kenmerk*. Hier zit de dubbelzinnigheid, identiteit is namelijk het eigene in relatie tot het andere. Identiteit is er op het persoonlijke niveau, het refereert aan je persoonlijkheid. Wat maakt je als persoon uniek. Identiteit is er ook op groepsniveau. Hier refereert identiteit aan wat je aan andere bindt, bijvoorbeeld taal, cultuur, locatie, religie, huidskleur,

klimaat etc. Een definitie van identiteit: *"Identiteit is het samenstelsel van karaktereigenschappen, overtuigingen, gaven, eigenaardigheden en gedrag, wat we laten zien in interactie met onszelf en anderen en het andere, besloten in de labels die we rechtens onze geboorte meekregen. Het is tevens datgene wat we als eigen én gemeenschappelijk aan onszelf ervaren wanneer we ons vergelijken met anderen. Identiteit ligt niet vast voor het leven maar verschuift in de tijd."* (Idee, 2014)

Ondanks alle kritiek had de opmerking van prinses Maxima wel een kern van waarheid, om iemands identiteit zijn geen hekken te plaatsen. Net als het onmogelijk is om hekken te zetten om een regio. Neem bijvoorbeeld de provinciale identiteit. In Friesland wordt Fries gesproken, hierbij wordt taal aan de provincie gekoppeld. De indeling van Nederland in provincies is vanuit de nationale overheid tot stand gekomen. De grenzen van de provincie zijn bestuurlijke en juridische grenzen. Dit maakt het land beter bestuurbaar. De taal en cultuur laten zich slechts voor een deel inkaderen door deze kunstmatige grenzen. Het ideaalbeeld is dat de grens van een natiestaat die de bestuurlijke en soevereine eenheid aangeeft samenvalt met de culturele en taalkundige grenzen. In de praktijk komt dit niet voor. Er bestaan overal kleine en grotere verschillen in cultuur en taal. Mensen worden juist uit elkaar gedreven of verbonden met elkaar door bestuurlijke grenzen. De regionale identiteit valt dus niet altijd samen met de provinciegrens. Toch ervaren veel mensen de provinciale identiteit. Dit wordt deels verklaard doordat veel cultuurpolitiek vorm en inhoud krijgt binnen het bestuurlijk kader van de provincie (Meertens Instituut, 2010). Enerzijds zijn de mensen niet geïnteresseerd in het bestuurlijke niveau van de provincie, de opkomst van de Provinciale Staten verkiezingen is meestal laag. Daarentegen zijn regionale kranten en omroepen, streektaalen en streekproducten bezig aan een opmars. Dit doet de vraag opkomen of mensen zich identificeren met een regio en welke band de bewoners hebben met de regio (Duijvendak, 2008, p. 342).

2.2 Vorming Regionale Identiteit

De regionale culturele oriëntatie is niet eeuwenoud en ligt ook niet vast. Het is aan verandering onderhevig en wisselt naar plaats en naar moment. Het is een band die je hebt met een dorp, streek of buurt. Op verschillende schaalniveaus zijn er dus verschillende rollen en verschillende relaties. Identiteit drukt zich uit in tegenstellingen, het "wij" en "zij". Bijvoorbeeld "Wij Friezen, Wij Zeeuwen of Wij Nederlanders". Niet alle identiteiten zijn even sterk. Sommige banden zijn sterker dan andere banden. Een sterke identificatie levert een binding met een krachtige loyaliteit. Daarbij kan een gedeeld verleden van groot belang zijn. Charles Tilly (2002) omschrijft het als volgt: *"Accumulated history always provides material for construction of identities, always set limits to identity construction, and increases the likelihood that certain social relations will become the bases of identity construction. Yet history also leaves space open for the creative talent of identity builders."* In de negentiende eeuw vond in Nederland het proces van culturele en infrastructurele eenwording plaats. Als reactie hierop ontstond het regionale besef. De agrarische achtergrond delen vrijwel alle regionale identiteiten die op het verleden stoelen. Een nostalgisch verlangen naar de ongecompliceerde dorpse wereld. Ook de verstedelijking van Nederland in het begin van de twintigste eeuw leidde tot een opleving van het regionalisme. Er zijn een aantal kenmerken die de regionale identiteit vormen. In elke regio werd een eigen mix gevormd. Kenmerken zijn onder andere een gedeeld verleden in een plattelandsamenleving, een verondersteld historische provinciale eenheid, een gevoel van geborgenheid tegenover het onbekende en een vrees voor economische verandering en werkloosheid. Daarnaast speelt de historie een belangrijke rol, veel kenmerken van de identiteit verwijzen naar het verleden. De laatste jaren wordt de regionale identiteit versterkt door een nieuwe bestuurslaag: Europa. Regio's kunnen een

beroep doen op Europa voor het verwerven van fondsen. Een relatief arme provincie zoals Friesland slaagt hier in. Ze kunnen dit geld gebruiken bij het ondersteunen van de bedreigde streektaalen en om de regionale eigenheid te exploiteren als toeristisch product op de Europese markt. (Duijvendak, 2008, pp. 346-348). In veel regio's wordt de regionale identiteit opnieuw geformuleerd. Europese fondsen bieden de mogelijkheid om vanuit een regionale identiteit een economische kracht te ontwikkelen. Hierdoor wordt de economische structuur versterkt en de leegloop van het platteland tegengegaan. In de praktijk gaat veel geld naar landschap en cultuurhistorie. De regio's profileren zich met een groen en cultureel imago waardoor de banden met de huidige inwoners versterkt worden (Duijvendak, 2008, p. 353).

Zowel Zeeland en Friesland hebben een agrarische achtergrond en delen in hun identiteit kenmerken zoals hierboven beschreven. Identiteit is een heteroog begrip, want elke groep bestaat weer uit subgroepen. Generalisaties doen de realiteit tekort, maar het is eenvoudigweg onmogelijk om alle identificaties recht te doen. Wat een regio precies is kan variëren van een diepe historische context van nationalisme tot een operatie van economische instituties en de regionalisering van de ad hoc ruimtelijke eenheden voor overheden. Regionale identiteit is een interpretatie van het proces waardoor een regio geïnstitutionaliseerd wordt. Bij dit proces horen territoriale grenzen, symbolisme en instituties. Regionale identiteit geeft een antwoord op de vraag: Waar hoor ik thuis? Het antwoord op deze vraag hangt samen met de persoonlijke/familiale ruimtelijke historie die gebonden is aan een specifieke regio (Paasi, 2003, pp. 477-479). Paasi heeft een typologie ontwikkeld voor de institutionalisering van gebieden. De typologie omvat vier aspecten. Allereerst is het institutionaliseringsproces gebaseerd op een duidelijk omgrensde territoriale vorm (1). Hier vindt het dagelijks leven plaats en is de basis van kennis en waardering. Door een selectie van ruimtelijke en maatschappelijk elementen ontstaat een symbolische vorm of identiteit (2). Hiermee kunnen bewoners zich identificeren. De identiteit wordt geconsolideerd door een institutionele vorm (3). Daarnaast heeft het gebied een functionele vorm (4). Doordat elk gebied is ingebed in sociale, politieke en economische relaties, verandert de functionele rol voortdurend en is het institutionaliseringsproces nooit afgesloten. De relaties met andere gebieden zorgt ervoor dat de lokale identiteit ook aan verandering onderhevig is (Terlouw, 2014, p. 4).

Op regionaal niveau is lastig om een gemeenschappelijke identiteit te ontwikkelen. Dit komt doordat men op lokaal niveau sterk op elkaar is aangewezen doordat de ruimte gedeeld wordt. Op regionaal niveau is dit veel minder. Regionale identiteit is meer gebaseerd op de waarneming van de ruimte en ruimtelijke belangen. Hierdoor is de regionale identiteit meer met ruimtelijke kenmerken verbonden en veel minder met maatschappelijke kenmerken. Zo wordt door Hamin & Marucci (2008) het landschap gezien als bron voor identiteit. Zeker in rurale gebieden waar veel van de identiteit is verbonden aan het land en landschap. De gedeelde ervaring van de regio betreft de lokale agrarische geschiedenis en landschapswesties. De identiteit van regio's heeft dan ook vaak een basis in fysieke kenmerken, zoals bergen, heuvels, rivieren, meren, kustzones etc. Deze elementen zijn makkelijk herkenbaar en door veel mensen ervaren (Hamin & Marucci, 2008, pp. 469-470).

Twee aspecten zijn belangrijk bij regionale identiteit, namelijk regionaal zelfbewustzijn en naamsbekendheid. Regionaal zelfbewustzijn verwijst naar de regio als territoriale gemeenschap die zich met het gebied identificeert. De naamsbekendheid slaat op de regio als gebied. Deze externe identiteit berust zich op een viertal kenmerken: Het landschap, de nederzettingen en bepaalde dominerende activiteiten, de streektaal en de streekcultuur. Daarnaast zijn de ligging en de

economische ontwikkeling van invloed (Heinsmann, 2006, p. 21). Identiteit wordt door de bewoners zelf gevormd (intern). Daarnaast bestaat er ook een extern beeld van de regio: het imago. Dit is het beeld wat mensen van buiten de regio hebben. Het imago is de perceptie van de buitenstaander en dit hoeft niet altijd overeen te komen met de identiteit van de regio. In het ideale geval vallen de identiteit en het imago samen, maar dit is zelden het geval (Heinsmann, 2006, p. 17). Er zijn een viertal mogelijke verhoudingen tussen identiteit en imago:

- Het imago is gunstiger dan de identiteit.
- Het imago is minder positief dan de identiteit.
- Het imago en identiteit zijn in overeenstemming met elkaar.
- Er is nog geen imago gevormd.

Als de identiteit en imago niet op elkaar aansluiten dan kan er frictie ontstaan tussen bewoners en mensen buiten de regio.

De regio wordt vaak gebruikt als instrument. Het is een resultaat van een bewust georganiseerd politiek proces. Door lokale actoren wordt de regio ook ingezet om hun lokale belangen te behartigen op nationaal of internationaal niveau. Hierbij wordt slechts een enkel argument gebruikt, vaak economisch of gemeenschappelijk van aard. Hierdoor wordt regionale identiteit meer politiek instrument. Doordat de regionale identiteit wordt ingezet voor lokale belangen verschillen de regionale identiteiten en zijn er verschillende belangen. Dit komt doordat het de identiteit veel minder in de lokale gemeenschap is geworteld.

De regionale identiteit zorgt voor legitimiteit onder de lokale bevolking. Elke regio is voorzien van een identiteit, maar de flexibiliteit en hardheid ervan verschilt. De identiteiten bevinden zich op een schaal tussen dikke en dunne regionale identiteiten (Tabel 2.1). Een dikke regionale identiteit is stabiel en geworteld in een gedeelde cultuur en geschiedenis. Het is gebaseerd op gedeelde waarden en zorgen voor een bundeling van relaties binnen de gemeenschap. De dunne regionale identiteit daarentegen is meer op praktische doelen gericht. Het is gebaseerd op samenwerking en de regio wordt gezien als een middel om het doel te bereiken. De Zeeuwse en Friese identiteit zijn beiden dikke regionale identiteiten. Door globalisering en individualisering komen deze traditionele dikke identiteiten onder druk te staan. Dunne identiteiten worden steeds belangrijker, maar ze zijn meestal maar kortstondig. Vandaar dat de legitimering van het bestuur belangrijk is om dikke en dunne regionale identiteiten met elkaar te verbinden (Terlouw, 2011).

Tabel 2.1 De schaal tussen dikke en dunnen identiteiten

Aspect	Van "dik"	Tot "dun"
Ruimtelijke vorm	Gesloten Territoriaal	Open Netwerk
Organisatie	Geinstitutionaliseerd	Project
Doelgroep	Alle bewoners	Bestuurders en bijzondere groepen
Doel	Algemeen en veel Cultuur	Toegespitst Economie
Tijd	Defensief Op verleden gericht Stabiliteit	Offensief Toekomstgericht Verandering
Schaal oriëntatie	Naar Binnen	Naar buiten

Bron: Terlouw 2011

Bij lokaal verzet wordt vaak de lokale identiteit gebruikt. De typologie van Paasi voor het institutionaliseringproces kan worden gebruikt om het gebruik van lokale identiteit bij dit verzet te begrijpen. Een voorbeeld hiervan is gemeentelijke herindeling. Met het verdwijnen van de gemeente verdwijnt het hart van de institutionele vorm waardoor de functionele rol veranderd. Door de de-institutionalisering wordt de territoriale vorm en de lokale identiteit belangrijker. Het proces van institutionalisering wordt omgekeerd. De focus verschuift van de toekomst naar het verleden en van buiten naar binnen. De lokale geschiedenis en cultuur wordt op geïnterpreteerd, de verschillen met anderen worden benadrukt en krijgen een sterkere emotionele lading. De lokale identiteit wordt verdikt tot verzetsidentiteit (Terlouw, 2014, p. 4). Verzetsidentiteit is vaak een tegengestelde kracht op regionale overheden of de centrale administratie. Het verzet zich tegen top-down beleidsvorming en gaat de strijd aan met de machtshebbers (Zimmerbauer & Paasi, 2013, p. 33). De verzetsidentiteiten sluiten zich af van de buitenwereld en focussen zich op de historische wortels en de onveranderlijkheid van de territoriale en symbolische vorm van het gebied (Terlouw, 2014, p. 4).

Zimmerbauer et al. (2012) concluderen dat regionale identiteit niet de voornaamste reden is voor de activiteiten van een volksbeweging die zich verzetten tegen de dreiging van de-institutionalisatie, maar dat het een trigger kan zijn voor daden van verzet tegen de processen die top-down worden opgelegd. Voor grote projecten in Nederland, zoals de Hedwigepolder en Noord-Friesland Buitendijks dat geïnitieerd is door hogere overheden, kan regionale identiteit een belangrijke trigger zijn voor verzet.

2.3 Waterbewustzijn

In 2003 kwam het rapport *Bewust werken aan waterbewustzijn* uit. Dit rapport was geschreven in opdracht van Rijkswaterstaat, omdat ze bezorgd waren over het draagvlak onder de Nederlandse bevolking van maatregelen die noodzakelijk zijn in het waterbeheer. Een hoger waterbewustzijn zou positief kunnen uitpakken voor het waterbeheer. De weerstand bij projecten zou dan namelijk afnemen en het begrip toenemen. De Nederlandse bevolking heeft vertrouwen in de traditionele aanpak van dijkverbeteringen en ziet de noodzaak van een nieuwe omslag niet direct in. Door de mensen bewust te maken van toekomstige uitdagingen in het waterbeheer kan de weerstand weggenomen worden (Rijkswaterstaat, Directoraat-Generaal, 2003, p. 1).

In maart 2014 kwam de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling) met een rapport over het waterbeleid in Nederland. Het rapport is positief over de manier waarop Nederland omgaat met het waterbeleid. Tegen relatief lage kosten is er voldoende waterveiligheid, - kwaliteit en voldoende water. Minister Schultz van Haegen reageerde tevreden: *"Dit rapport geeft reden tot trots en is een mooi visitekaartje"* (NOS, 2014). Toch is het rapport niet alleen maar positief, met name als het gaat over het waterbewustzijn van de Nederlandse bevolking:

A preliminary step is to address the "awareness gap": Dutch citizens take current levels of water security for granted. As a consequence, they tend to be less involved in water policy debates, to ignore water risks and functions when they develop property, and to be little concerned with water pollution. Their willingness to pay for a service they take for granted may erode in the future (OECD, 2014, p.18).

This awareness gap is largely a result of a high level of trust in government and the successful avoidance of major flood disasters since 1953. But the "awareness gap" raises challenging questions for policy makers: how to increase the awareness of the risks, to influence decisions of property owners, businesses and municipalities about exposure and vulnerability to risk, and thereby reduce the expected cost of damages in a flood event? How to make the public aware of what is needed to keep the country dry and habitable, and to secure willingness to pay for flood safety? (OECD, 2014, p.21)

Voor Nederlanders is het dus vanzelfsprekend geworden dat het land droog en bewoonbaar is. Ze weten niet waarom het belangrijk is dat het land tegen het water moet worden beschermd. De bewustwording omtrent water moet verbeterd worden. De minister wil daarom een campagne starten om de Nederlanders te waarschuwen. "Net als de OESO vind ik een dringende wake-up call op zijn plaats", aldus minister Schultz van Haegen. "Mensen moeten erover nadenken wat ze moeten doen als het misgaat" (NOS, 2014).

De onderzoekers van het rapport *Bewust werken aan waterbewustzijn* concludeerden dat de perceptie van veiligheidsproblemen sterk regiogebonden is. Het risicobesef bij burgers kan beïnvloed worden door ervaringen uit het verleden met wateroverlast en door voorlichting. Dit verschilt sterk van persoon tot persoon. Burgers op verschillende plekken kijken anders tegen het water aan. Zo is men in Zeeland bijna agressief als het om het nieuwe waterbeleid gaat. Dit blijkt ook uit het volgende citaat:

Ruimte voor water is (uiteindelijk) onbespreekbaar als daar niet een perspectief aan wordt gekoppeld dat aanspreekt bij inwoners van het betreffende gebied. Een perspectief als natte natuurontwikkeling is vrijwel uitsluitend bespreekbaar in combinatie met bijvoorbeeld economische perspectieven vanuit recreatie of woningbouw. Nieuwe elementen moeten wel aansluiten bij regionale tradities. Zo wordt in Oost-Groningen met argusogen gekeken naar de verkoop van hun land aan vermogende randstedelingen, wordt in Zeeland elke vierkante meter landbouwgrond gekoesterd, wordt in Amsterdam met moeite een woonboot verplaatst, wordt in Flevoland de verhouding tussen natte natuur en waterrecreatie nauwlettend gevolgd, etc...(Citaat uit Van Rooy, 2000, p. 8.)

Het verschil in waterbewustzijn tussen overheden, burgers en natuurorganisaties leidt hier tot ernstige botsingen. In het rivierengebied daarentegen is men gewend aan de wateroverlast. Door deze ervaring is men bewust geworden van de urgentie van hoogwaterproblematiek. Het draagvlak voor nieuwe maatregelen is hier dan ook groot. De verkweldering in Noord-Friesland buitendijks wordt slechts een enkele keer in de nationale media genoemd, in vergelijking; over de ontpoldering in Zeeland zijn er tientallen artikelen gewijd die bijna allemaal gaan over het sterke verzet van de Zeeuwse bevolking. Diepgewortelde gevoelens kunnen een belangrijke rol spelen in beleidsprocessen en het is belangrijk om daar goed mee om te gaan. De historisch gegroeide verschillen tussen regio's kunnen tot totaal verschillende reacties leiden. Het is lastig om draagvlak te creëren voor concrete maatregelen in de lokale omgeving. Maatregelen die tot een ingrijpende verandering lijden, zullen in bewoond gebied worden bekritiseerd. (Rijkswaterstaat, Directoraat-Generaal, 2003, pp. 67-72).

2.4 Schaalniveaus

De waterbeheer projecten spelen zich af op twee schalen van ruimtelijke organisatie. Allereerst die van nationale samenleving en haar territorium. Ten tweede die van de lokale samenlevingen en de territoria van de dagelijkse leefomgevingen (Hoekveld, 2005, p. 65). Dit conflicteert met elkaar. Het nut van een afzonderlijke maatregel is vaak niet onmiddellijk duidelijk voor de lokale omgeving. Dit is bijvoorbeeld het geval bij het project Ruimte voor de Rivier. Het pakket als geheel is noodzakelijk om het rivierengebied te beschermen en dus van nationaal belang (Rijkswaterstaat, 2014). Op diverse plaatsen is er protest tegen de plannen, bijvoorbeeld in Cortenoever. Hier is er protest tegen een dijkverlegging waarbij acht agrarische bedrijven, een wegenbouwbedrijf en elf woningen wijken. Mensen moeten hun huis verlaten, maar zijn het niet eens met de manier waarop het gebeurt (Stentor, 2013). Hier botst het lokale belang met het nationale belang. Voor een aantal projecten komt er nog een extra schaalniveau bij kijken, namelijk het internationale niveau. Bij de Hedwigepolder vindt natuurherstel plaats vanwege een maatregel die genomen is om de waterveiligheid van Vlaanderen te garanderen. In Noord-Friesland Buitendijks worden zomerpolders verkwelderd ten behoeve van het Waddenzeegebied als geheel. Dit botst met het territorium van de lokale samenleving.

2.5 Natuurbeelden

Ten grondslag aan de manier waarop we naar het landschap kijken, zijn de verschillende natuurbeelden. Dit hangt samen met de waardes die we hechten aan het landschap en dit is verbonden met de regionale identiteit. Veel van de identiteit is verbonden aan het land en landschap, zeker in regionale gebieden aldus Hamin en Marucci. Er zijn verschillende manieren waarop we naar de natuur en het landschap kijken. Keulartz, Swartz en van der Windt (2008) onderscheiden daarin drie typen: wildernis, arcadisch en functioneel (Tabel 2.2).

Het wildernis arrangement kenmerkt zich door het streven om natuurlijke processen zoveel mogelijk ongestoord te laten verlopen. Het kijkt naar de natuur haar formele, geomorfologische en ecologische kenmerken. Dit arrangement kan omschreven worden als een holistische en ecologische visie waar vanuit wordt gegaan van een emotionele en spirituele band tussen mens en natuur (Keulartz et al., 2008, pp.43-46). In de wildernis visie op natuur ligt de focus op het sublieme in de natuur, de grootsheid van de natuur. Dit beeld kwam pas op gedurende de periode van de Romantiek. In de verlichting was er angst en afkeer voor wilde natuur. Pas tijdens de Romantiek kwam er waardering voor wilde natuur, zoals de zee, bergen, vulkanen, woestijnen en jungles. De visie op de natuur heeft in de Verenigde Staten altijd een belangrijke plaats gehouden. In Europa en Nederland verloor deze visie eind 19^e eeuw zijn plaats. De arcadische visie met bijbehorende landelijke idylle werd dominantie, met de bijbehorende waardering voor natuur en natuurbehoud. Pas vanaf de jaren 80 was er sprake van een terugkeer van deze visie in Nederland. Natuurdeskundigen zijn een groep die behoren tot dit arrangement.

Het arcadische arrangement daarentegen is een meer antropocentrisch beeld waarbij sprake is van rentmeesterschaps- en partnerschapsethiek. Het is gericht op het handhaven van patronen die in de loop van de menselijk ontginningsgeschiedenis zijn ontstaan. Er is dus een zekere cultuurhistorische betekenis (Keulartz et al., 2008, pp.43-46). In de oorspronkelijke Griekse betekenis staat "Arcadia" voor de harmonie tussen mens en natuur. Buijs (2009) beschrijft twee interpretaties van de arcadische natuur; De waardering van de landelijke idylle, gericht op het charmante en rustige leven, en de bewondering voor de ongetemde wildernis. De nadruk ligt op de expressieve dimensie van de natuur, het ervaren van de schoonheid van de natuur en de emoties die de natuur oproept. De arcadische visie

benadrukt de intrinsieke waarde van de natuur voor de mensen. Dit hangt samen met de overtuiging dat natuur kwetsbaar is en de menselijke invloed een bedreiging is voor de kwaliteit van de natuur. Door landschapsschilders is de arcadische natuur sterk gericht op specifieke iconen zoals idyllische en kleinschalige landschappen. Deze beelden zijn overgenomen door de media van tegenwoordig (Buijs, 2009, p. 14). Burgers en recreanten zijn groepen die behoren tot dit arrangement.

Het derde arrangement is de functionele natuur, hierbij is natuur ondergeschikt aan de cultuur. De natuur is overwegend te gebruiken door de mensen. Dit is een sterke antropocentrische ethiek (Keulartz et al., 2008, pp.43-46). De functionele natuur hangt samen met de verwetenschappelijk van de natuur. De natuur werd niet langer vereerd en het rentmeesterschap over de natuur ter ere van God was niet langer meer vanzelfsprekend. Natuur wordt in deze visie gezien als een bron voor economische ontwikkeling. In extreme zin is de natuur niets meer dan een voorraad grondstoffen die dienen om de behoeften van de mens te voorzien. Een lichtere vorm is het evenwicht vinden tussen menselijke behoefte en natuurbehoud. De bescherming van de natuur is niet superieur aan het gebruik van de natuur door de mens. Er wordt gezocht naar een evenwicht tussen ecologische en menselijke behoeften. Natuurbehoud kan nog steeds worden gewaardeerd, maar de nadruk ligt niet op bescherming van zeldzame soorten, maar op het culturele landschap en cultuurvolgende soorten (Buijs, 2009, p. 16). Vissers en agrariërs zijn groepen die behoren tot dit arrangement.

Tabel 2.2 Natuurarrangementen en de bijbehorende dimensies.

	Cognitief/Ecologisch	Normatief/Ethisch	Expressief/Esthetisch
Wildernis	Systeemecologie	Ecocentrisch	Objectivistisch
Arcadisch	Structuurecologie	Rentmeester/partner	Subjectivistisch
Functioneel	Productie-ecologie	Antropocentrisch	Formalistisch

Bron: Keulartz et al, 2008, p. 46

2.5.1 Natuurbeheer

De visie in Nederland op natuur is aan verandering onderhevig geweest. Zo zijn er in Nederland vanaf de jaren tachtig bij natuurontwikkelingsprojecten nieuwe wildernissen ontstaan. Hierbij wordt de zogenaamde "hands off" natuurbeheer gevoerd. De natuur krijgt de vrije ruimte om zich te ontwikkelen en ordent zich grotendeels zonder menselijk ingrijpen. De mens biedt de ruimte aan natuurlijke processen. Sinds de jaren negentig is het Nederlands natuurbeleid hierop gericht. Het idee was dat als natuurgebieden groter en robuuster gemaakt zouden worden en er verbindingen kwamen tussen de grote natuurgebieden, de natuur meer zelfregulerend zou kunnen zijn. Dit biedt ruimte aan biodiversiteit en bovendien zou het goedkoper zijn (Wolf, 2012, pp. 16-17). De aanleg van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) komt uit dit gedachtegoed voort.

Eeuwenlang was de mens bezig geweest met het ontginnen van gronden. De natuur werd ten dienste gemaakt aan de mens. Pas aan het einde van de negentiende eeuw kwam het besef dat de mens verantwoordelijk was voor natuurbehoud. Voor het eerst werd een intrinsieke waarde toegekend aan de natuur. De verklaring voor de verandering in het denken komt met name door de veranderingen in de natuur. De intensivering van de ontginningen en de afnamen van het aantal vogels. De onderliggende gedachte hiervan komt voort uit de Romantiek, van waaruit de natuur meer respect vraagt vanwege haar kwetsbaarheid en schoonheid. Toen dit idee door groepen werd gedragen, in plaats van alleen individuen, ontstond het concept van natuurmonument. Dit leidde tot de eerste natuurbeschermingsbeweging. Er heerste de angst dat gebieden, planten en dieren zouden verdwijnen. De natuurbescherming was dan met name soortgericht en behoudend. Tot dan toe was de

overheid nog niet bezig met natuurbescherming. De arcadische gedachte leidde ertoe dat de natuur beschermingswaardig werd. De woeste gronden waren in het begin van de twintigste eeuw tot een tiende van het grondgebied geslonken. De overgebleven natuur werd tot monument verklaard. Hiervoor werden onder meer Staatsbosbeheer (1899), Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (1901) en Vereniging Natuurmonumenten (1905) opgericht. (Wolf, 2012, pp. 55-56).

Vanaf eind jaren zeventig kwam er een nieuwe beweging op in het natuurbeheer en vanaf de jaren tachtig kreeg deze beweging steeds meer vorm. Het natuurbeheer verschoof van patroonnatuur naar procesnatuur. Bij patroonnatuur is het beheer gericht op kleinschalig natuurbeheer op perceelniveau. Procesnatuur richt zich op het herstellen van natuurlijke processen die het landschap sturen. Beheer wordt hierbij zoveel mogelijk achterwege gelaten. In de jaren tachtig werd de kennis van ecosystemen vergroot en kwamen er plannen om de natuurlijke processen meer ruimte te bieden. Voor deze ontwikkeling moesten veel stukken grond worden aangekocht. In de jaren tachtig ging het met de landbouw minder goed en niet elke boer had een opvolger. Dit bood kansen voor de aankoop van grond. Deze landbouwgrond was veelal in de periode 1900-1950 ontgonnen en verbeterd to landbouwgrond. In de periode 1980-2010 is veel van deze grond aangekocht om natuurdoelen te realiseren. Door de ontwikkeling van natuur is de variatie in landschappen en de biodiversiteit gestegen (Wolf, 2012, pp. 60-61).

Vanaf 2000 kwam er ook weerstand tegen deze ontwikkeling. Vanuit de maatschappij en diverse vakgebieden kwam kritiek, er heerste onbegrip. Het publiek had de indruk dat de nieuwe wildernissen er alleen waren voor bepaalde plant- en diersoorten. De belangen van de landbouw moesten steeds weer wijken en de nieuwe natuur kostte geld. Ook vanuit de hoek van ecologen kwam kritiek, door het vele grondverzet gingen aardkundige, archeologische en historische geografische waarden verloren. Door deze discussies is het natuurbeleid in Nederland aan het veranderen. Het natuurbeheer wordt meer zakelijk. Het landschap staat steeds meer centraal, meer dan de strikte natuurwaarden. De menselijke kant van het landschap is belangrijker geworden. Daarnaast is wereldwijd de zorg om het milieu toegenomen. Ook in Nederland speelt deze zorg en in Nederland richt de zorg zich op de kust en waterbeheer, veiligheid wordt sturend. Het creëren van wildernis kan meeliften op deze projecten die veiligheid ondersteunen. Ruimte voor de rivier, dynamisch kustbeheer en waterberging bieden de ruimte voor nieuwe wildernissen (Wolf, 2012, p. 107).

2.5.2 Conflicten

De verschillende visies op natuur en natuurbeheer leiden tot botsingen. Door een vaak technocratische benadering van natuurbeheerders is er een kloof ontstaan tussen beleid en beleving. Hierbij is teveel aandacht voor de ecologie en biodiversiteit en te weinig voor de esthetische aspecten. Als dan het ene soort natuur wordt vernietigd voor een ander soort natuur is dit moeilijk te begrijpen voor mensen, met name als de natuur minder aantrekkelijk en toegankelijk wordt. Tegenstanders moeten door een natuurbeheerder worden gezien als betrokken mensen die begaan zijn met het landschap en niet alleen als verzetgroep die alleen maar tegenwerkt. Verzet duidt vaak op betrokkenheid bij een gebied als gevolg van een emotionele binding met het gebied. Dit komt voor uit ideële, traditionele of economische motieven. Door deze emotionele betrokkenheid zijn groepen geneigd om een gebied toe te eigenen. Dit leidt tot een conflict tussen bewoners en buitenstaanders. Op het moment dat de tegenstanders voelen dat er een gebrek aan inspraak is dan zal de opstelling verharderen (Vroom, 2013, p. 89). Waterbeheer projecten hebben grote ruimtelijke consequenties met soms radicale ingrepen voor de directe leefomgeving van bewoners van het gebied. In de discussie over de te nemen

maatregelen botsen de belangen van burgers en de overheid. De burgers hebben hun wens om vorm te geven aan de eigen leefomgeving. Dit botst met de centralistische en technocratische traditie van Rijkswaterstaat en de centraliserende neiging van de overheid als het gaat om problemen van veiligheid (Roth et al., 2006, pp. 8-9). De sociale structuur van de lokale gemeenschappen en de verhouding van bewoners ten opzichte van het beleid verandert. In de moderne samenleving is de sociale structuur zeer versnipperd. De eisen, activiteiten en reacties van burgers zijn zeer divers geworden. Deze toenemende complexiteit maakt het moeilijker om rekening te houden met de veelheid van opvattingen van het publiek (Buijs, 2009, p. 9). Deze maatschappelijke ontwikkelingen hebben een grote invloed op het natuurbeleid en het beheer van natuurgebieden. De professionals kunnen niet onafhankelijk van de samenleving natuur ontwikkelen. Ze worden geconfronteerd met verschillende opvattingen die er zijn tussen deskundigen en leken en de verscheidenheid van meningen en belangen. Zo leidt natuurontwikkeling op landbouwgrond vaak tot conflicten tussen natuurbeheerders en boeren en bewoners. Dit overvalt vaak de lokale beheerders (Buijs, 2009, p. 11).

2.6 Voorbeelden regionale identiteit: Friesland en Zeeland

Alhoewel er veel geschreven is over regionale identiteit en specifiek over de Friese en Zeeuwse identiteit, worden er zelden kenmerken aan verbonden. Slechts een enkeling heeft een poging gedaan kenmerken te verbinden aan regionale identiteit. Hier volgt een overzicht van kenmerken van de Friese en Zeeuwse identiteit.

De Noordelijke identiteit, waar Friesland deel van uitmaakt, wordt beschouwd als verbonden met het platteland. Het is een restant van een verdwijnende samenleving, met daarbij karakteristieken van gedrag, taal en geschiedenis. Het is ontstaan als reactie op het moderniseringsproces en de sociaal-culturele eenwording van Nederland in de negentiende eeuw. De Friese elite sloot zich aan met de Nederlandse bovenlaag en wenste op te gaan in de Nederlandse elite. Door de beeldvorming rond en cultivering van het Friese eigene versterkte de regionale elite zich in de regio zelf, maar ook binnen Nederland. Friesland kent een sterk agrarische achtergrond in de identiteit. Bij deze identiteit hoort een nostalgische verlangen naar een ongecompliceerde Dorpse wereld, een gedeeld verleden in een plattelandsamenleving, een historische provinciale eenheid, een gevoel van geborgenheid tegen het onbekende en een vrees voor economische verandering en werkloosheid (Duijvendak, 2008, pp. 344-348).

Fries Statenlid Klaas Hettinga heeft tien begrippen opgesteld waarin volgens hem de Friese identiteit is samen te vatten. Friesland heeft een decentrale ligging in Nederland waar de hoofdstad nooit het sterke machtscentrum is geworden. Een bovenliggende autoriteit heeft nooit de centrale macht kunnen krijgen. Friesland is een agrarisch gebied waarbij het credum "Koning op eigen land" sterk aanwezig is. Vanuit deze spreuk worden eigen inzichten gestimuleerd en wordt er niet makkelijk iets overgenomen van elders, deze eigenzinnigheid kenmerkt de Fries. Door de decentrale instelling was men vanouds afkerend van overheersing. Ook de adel kreeg geen kans om veel macht te verwerven. Al tijdens de Zeven Provinciën had Friesland een eigen vloot, handelsposten, handelsroutes en rechtssysteem. Er bestond kiesrecht op basis van bezit van land. Doordat er nauwelijks een centrale overheid was, was men sterk op zichzelf aangewezen. Door de afhankelijkheid van de directe omgeving ontstond er een sterke gemeenschapszin en zelfredzaamheid. Naast deze zelfredzaamheid is betrouwbaarheid ook kenmerkend. Doordat men was aangewezen op elkaar was betrouwbaarheid belangrijk en werd eventuele onbetrouwbaarheid direct afgestraft. Het belang van land en water is niet te onderschatten. Land was een bepalende factor door de eeuwenlange strijd tegen water en het

belang van gecultiveerd land. Water als handelsweg en vervoerskanaal was zeer belangrijk, maar verloor haar betekenis door het toerisme. Friesland kent ook haar eigen officiële taal. Door de decentrale instelling heeft Friesland lang haar eigenheid kunnen bewaren met een bijbehorende taal. De samenleving in Friesland was plat georganiseerd, er was weinig hiërarchie. Authenticiteit werd zeer gewaardeerd. Daarnaast is zorg voor landschap en omgeving belangrijk. Er was een sterke gemeenschapszin ondanks dat je op jezelf was aangewezen. Als je succesvol was liet je dit zien door een verzorgde omgeving (Hettinga, 2013).

De provincie Zeeland heeft het DNA-Boek opgesteld. Dit boek gaat over de identiteit van Zeeland. In de inleiding wordt de provincie als volgt beschreven: *"Er is een provincie waar de weerbarstige elementen de robuuste contouren van het landschap vormden. De verborgen kracht en geaardheid van de mensen in dit gebied ligt in hun verbondenheid met het landschap. We leven met de elementen. Weet u al over welke provincie wij het hier hebben? De meeste mensen zijn hier van nature trots, maar toch bescheiden. Onechtheid wordt hier niet gewaardeerd; nuchter doen waar je voor staat wel. De kwaliteit van leven is hier hoog. Hier hoeft u niet te doen alsof; u kunt zichzelf hier nog echt ontdekken. Hoe gemakkelijk en vrij u zich hier kunt bewegen, laat zich moeilijk omschrijven. Het lijkt vanzelfsprekend, maar is tegelijkertijd heel bijzonder. Wij zijn dan ook trots en zuinig op onze provincie, maar schreeuwen dat niet van de daken. Want anders komt start iedereen...Echt waar: Zeeland."* Het stuk zegt iets over de invloed van elementen op het landschap van Zeeland, maar ook over karakter eigenschappen van de Zeeuwen: trots en bescheiden. In het vervolg worden diverse eigenschappen van het DNA van Zeeland beschreven. Deze zijn te herleiden tot twee kanten van Zeeland: de zeecultuur en de landcultuur, het harde en het zachte, het ondernemende en het rustige (Provincie Zeeland, 2009).

De provincie Zeeland omschrijft het natuurbeleid als volgt: *"Het beschermen, ontwikkelen en beheren van natuur en landschap zijn belangrijke taken van de Provincie. Met het natuurbeleid willen we bereiken dat de karakteristieke Zeeuwse natuur en het cultuurhistorisch erfgoed behouden blijven. De natuur in het deltagebied met de duinen, estuaria en het veenmoeras is van internationale betekenis. Er is een rijk planten- en dierenleven. De dijken, kreken, zilte graslanden en bosgebieden zijn landschappen met grote cultuurhistorische betekenis en een karakteristieke Zeeuwse uitstraling."* (Provincie Zeeland, 2014). Hierbij komen de landschappelijke kenmerken naar voren die horen bij Zeeland. Het wonen op de zilte grond is een aspect dat bij Zeeland past. Ook gerelateerd aan de locatie is de toegankelijkheid. Zeeland kende eeuwenlang een isolement als gevolg van de eilandstructuur. Tot de opening van de Westerscheldetunnel in 2003 was Zeeuws-Vlaanderen niet over land te bereiken. Dit zorgt voor een eiland identiteit waarbij eigenschappen zoals zorgzaam voor elkaar, achter elkaar staan en elkaar nooit in de steeklaten horen. Het Zeeuws mag dan wel geen officieel taal zijn, toch vormt dit dialect een belangrijk kenmerk voor Zeeland. Daarnaast speelt de historie een belangrijke rol. De tweedewereldoorlog, de Watersnoodramp, de deltawerken en de nalatenschap van een prominente positie in het verleden dankzij zeehelden zoals Michiel de Ruijter (Markusse, 2003). De omschrijving van het Zeeuwse landschap komt ook terug in het DNA-boek: *"Het Zeeuwse landschap is vlak en uitgestrekt, met bijna altijd een horizon als vergezicht. Elk Zeeuws eiland heeft zijn eigen karakteristieke openpolders, waar het Zeeuwse licht altijd vrij spel heeft. Binnendijken vormen een kloeke markering van de kavels akkerland en zijn kronkelende herinneringen aan het van de zee teruggewonnen land. Waar je ook bent in Zeeland, de zee is altijd dichtbij! Op de vruchtbare Zeeuwse klei groeien uiteenlopende gewassen."* (Provincie Zeeland, 2009)

Waar in Friesland de spreuk "Koning op eigen land" sterk aanwezig is, wordt in Zeeland verwezen naar "Luctor et Emergo" ofwel "Ik worstel en kom boven". Oorspronkelijk verwijst dit naar de strijd tegen de Spanjaarden, maar tegenwoordig wordt het ook gebruikt om te verwijzen naar het wonen in het deltagebied en de gezamenlijke strijd tegen water. Het eerste deel van de spreuk verwijst naar het verleden, terwijl het tweede deel staat voor het heden. Men heeft eeuwenlang geworsteld met het water, maar die strijd is nu gewonnen (Markusse, 2003). De strijd met het water komt ook terug in het DNA-boek: *"Het samenspel van zee, water, wind en stromingen heeft de landkaart van Zeeland door de eeuwen heen getekend. En daarmee ook de Zeeuwse horizon. Tussen de zee en de Zeeuwen is een haat-liefdeverhouding ontstaan. De zee nam; de watersnoodramp van 1953 staat onuitwisbaar in het collectieve geheugen van alle Zeeuwen gegrift. In deze tijd lijkt Zeeland de strijd tegen het water weliswaar te hebben gewonnen, maar deze strijd is nooit beslecht. Zeeuwen zijn zich er van bewust dat zij "op de zeebodem" leven. De zeespiegel stijgt en dat noopt tot nieuwe beschermende maatregelen."* Daarnaast is er niet alleen de strijd tegen de zee, maar levert het ook genoeg op: *"Maar de zee geeft ook. De zee is een belangrijke bron voor de Zeeuwse economie: van visserij en aquacultuur tot watersport."* De provincie spiegelt de elementen op de provincie: *"De zee is ruig, onstuimig en uitdagend. En staat symbool voor de dynamische, ondernemende en innovatieve kant van Zeeland."* (Provincie Zeeland, 2009).

Ibraev et al. (2010, p. 15) concludeerden in hun onderzoek dat historische evenementen zoals de Tweedewereldoorlog, de Watersnoodramp en de Deltawerken significant bijdragen aan de constructie van de Zeeuwse identiteit. Uit hetzelfde onderzoek bleek dat mensen met een familiair verleden in Zeeland meer verbonden waren met de Zeeuwse identiteit (Ibraev et al, 2010, p. 28). Een aantal kenmerken gerelateerd aan de cultuur zijn de tradities en voedsel. De Zeeuwse klederdracht en plaatselijke popgroepen zoals Bløf en De Dijk zingen graag over de zee. Typisch voor Zeeland zijn de mosselen, oesters en bolussen. Daarnaast zijn er een aantal eigenschappen kenmerkend voor de Zeeuwse identiteit: "ons bint zuunig", hard werkend, gesloten, conservatief, loyaal, economisch, stug, lijdzaam, nuchter, relativerend, zorgzaam voor elkaar, achter elkaar staan en elkaar nooit in de steek laten (Markusse, 2003 & Ibraev et al., 2010).

3. Methodiek

Dit hoofdstuk dient als verantwoording voor de gebruikte methodes en gemaakte keuzes. In de inleiding is al een toelichting geven op de keuze van de case studies Hedwigepolder en Noord-Friesland Buitendijks. In dit hoofdstuk wordt een afweging gemaakt van de gebruikte methodes en een toelichting gegeven op de selectie van de bronnen en interviews. Daarnaast wordt aangegeven hoe de bronnen en interviews worden geanalyseerd.

3.1 Verantwoording methode

In vergelijkbaar onderzoek naar noodoverloopgebieden is gebruikt gemaakt van kwalitatief onderzoek. Er werden tientallen interviews afgenomen met onder andere beleidsmedewerkers, bewoners, universitair docenten, natuurbeheerders en particuliere partijen. Op deze manier kon een helder beeld worden geschetst van wat er speelde. Om een conflict te onderzoeken is kwalitatief onderzoek bij uitstek geschikt. Aan de hand van interviews kan het conflict onder de loep worden genomen en kan de geïnterviewde zijn of haar standpunt duidelijk naar voren brengen. Marjan Vroom deed een belevingsonderzoek voor Noord-Friesland Buitendijks en maakte daarbij ook gebruik van interviews.

Bij dit onderzoek wordt er gekozen om in een latere fase interviews te gebruiken. Doel van dit onderzoek is om te kijken welke betekenis regionale identiteit heeft op het proces van ontpoldering en verkweldering. Hiervoor zal er eerst een analyse van documenten en krantartikelen plaatsvinden. Op deze manier kan er worden gekeken welke stereotypen er worden gebruikt, welke argumenten voor- en tegenstanders gebruiken, welke redeneerstructuur er is en vanuit welke invalshoek er naar de casus wordt gekeken. Het geeft een overzicht van de gebruikte argumenten door voor- en tegenstanders van ontpoldering en verkweldering. Op deze manier kan er worden aangegeven op welke manier identiteit wordt vormgegeven en hoe het gebruikt wordt. Vervolgens wordt er aan de hand van de resultaten van de inhoudsanalyse een aantal interviews afgenomen met diverse belangengroep om de achtergrond van de regionale identiteit te kunnen doorgronden en te zien welke waardes en natuurbeelden er ten grondslag liggen aan de argumenten.

Het voordeel van een inhoudsanalyse is dat de onderzoeker op geen enkele wijze invloed heeft op de vorm of inhoud van het materiaal. Een inhoudsanalyse is een systematische vorm van lezen om waarnemingen te doen. Deze selectieve lezing van het materiaal gebeurt vanuit een bepaalde vraagstelling. Er zijn twee vormen van inhoudsanalyse, namelijk een beschrijvende en een interpreterende analyse. De beschrijvende inhoudsanalyse is erop gericht om patronen te beschrijven, bijvoorbeeld de lengte van een document of het voorkomen van bepaalde woorden. Een tweede vorm is de interpreterende inhoudsanalyse. Deze vorm is erop gericht om kenmerken te reconstrueren, bijvoorbeeld de invalshoek van een document, de redeneerstructuur of stereotypen. Deze vorm wordt in dit onderzoek gebruikt.

Een inhoudsanalyse is een benadering van de analyse van documenten en teksten dat ernaar streeft om de inhoud te kwantificeren in termen van vooraf bepaalde categorieën en in een systematische en reproduceerbare manier (Hay, 2010, p. 282 & Bryman, 2012, p. 289). Het is een flexibele methode die kan worden toegepast op diverse media. Bryman (2012) verwijst naar een tweetal definities van een inhoudsanalyse, de eerste is afkomstig van Berelson, de tweede van Holsti:

"Content analysis is a research technique for the objective, systematic and quantitative description of the manifest content of communication."

"Content analysis is any technique for making inferences by objectively and systematically identifying specified characteristics of messages."

Beide definities bevatten de woorden "objectief" en "systematisch". Objectief verwijst naar de transparantie van het proces waarbij door het toewijzen van het materiaal in categorieën de persoonlijke vooroordelen zo weinig mogelijk aanwezig zijn in het proces. Door vooraf de regels op te stellen kunnen persoonlijke vooroordelen tijdens het onderzoek zoveel mogelijk worden uitgesloten. Daarnaast zorgt de systematiek ervoor dat er op een consistente manier wordt gewerkt zonder vooroordelen. Deze twee kwaliteiten zorgen ervoor dat het onderzoek reproduceerbaar is (Bryman, 2012, pp. 289-290).

Het lezen van het materiaal heeft meerdere betekenissen. Allereerst is lezen waarnemen van woorden letters en andere betekenissen. Daarnaast is lezen selecteren. Bij een inhoudsanalyse is dit van belang, omdat het aangeeft dat er een bepaalde invalshoek wordt gehanteerd om het materiaal te kunnen lezen. Daarnaast is er voor lezen een interpretatiekader nodig. Tekens verwijzen naar een context waarbinnen ze betekenis hebben. Wat en hoe er geteld moet worden bij een inhoudsanalyse hangt af van de onderzoeksvragen. Het tellen van de frequentie van het gebruik van bepaalde woorden is een manier. Het gebruik van bepaalde woorden boven andere kan van significant belang zijn. Een andere manier is het coderen van tekst in termen van bepaalde onderwerpen of thema's, waarbij wordt gezocht naar categorisatie van bepaalde verschijnselen of belangen. Alhoewel deze categorisatie vaak ongecompliceerd zijn, is een meer interpretatieve benadering nodig. Een andere vorm waar een dieper niveau van interpretatie nodig is, is het demonstreren van neigingen in geanalyseerde teksten. Dit kan bijvoorbeeld gedaan worden door het coderen van ideologieën, overtuigingen of principes (Bryman, 2012, pp. 291-298). De inhoudsanalyse als methode kent zijn voor- en nadelen, die hier uiteengezet worden (figuur 3.1).

Figuur 3.1: Voor- en nadelen inhoudsanalyse

Voordelen

- De inhoudsanalyse als methode is transparant. Het gebruik van een codeerschema en de steekproef procedure kunnen helder uiteengezet worden zodat het onderzoek reproduceerbaar is.
- De inhoudsanalyse maakt longitudinaal onderzoek relatief eenvoudig mogelijk. Door het analyseren over een langere periode, staan de onderzoeker toe om veranderingen waar te nemen.
- De inhoudsanalyse is een methode waarbij deelnemers aan een onderzoek geen rekening hoeven te houden met de onderzoeker. Deze methode kan worden gezien als niet reactief. Er is geen contact tussen de onderzoeker en de deelnemer.
- De inhoudsanalyse is een flexibele methode. De methode kan worden toegepast op een brede variatie aan media, zoals kranten, tijdschriften, tv-programma's, radio programma's, websites etc.
- De inhoudsanalyse kan informatie genereren over bevolkingsgroepen die moeilijk toegankelijk zijn.

Nadelen

- De inhoudsanalyse is zo goed als de kwaliteit van de documenten waarmee gewerkt wordt. Criteria voor de documenten zijn authenticiteit, betrouwbaarheid en representativiteit.
- Het is bijna onmogelijk een codeerschema te maken dat niet leidt tot enige interpretatie van de onderzoeker.
- Het is lastig om waarom vragen te beantwoorden.

Bron: Bryman, 2012, pp. 304-307.

3.2 Selectie van bronnen

Het grootste deel van het onderzoek bestaat uit het analyseren van krantenartikelen en documenten, zoals zienswijzen. De krantenartikelen geven een chronologisch overzicht van de discussies omtrent de projecten in Friesland en Zeeland. Een discussie die decennia in beslag neemt. De artikelen worden geanalyseerd op argumenten die worden gebruikt door de diverse actoren. De zienswijzen geven een overzicht van de bezwaren van diverse partijen en welke argumenten ze hierbij gebruiken. Doel van dit onderzoek is om te kijken welke betekenis regionale identiteit heeft bij die argumenten.

De artikelen zijn geselecteerd met de hulp van LexisNexis. Voor de casus Hedwigepolder is de zoekterm "Hedwigepolder" gebruikt. Dit leverde 1000 resultaten op. Het eerste artikel dateert van februari 1995 en het laatste artikel van oktober 2014. In oktober 2014 is de selectie van de artikelen gemaakt, dus artikelen van na die periode worden niet meer behandeld. Voor de casus Noord-Friesland Buitendijks zijn de trefwoorden "It Fryske Gea" en "Zomerpolder" gebruikt, dit leverde 58 resultaten op. Het eerste artikel dateert van juni 1995 en het laatste artikel van september 2014. Uit deze artikelen is een selectie gemaakt met artikelen die gerelateerd zijn aan regionale identiteit. De selectie is gemaakt aan de hand van kenmerken van regionale identiteit die voortkomen uit het theoretisch kader. Een overzicht van de kenmerken is te vinden in tabel 3.3 en 3.4. Alle artikelen die niet gerelateerd waren aan regionale identiteit zijn niet meegenomen in de inhoudsanalyse. Vaak waren dit artikelen over ontwikkelingen in het proces. Deze nieuwsfeiten bevatten geen kenmerken van regionale identiteit. Daarnaast zaten er veel dubbele artikelen in. Deze zijn ook niet meegenomen in het onderzoek. Na deze selectie bleven er voor Noord-Friesland Buitendijks 33 artikelen over en voor de Hedwigepolder 23 artikelen. Tabel 3.1 geeft een overzicht van de gebruikte krantenartikelen voor de inhoudsanalyse. Een uitgebreid overzicht kan worden gevonden in bijlage 2. De krantenartikelen voor de casus Noord-Friesland Buitendijks komen bijna allemaal uit een regionale krant: de Leeuwarder Courant. Voor de casus Hedwigepolder komen de krantenartikelen uit diverse kranten. Zowel nationale kranten zoals de Trouw en het NRC als regionale kranten. Zo komen de meeste artikelen uit de Provinciale Zeeuwse Courant (PZC), maar ook uit andere regionale kranten zoals de Leeuwarder Courant of De Twentsche Courant Tubantia. De Hedwigepolder wordt dus vaker in de media genoemd en ook een grotere spreiding van kranten. Noord-Friesland Buitendijks wordt bijna uitsluitend in de regionale krant van Friesland genoemd en zelden in de landelijke media. Dit in tegenstelling tot de Hedwigepolder. In dit onderzoek wordt een verklaring gezocht waarom dit het geval is en met name welke rol regionale identiteit hierin speelt.

Tabel 3.1 Overzicht krantenartikelen inhoudsanalyse

Krant	Noord-Friesland Buitendijks	Hedwigepolder
Leeuwarder Courant	30x	1x
PZC		7x
Trouw	2x	2x
NRC Handelsblad	1x	1x
NRC Next		3x
De Stem		2x
Boerderij		2x
Reformatorisch Dagblad		2x
De Twentsche Courant Tubantia		1x
ANP		1x
De Groene Amsterdammer		1x
Totaal:	33x	23x

Voor de zienswijzen is dezelfde selectie gemaakt. Alleen de zienswijzen die een relatie hebben met regionale identiteit worden behandeld in de inhoudsanalyse. De zienswijzen voor Noord-Friesland Buitendijks dateren van maart 1979. In deze tijd vond de discussie plaats of het gebied moest worden ingepolderd of niet. Vanuit de overheid kwam het voorstel om het gebied met zomerpolders in te polderen. De afweging werd gemaakt of het gebied belangrijk was als agrarisch gebied of als natuurgebied. De zienswijzen voor de Hedwigepolder dateren van januari 2014. In de Nota van Beantwoording worden de zienswijzen behandeld die ingediend zijn op het plan om de Hedwigepolder te ontpolderen.

Daarnaast is er incidenteel ook de websites van overheden en natuurorganisaties gebruikt. Vaak zijn dit beschrijvingen van het project. De beschrijvingen zeggen iets over de waarde die de organisaties of overheden toekennen aan het gebied. Onder andere de beschrijvingen van Rijkswaterstaat, It Fryske Gea en het Europese Project van Noord-Friesland Buitendijks zijn geanalyseerd. Een uitgebreid overzicht van de gebruikte bronnen is te vinden in bijlage 2.

3.3 Selectie van Interviews

Voortbordurend op de analyse van documenten en krantenartikelen zijn er interviews afgenomen ter verdieping van het onderwerp. Met de relevante belangengroepen zoals overheden, natuurorganisaties en bewoners zijn er interviews afgenomen om door te gaan op de uitkomsten van de inhoudsanalyse. Doel was om zoveel mogelijk verschillende belangengroepen te benaderen. Vanuit de overheid zijn er interviews afgenomen met de gemeente Hulst (Zeeland), gemeente Ferwerderadiel (Friesland) en de provincie Zeeland. Helaas was de provincie Friesland niet bereikbaar voor een interview. Vanuit de natuurorganisaties zijn er interviews afgenomen met It Fryske Gea, dat een leidende rol speelt in Noord-Friesland Buitendijks, Het Zeeuwse landschap en de Wadvogelwerkgroep. Voor de agrarische sector zijn er interviews afgenomen met een bestuurslid van LTO Noord, de voorzitter van de pachtersvereniging en een voormalig melkveehouder die nu in de toeristische sector werkt. Het merendeel van deze mensen is zelf ook woonachtig in het gebied. De bewoners van de Hedwigepolder zijn momenteel in allerlei zaken verwickeld rondom het ontpolderen en geven aan dat zij op dit moment geen interviews geven. Vanwege de geografische ligging van de case studies is er voor gekozen om de interviews telefonisch af te nemen. De interviews zijn afgenomen in de tweede helft van januari en de eerste helft van februari 2015. Een overzicht van de afgenomen interviews staan in tabel 3.2.

Tabel 3.2 Overzicht interviews

Organisatie	Datum	Dag	Tijd
It Fryske Gea	19 januari	Maandag	13:30-14:30
Het Zeeuwse Landschap	21 januari	Woensdag	16:00-17:00
Lto Noord	23 januari	Vrijdag	09:00-10:00
Gemeente Hulst	23 januari	Vrijdag	10:00-11:00
Gemeente Ferwerderadiel	23 januari	Vrijdag	11:00-12:00
Pachtersvereniging	5 februari	Donderdag	09:30-13:00
Voormalig melkveehouder en nu toeristische sector	5 februari	Donderdag	15:00-16:00
Wadvogelwerkgroep	5 februari	Donderdag	13:00-14:00
Provincie Zeeland	11 februari	Woensdag	10:30-11:30

3.4 Aanpak onderzoek

Voor de inhoudsanalyse wordt per artikel en document de aanwezigheid van identiteit bekeken en hoe het wordt gebruikt. Identiteit kan namelijk op verschillende manieren worden vormgegeven en dus ook op verschillende manieren worden gebruikt. Zo wordt er gekeken welke invalshoek er wordt gebruikt, bijvoorbeeld een economische invalshoek, of vanuit de natuur of agrarische sector. Ook wordt er gekeken naar de redeneerstructuur en de stereotypen die worden gebruikt. Met name de stereotypen verwijzen naar de regionale identiteit. Als leidraad zijn de kenmerken uit paragraaf 2.6 gebruikt. Deze zijn schematisch weergegeven in tabel 3.3 en 3.4. Deze begrippen geven een overzicht van de Friese en Zeeuwse cultuur. Om het overzichtelijker te maken zijn ze ingedeeld in categorieën, landschap, historie, cultuur, (voedsel) en karaktereigenschappen. Landschap is een belangrijke bron voor identiteit aldus Harmin & Marucci en ook cultuurhistorische waarden zijn belangrijke kenmerken voor regionale identiteit.

Tabel 3.3 Kenmerken Friese Identiteit

Friesland - Agrarische identiteit	
Landschap	Kwelders, akkerland, weidevogels, koeien, zee, dijken, land, water, dobben.
Historie	In verleden eigen vloot, handelsposten, handelsroutes, rechtssysteem, kiesrecht op basis bezit van land, terpen, decentrale ligging in Nederland, historische provinciale eenheid, gedeeld verleden in plattelandssamenleving.
Cultuur	Eigen taal, Koning op eigen land, toerisme, Friese popgroepen, nostalgisch verlangen naar een ongecompliceerde Dorpse wereld, vrees voor economische verandering en werkloosheid.
Karaktereigenschappen	Eigenzinnigheid, niet makkelijk iets overnemen, afkerend tegen overheersing, sterke gemeenschapszin, zelfredzaamheid, betrouwbaarheid, authenticiteit, zorg voor landschap en omgeving, gevoel van geborgenheid tegen het onbekende, behoudend.

Bron: Hettinga, 2013 & Duijvendak, 2008

Tabel 3.4 Kenmerken Zeeuwse Identiteit

Zeeland – Zeecultuur & Landcultuur	
Landschap	Deltagebied, duinen, estuaria, veenmoeras, dijken, kreken, zilte graslanden, bosgebieden, vlak en uitgestrekt, openpolders, kavels akkerland, binnendijken, Zeeuwse klei, zoute zee, eilanden.
Historie	De tweedewereldoorlog, Watersnoodramp, De Deltawerken, nalatenschap prominente verleden met zeehelden zoals Michiel de Ruijter, Strijd tegen de Spanjaarden
Voedsel	Mosselen, oesters, bolussen.
Cultuur	Zeeuwse klederdracht, popgroepen zoals Bløf en De Dijk, eigen dialect.
Karakter eigenschappen	“ons bint zuunig”, hard werkend, gesloten, conservatief, loyaal, economisch, stug, lijdzaam, nuchter, relativerend, zorgzaam voor elkaar, achter elkaar staan en elkaar nooit in de steek laten, trots en bescheiden.

Bron: Markusse, 2003, Ibraev et al., 2010 & Provincie Zeeland 2009

Daarnaast wordt er gekeken welk schaalniveau er terugkomt in de argumenten en welke natuurbeelden en waardes hieraan ten grondslag liggen. Met name de Friese, maar in zekere zin ook de Zeeuwse identiteit hebben een agrarische achtergrond. Hier horen kenmerken bij zoals een nostalgische verlangen naar een ongecompliceerde Dorpse wereld, een gedeeld verleden in een plattelandsamenleving, een historische provinciale eenheid, een gevoel van geborgenheid tegen het onbekende en een vrees voor economische verandering en werkloosheid. In de analyse wordt gekeken in hoeverre deze aspecten van agrarische identiteit terugkomen. Daarnaast kent Zeeland een sterke zee- en landcultuur. De strijd met de elementen, maar ook de aanwezigheid van duinen, estuaria,

kreken, zilte graslanden en bosgebieden. Er wordt ook gekeken in hoeverre de zee- of landcultuur terugkomt. In de interviews wordt ingegaan op de visies op het landschap van de geïnterviewden en de bijbehorende waarden. Ook op het aspect identiteit en het proces wordt ingegaan. Voor een uitgebreid overzicht van onderwerpen die aan bod zijn gekomen tijdens de interviews zie de topiclijst in bijlage 3.

4. Resultaten en analyse

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek besproken. Het hoofdstuk begint met de casus van Noord-Friesland Buitendijks. Eerst wordt er een overzicht gegeven van de casus waarna er een chronologisch overzicht volgt van de ontwikkelingen in de afgelopen decennia. Dit overzicht bevat zienswijzen en citaten uit krantenartikelen. Deze inhoudsanalyse geeft een overzicht gegeven van de ontwikkelingen en de belangrijkste argumenten van voor- en tegenstanders die te maken hebben met identiteit. Uit de verschillen citaten wordt duidelijk dat regionale identiteit op verschillende manieren gebruikt wordt en dat er een verschillende kijk is op regionale identiteit per actor. Vervolgens wordt er een analyse gemaakt van deze argumenten en bekeken welke betekenis regionale identiteit heeft. Daarna is er een overzicht van de afgenomen interviews met de verschillende belangengroepen. De interviews zijn ingedeeld in de categorieën natuurorganisaties, agrarische sector en overheid. Voor de interviews is een analyse gemaakt met de betekenis van regionale identiteit. Doel van het interview is om dieper in te gaan op de visie op het landschap en de bijbehorende waarden. Wat karakteriseert het landschap en aan welke landschapselementen worden waarde gehecht? Verder wordt er ingegaan op het proces, draagvlak en de regionale identiteit. Vervolgens wordt de casus Hedwigepolder behandeld. Eerst wordt een overzicht gegeven van de casus met de achtergrond van het Sigmaplan. Daarna volgt een overzicht van de ontwikkelingen met citaten uit krantenartikelen die gerelateerd zijn aan regionale identiteit. Het geeft een overzicht van de argumenten die voor- en tegenstanders gebruiken en daaruit blijken de verschillende visies op regionale identiteit. Vervolgens worden de zienswijzen behandeld. Aansluitend wordt een analyse gemaakt van de argumenten en de betekenis van de regionale identiteit. Vervolgens worden de interviews behandeld en tot slot weer een analyse gemaakt van de betekenis van regionale identiteit.

4.1. Noord-Friesland Buitendijks

Een project in Friesland waarbij een stuk land wordt teruggegeven aan de natuur is Noord-Friesland Buitendijks. It Fryske Gea, de provinciale vereniging voor natuurbescherming, is hier in 2000 gestart met een proefverkweldering. Verkwelderen is het proces van het omzetten van een zomerpolder in een kwelder. In het verleden zijn kwelders omgezet in landbouwgrond om aan de grote behoefte van de landbouw te kunnen voldoen, dit werden zomerpolders genoemd. Ze liggen buiten de dijk, maar door het opslibben lag het hoog genoeg om er in de zomer vee op te laten grazen en akkerbouw te hebben. Deze behoefte is in de loop der jaren afgenomen en nu worden de zomerpolders weer omgezet in kwelders. De landbouwgrond wordt teruggegeven aan de natuur.

Afbeelding 4.1 & 4.2: Links de zomerpolders en rechts de kwelders

Bron: National Geographic, 2011 & Nij Altoenae, 2009 [online]

In tegenstelling tot Zeeland is de weerstand onder bewoners, politiek en organisaties in Friesland veel minder. It Fryske Gea bezit het merendeel van de zomerpolders en kwelders en wil op termijn alle polders van Noord-Friesland Buitendijks verwerven om natuur te realiseren. Dat het land wordt omgezet in kwelders is opmerkelijk te noemen. In de jaren zeventig en tachtig had zich omgekeerde bijna voorgedaan: inpoldering. In het Deltaplan van de jaren zeventig werd geopperd om het buitendijkse gebied bij het vasteland te betrekken door een nieuwe zeedijk. De boeren, gemeenten en provincie waren voor, alleen de natuurbeschermers, zoals de *Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee* en de *Bond van Friese Vogelbeschermingswachten*, waren tegen. Uiteindelijk besloot de Rijksoverheid tot inpoldering van een kwart van het gebied, maar de Raad van Staat bepaalde in 1988 dat het maatschappelijk belang van inpoldering niet was aangetoond en dat de bescherming van het waddengebied als internationaal natuurgebied zwaarder woog. Net als in Zeeland is hier ook protest tegen het plan. Burgermeester J. Geersing (GPV) verwoordde het: „*We zijn er hier niet zo wild van*“, „*Er wonen hier nog veel mensen die vroeger in de slikvelden hebben gewerkt, die hebben er moeite mee dat er land onder water wordt gezet. En ook de agrariërs hadden zich de toekomst van dit gebied anders voorgesteld, zij zijn nog steeds teleurgesteld dat de inpoldering niet is doorgedaan.*“ Een aantal boeren weigert vanwege gevoelsmatige en financiële redenen hun land te verkopen aan It Fryske Gea (Trouw, 2000). Uit het citaat blijkt dat er verschillende visies zijn op de toekomst van het gebied en dat het verleden een belangrijke rol speelt .

Volgens de internationale natuurdoelstellingen heeft Nederland te weinig vastelandskwelders, dit is zilte, begroeide grond tussen de Waddenzee en de waddendijk. Dit is een belangrijke plaats voor diverse soorten vogels die er broeden, eten of rusten. Het verkwelleren is iets nieuws. Verkwelleren is het omzetten van zomerpolder in een kwelder. Een zomerpolder is een stuk grasland dat buiten de dijk ligt en wat ooit een kwelder was. Op het moment dat de kwelder hoog genoeg was, legde de eigenaar er een zomerkade langs. Deze kade houdt het meeste zeewater tegen met het gevolg dat er gras kan groeien en vee kan lopen. Zelfs akkerbouw is mogelijk, maar vanwege de kans op overstroming is dit niet gebruikelijk.

Noord-Friesland Buitendijks is een gebied van vierduizend hectare dat ligt tussen Holwerd en Zwarte Haan (kaart 4.1). Op het breedste punt is het drie kilometer breed. Het gebied kan worden onderscheiden in drie landschapstypen; zomerpolders, kwelders en kwelderwerken (kaart 4.2). De verschillen in landschap kunnen worden verklaard door de mate waarin ze overstromen door het water van de Waddenzee (Rijkswaterstaat, 1979, pp. 10). Ruim duizend hectare bestaat uit zomerpolders van zo'n honderd jaar oud, de zomerpolders zijn tot stand gekomen in de periode 1890-1920. Deze liggen tegen de zeedijk aan en worden beschermd door een 2,8 m hoge kade. Alleen bij stormvloed overstromen deze polders met zeewater. De polders zijn begroeid met gras en worden gebruikt voor vee. De strook kwelders die daaraan grenst is ook ongeveer duizend hectare en bedekt een strook van 100 tot 800 meter. Ook de kwelders zijn bedekt met een laag gras en worden begraaasd door vee. Toch zijn ze minder belangrijk voor de landbouwsector dan de zomerpolders. Het laatste deel beslaat tweeduizend hectare en bestaat uit jonge kwelders en kwelderwerken. Deze strook is zo'n 1000 a 1200 meter breed. De strook bestaat uit afwateringsgreppels en rijsthouten dammen die ervoor zorgen dat slibdeeltjes achterblijven. Op deze manier werd er vanaf de jaren dertig door het Rijk land aangewonnen. Tegenwoordig wordt deze methode gebruikt om bestaande kwelders tegen afbrokkelen te beschermen (Rijkswaterstaat, 1979, pp. 10-13).

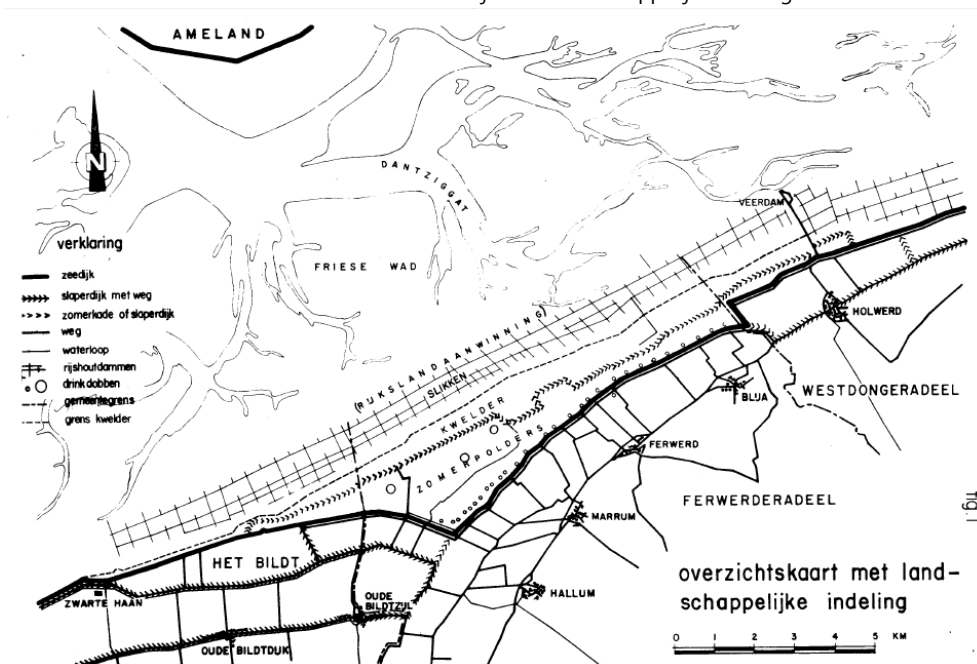
Kaart 4.1: Noord-Friesland Buitendijks

Bron: It Fryske Gea, 2014 [online]

Om van een zomerpolder weer een kwelder te maken, steek je de zomerkade door. Via nieuwe geulen kan het getijdenwater de polder in. Het stuk land wat door inklinking sterk is gedaald, zal zouter worden en door het achterblijvende slip hoger. De bestaande vegetatie zal afsterven en kwelderbegroeiing zal er voor in de plaats komen. Dit proces duurt zo'n vijf jaar. In 1973 sloeg bij Paesens (ten oosten van Friesland Buitendijks) door een storm een stuk van de zomerdijk weg. Doordat de herstelkosten te hoog waren, werd het zo gelaten. Zo sprak er spontane verkweldering op, een proces dat vijf jaar duurde. It Fryske gea wil uiteindelijk alle polders in Noord-Friesland Buitendijks verwerven en zo natuur ontwikkelen. De polders liggen in drie betrokken gemeenten: het Bildt, Ferwerderadiel en Dongeradeel.

Kaart 4.2: Overzichtskaart Noord-Friesland Buitendijks met landschappelijke indeling

Bron: Rijkswaterstaat 1979

4.1.1. Inpoldering (jaren 70-80)

De casus van Friesland Buitendijks gaat terug tot in de jaren zeventig van de vorige eeuw. In de jaren zeventig werd geopperd om het buitendijkse gebied bij het vaste land te betrekken door er een nieuwe zeedijk omheen te leggen. Dit was onderdeel van het Deltaplan. Door de aanleg van de zeedijk zou het land niet meer kunnen overstromen door zout zeewater en daarmee geschikt maken voor landbouw. De boeren, gemeente en provincie waren voor, alleen de natuurbeschermers waren tegen.

In september 1976 diende de Gedeputeerde Staten van Friesland een aanvraag in bij het ministerie van Verkeer en Waterstaat voor de indijking van het buitendijksgebied tussen Zwarte Haan en Holwerd. Het gebied wordt omschreven als; *"In dit gebied zijn in de loop van de tijd door landaanwas gedurende vele jaren bevorderd door landaanwinningwerken terreinen ontstaan die, afhankelijk van de ouderdom en van de aangebrachte omkadingen, gedurende korte of lange perioden niet door het waddenzeewater worden overspoeld."* (Rijkswaterstaat, 1979, p.1) De directe aanleiding was de verbetering van de zeewering in het kader van de Deltawet. Hiervoor waren een aantal opties uitgewerkt:

- Verhoging van de bestaande dijk
- Indijking van de zomerpolders
- Indijking van de zomerpolders en kwelder
- Indijking van de zomerpolders, de kwelder en de landaanwinningwerken.

De Gedeputeerde Staten namen in ruime meerderheid (39 stemmen voor, 15 stemmen tegen) het voorstel aan om een nieuwe dijk aan te leggen waarbij de zomerpolders, de kwelder en de landaanwinningwerken worden ingedijkt. De beweegredenen voor deze keuze waren:

- De landaanwinningwerken, die indertijd zijn ondernomen met als einddoel het winnen van Landbouwgrond, zijn nu cultuurtechnisch gezien rijp voor indijking;
- Er moeten nu kosten worden gemaakt op grond van de Deltawet, die voorschrijft dat de hoogwaterkeringen moeten worden versterkt ter beveiliging van het land tegen hoge stormvloed;
- Indien nu niet wordt ingedijkt, maar de bestaande zeedijk wordt verzwakt, wordt de situatie ter plaatse voor de komende decennia vastgelegd;
- Een combinatie van indijking met dijkaanleg op Deltahoogte biedt belangrijke financiële voordelen voor een indijkingsland;
- Met de nodige extrakosten is landbouwgrond te verkrijgen, waaraan grote behoefte bestaat, in het bijzonder in verband met de bevordering van de teelt van pootaardappelen;
- De bezwaren die aan deze indijking zijn verbonden, worden door Gedeputeerde Staten minder zwaar geoordeeld dan de voordelen.

De beweegredenen zijn met name financieel van aard. Indijking levert extra landbouwgrond op die de positie van Friesland als pootaardappel regio zal versterken. Hier ligt een sterk functioneel natuurbeeld aan ten gronde. De bezwaren waarover gesproken wordt zijn de grote nationale en internationale landschappelijke, cultuurhistorische en natuurwetenschappelijke betekenis van het Waddenzeegebied. Het gebied kent een verscheidenheid aan samenstellende deelgebieden met een onderlinge samenhang en afhankelijkheid van elkaar. Het gebied is mede afhankelijk van de dynamiek van het milieu en heeft een specifiek karakter van het grensmilieu tussen zee en land. Daarnaast is er een grote

voedselaanvoer en een hoge primaire productie. Samen vormen deze gebieden gunstige levensomstandigheden voor verschillende specifieke organismen. Dit maakt het gebied van grote natuurwetenschappelijke waarde (Rijkswaterstaat, 1979, p. 49).

Namens Rijkswaterstaat deed een werkgroep onderzoek naar de situatie en concludeerde dat: *"het landschap een geheel eigen karakter heeft en, als onderdeel van het Waddenzeegebied, zowel regionaal, nationaal, als internationaal van aanzienlijke betekenis is"* (Rijkswaterstaat, 1979, p. 50). Wat betreft de botanische betekenis wordt gezegd dat: *"de kwelder en de zilte delen van de zomerpolders vegetaties bezitten die regionaal van grote betekenis zijn en waarvan de nationale en internationale betekenis aanzienlijk is."* (Rijkswaterstaat, 1979, p.51) Hetzelfde geldt voor de soortensamenstelling van de bodemfauna en de broedgelegenheid. Het gebied tussen Zwarte Haan en Holwerd is *"mede als gevolg van het dichtbij elkaar liggen van voor verschillende soorten geschikte en rijke voedsel- en rustgebieden van bijzonder grote en specifieke regionale, nationale en internationale betekenis"* (Rijkswaterstaat, 1979, pp. 53-55). De werkgroep concludeert dat, het gebied van zeer grote regionale, nationale en internationale betekenis.

Deze betekenis komt terug in het regionale, nationale en internationale beleid. Het regionale beleid was erop gericht om het zeegebied als samenhangend natuurgebied in stand te houden en ontwikkelingen en activiteiten die hieraan afbreuk doen, zoveel mogelijk worden tegengegaan. Het nationale beleid had als hoofddoel de bescherming, het behoud en waar nodig het herstel van de Waddenzee als natuurgebied. Bij te nemen beslissingen met betrekking tot de Waddenzee blijft het behoud als onvervangbaar natuurgebied het uitgangspunt en het einddoel. Het internationale beleid is erop gericht om de Waddenzee in zijn totaliteit als natuurgebied veilig te stellen (Rijkswaterstaat, 1979, pp. 55-56). Bij de te nemen maatregelen gaat een groot deel van dit waardevolle gebied verloren. Inpoldering zal een landschappelijke verarming beteken waarbij specifieke vegetaties verdwijnen. Het gebied als plaats voor broed- fourageer-, rui- en pleisterplaats zal verloren gaan. Ook de kraamkamerfunctie van de slikken voor bodemdieren en vissen zal verloren gaan. Het voortbestaan van diverse vogelsoorten wordt bedreigd. De provincie wijst op een strook verderop die ontwikkeld kan worden zodat er in dertig á veertig jaar natuurcompensatie optreedt (Rijkswaterstaat, 1979, pp. 103-104).

Als hoofddoel van de indijking wordt genoemd het winnen van akkerbouwgrond ten behoeve van het versterken van de centrumfunctie van de kleibouwtreek als pootaardappelen producerend gebied. In totaal werden er 48.437 bezwaarschriften ingediend tegen het plan, het merendeel was gelijklopend. De Gedeputeerde Staten reageerden dat: *"de voorgenomen indijking van belang is voor het behoud van de centrumfunctie van de Friese kleibouwtreek als pootaardappelen producerend gebied, alsmede voor de werkgelegenheid in deze streek. Bovendien zou de indijking, in de verwachting van bepaalde rijkssubsidies in het kader van de Deltawet, de afronding van de landaanwinning ter plaatse, het aanvullende werkgelegenheidsbeleid en de stimulering van de regionale ontwikkeling van de landbouw, een batig saldo opleveren van f. 38.800. 000."* (Rijkswaterstaat, 1979, pp. 1-3) De nadruk wordt dus gelegd op financiële redenen, zoals de productie van pootaardappelen en de werkgelegenheid. Deze visie sluit aan bij het functionele natuurbeeld dat is die tijd toonaangevend was in Nederland, de natuur was ondergeschikt aan de cultuur.

4.1.2. Behandeling zienswijzen

Op de plannen van de overheid werden een aantal bezwaren ingediend door verschillende organisaties en individuen. De bezwaren geven een overzicht van de verschillende visies op het gebied en de manier waarop voor- en tegenstanders regionale identiteit gebruikten.

De meeste bezwaren werden ingediend door de *Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee*. De bezwaren waren juridisch, landbouwkundig en financieel van aard, maar gingen ook over natuur en werkgelegenheid. De vereniging trekt in twijfel of de inpoldering overeenkomt met de Wet op de Ruimtelijke Ordening, de wet inzake Droogmakerijen en Indijkingen, de Deltawet en de Conventie van Ramsar. De conventie van Ramsar is het oudste internationale verdrag op het gebied van natuurbescherming. Het verdrag werd op 2 februari 1971 gesloten in Ramsar. De conventie van Ramsar heeft als doel bescherming van wetlands en de daarbij horende planten- en diersoorten. Elk land dat het verdrag ondertekend moet zich bewust zijn van haar internationale verantwoordelijkheden voor het behoud, beheer en duurzaam gebruik van wetlands. Wetlands worden in het verdrag gedefinieerd als: *"Waterrijke gebieden, moerassen, vennen, veen- of plasgebieden, natuurlijk of kunstmatig, blijvend of tijdelijk, met stilstaand of stromend water, zoet, brak of zout, met inbegrip van zeewater, waarvan de diepte bij eb niet meer is dan zes meter."* Hierbij hoort dus ook de aan water grenzende over- en kustgebieden, zoals het Waddenzeegebied. Nederland heeft dit verdrag ook ondertekend (Salverda & Chardon, 2005, p. 11). *"Inpoldering van de onderhavige buitendijkse gebieden maken het onmogelijk deze ooit nog aan te melden als "Wetland" in de zin van de conventie, hetgeen een ernstige ondergraving zou zijn van de door Nederland bij ondertekening van de Conventie aanvaarde verplichtingen."* aldus de vereniging (Rijkswaterstaat 1979, bijlage 2, p.1). Hier worden de belangen van een hoger schaalniveau gebruikt met de bijbehorende verplichten. De Gedupeerde Staten reageren dat de betrokken buitendijkse gronden niet zijn aangewezen onder de beschermende werking van de Conventie.

De natuurbeelden van de verschillende partijen botsen hier en leiden tot conflicten. De vereniging heeft een wildernis natuurbeeld en vindt het onaanvaardbaar dat door inpoldering het gebied een natuurgebied van nationaal en internationaal zeer groot belang, zijn waarde voor de natuur geheel zal verliezen. Iets waaraan in de concessie- aanvraag totaal is voorbijgegaan. Het belang van de landbouw voor Friesland wordt ook door de vereniging onderschreven. Desalniettemin vinden ze niet dat de centrumfunctie van de kleibouwstreek in gevaar komt en zien binnen de kleibouwstreek voldoende mogelijkheden op areaalvergroting zodat inpoldering buitendijks niet noodzakelijk is. De Gedeputeerde Staten, met een functioneel natuurbeeld, is het hier niet mee eens en ziet een bedreiging voor de centrumfunctie van de kleibouwstreek. Dit zou blijken uit het feit dat er van de drie grote pootaardappelenexporteurs, nog maar één in Friesland gevestigd is. De vereniging kaart aan dat toenemende nieuwe akkerbouwgrond zal leiden tot grote concurrentie aan de aanbodkant. Daarnaast zien ze alternatieven voor inpoldering als een haalbare en betaalbaar zaak. Zo kan door diepploegen en bezanden grond geschikt maken voor pootgoedteelt. De Gedeputeerde Staten denken echter dat de oppervlakte vergroting te gering is. Ook op financieel gebied en werkgelegenheid zijn er bezwaren. Er zijn twijfels over de juistheid van de cijfers en de effectiviteit van de maatregelen (Rijkswaterstaat, 1979, bijlage 2, pp. 4-7). De verschillende natuurbeelden leidt hier tot een conflict. De vereniging sluit de lijst met bezwaren af met overwegingen ten overvloede. Hier benadrukken ze een aantal standpunten waarbij de nadruk ligt op veiligheid, natuurwaarde en de cultuurhistorische waarden. *Noord-Friesland Buitendijks is een uiterst belangrijke schakel in het gehele waddeneecosysteem, dat op*

zichzelf weer een onderdeel is van de keten van natuurgebieden langs de randen van de oceanen. Het is een zeer groot slibrijk en zilt natuurgebied, dat vrijwel nergens meer voorkomt. Als zodanig vertegenwoordigt het tevens een internationaal belang. ... Door uitvoering van het plan zullen de aanwezige dobben hun functie gaan verliezen. Zulks moet als een ernstig cultuurhistorisch verlies gezien worden. (Rijkswaterstaat, 1979, bijlage 2, pp. 11-15) Dobben zijn een belangrijk onderdeel van de regionale identiteit en kenmerkend voor het landschap. De tegenstanders gebruiken verschillende schaalniveaus in hun argumenten. Het belang van het gebied voor het internationale Waddenzeegebied, maar ook de aanwezigheid van dobben die kenmerkend zijn voor de regio. De Gedupeteerde Staten zijn heel helder in hun reactie en daarbij wordt nogmaals aangegeven dat de belangen van werkgelegenheid en de agrarische sector zwaarder wegen: *In het belang van de werkgelegenheid en van de mogelijkheid tot vergroting van het pootaardappelareaal schuilen zulke zwaarwegende (nationale en regionale) argumenten dat inderdaad voor plan D moet worden gekozen* (Rijkswaterstaat, 1979, bijlage 2, p. 15).

Een ander bezwaar met natuur als invalshoek is ingediend door het Zoölogisch Museum en vakgroep bijzondere dierkunde- Universiteit van Amsterdam, Drs. H.J. Muntingh, Bond van Friese Vogelbeschermingswachten, De Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie - district Friesland en Avifauna Groningen. Het bezwaar: *"Voornoemde reclamanten wijzen aan de hand van een veelheid van gegevens op het uit wetenschappelijk oogpunt grote belang van het onderhavige, onvervangbare deel van het Nederlandse Waddengebied. De buitendijkse gronden moeten, aldus o.m. een na 1970 gehouden onderzoek, zowel op geomorfologisch en bodemkundig, als op botanisch-vegetatiekundig, hydrobiologisch en bodemkundig als en zoölogisch gebied van wel meer dan normale betekenis worden geacht. De zoölogischfaunistische betekenis voor de vogels is in dit verband het meest opvallend. Hierbij in de eerste plaats te denken aan de functie van het kweldergebied met de aangrenzende wadden en slikken voor de doortrekkende, pleisterende en overwinterende vogelscharen. Gebied van vitaal belang voor vogelpopulaties van een zeer groot palaeartisch broedareaal. Het fungeert als fourage-gebied als ruigebied en dagelijks- als hoogwatervluchtplaats.*

- *Inpoldering leidt tot verdrijven/sterfte van vele vogels en daarmee sterke reductie van het trekvogelbestand (met als mogelijk gevolg insectenplaag in ontwikkelingslanden).*
- *Inpoldering = minder garnalen = minder platvis:: minder zeehonden.*
- *Inpoldering = meer landbouw (meer pootaardappelgrond) = meer bestrijdingsmiddelen met wellicht mutagene en carcinogene eigenschappen."* (Rijkswaterstaat, 1979, bijlage 2, pp. 16-17)

Ook hier verschilt de visie op het gebruik van het gebied. De reclamanten zien het gebied als belangrijk vogelgebied en dit botst met het agrarisch karakter van de regio. Het belang van het Nederlandse Waddengebied wordt benadrukt en inpoldering van het gebied heeft grote gevolgen. Niet alleen een toename van bestrijdingsmiddelen door de toename van landbouw, maar met name de reductie van het trekvogelbestand, minder garnalen/platvis/zeehonden en het verdrijven/sterfte van vogels. Dit heeft niet alleen lokale gevolgen aldus de reclamanten, maar ook internationaal. De reductie van het trekvogelbestand zou leiden tot een mogelijke insectenplaag in ontwikkelingslanden. Hier gebruiken de reclamanten een hoger schaalniveau als argument. Als reactie ontkennen de Gedupteerde Staten het verlies van natuurwetenschappelijke waarde niet, maar ze wijzen op compensatie via andere gebieden: *"Ook wordt overwogen om ter compensatie van het verlies aan natuurwetenschappelijke waarden als gevolg van de dijk aanleg de huidige landaanwinningswerken ten oosten van de veerdam bij Holwerd (640 ha) als passieve of actieve landaanwinning voort te zetten en de landaanwinningswerken ten oosten van "it Skoar" (510 ha) te herondernemen. Eveneens is ten westen*

van Zwarte Haan-hier evenwel met geringere kans op goede kweldervorminglandaanwinning mogelijk.” (Rijkswaterstaat, 1979, bijlage 2, pp. 16-17)

Ook *De Consulent Natuurbehoud bij het Staatsbosbeheer* heeft bezwaar tegen inpoldering. Hierbij wordt gewezen op de grote natuurwetenschappelijke, landschappelijke en cultuur historische waarden van het gebied. Ze vermelden ook vooruitlopend op de ontwikkelingen in de jaren negentig dat het gebied ter aankoop veiligstelling als natuurgebied gerechtvaardigd is. Ook wordt er verwezen naar het belang op verschillende schaalniveaus, zowel regionaal, nationaal als internationaal. *“Gezien de grote natuurwetenschappelijke, landschappelijke en cultuur historische waarden van het gebied heeft het Ministerie van Cultuur, Recreatie, en Maatschappelijk Werk alle buitendijkse gronden zoals zomerpolders, kwelders en slikken op advies van de natuurwetenschappelijke Commissie uit de natuurbeschermingsraad op het zogeheten aankoopplan geplaatst. Dit houdt in dat de aanwezige natuurwetenschappelijke waarden zo groot zijn dat veiligstelling van dit natuurgebied door middel van aankoop gerechtvaardigd wordt geacht. Reclamant verwijst in zijn bezwaarschrift naar een aantal (in 1974 en 1975) verschenen rapporten en boekwerken waarin duidelijk tot uiting komt de grote landschappelijke en de zeer grote natuurwetenschappelijke betekenis van dit gebied in regionaal, nationaal en internationaal verband en de sterk nadelige invloed op deze betekenis van een eventuele inpoldering volgens tracé D. Het gaat daarbij om een betekenis, die bij een eventuele inpoldering niet door andere delen van het Waddengebied kan worden overgenomen, die in de toekomst door bijvoorbeeld bevorderen van landaanwinning binnen het Waddengebied zouden kunnen ontstaan. Zo er al een aaneengesloten gebied zou ontstaan van een vergelijkbare vorm, oppervlakte en bodemsamenstelling, hetgeen uiterst onwaarschijnlijk mag worden geacht, is het een open vraag of de populaties van met name diverse soorten vogels de periode waarin dit gebied zou ontstaan zouden kunnen overbruggen”* (Rijkswaterstaat, 1979, bijlage 2, pp. 18-19)

Op financieel gebied zijn er ook tegenstanders van de inpoldering. De vrees van economische verandering is kenmerkend voor de agrarische identiteit. Deze vrees komt terug in de volgende bezwaren. Waar agrarische voorstanders zijn, is er onder vissers juist weerstand. Het Visserijchap en Deltabouw B.V hebben bezwaren ingediend. Het visserijchap wijst op directe schade voor de garnalen- en scholvisserij en het bijbehorende verlies aan werkgelegenheid. Deltabouw B.V. voelt zich zelfs bedreigd in voortbestaan doordat inpoldering mogelijk viervijfde van het werkterrein verloren gaat voor de specialistische bedrijf. Voor beide bezwaren wijst de Gedupeerde Staten op vervangende landaanwinningswerken die de verloren werkgelegenheid zouden compenseren (Rijkswaterstaat, 1979, bijlage 2, p. 18). Ook op individueel niveau is er weerstand. Zo is de familie Olaf uit Marrum bang voor verarming van de woonomgeving en de waardedaling van de woning. Ze vermelden ook de overlast die zal ontstaan door de bespuiting van gewassen. Het St. Anthony Gasthuis te Leeuwarden vermeldt dat er is voorbijgegaan aan het lager waarden van gronden bij taxatie. J. de Vries uit Leeuwarden betwijfelt of de indijking gunstige gevolgen heeft voor de bestaande landbouwbedrijven. Er zou nauwelijks schaalvergroting kunnen optreden voor de boeren uit de Friese Kleibouwstreek. Er zou ruilverkaveling moeten optreden, maar de Vries denkt dat deze verwachting niet of nauwelijks waar te maken zijn (Rijkswaterstaat, 1979, bijlage 2, p. 23). Dit sluit aan bij de Friese identiteit waarbij Friesland een agrarisch gebied is waarbij het “Koning op eigen land” sterk aanwezig is. Het is dan ook niet waarschijnlijk dat de Friezen dit opgeven en er spontaan ruilverkaveling gaat optreden.

Niet alleen aan de Friese kust werden bezwaren gediend, ook op de Waddeneiland waren er bezwaren. Zo werden er door bewoners van Vlieland en Schiermonnikoog bezwaren ingediend over de veiligheid en waterstaat. Zo zouden de zandafzettingen in het Waddengebied groter worden, het water hoger worden opgestuwd tegen de kust en meer afslag hebben op de eilanden als gevolg van verminderde uitloopmogelijkheden door inpoldering. *"Door de verminderde komberging van de Waddenzee is de kust-beschermende kwaliteit van de onderwaterdelta's van de zeegaten aldaar aangetast en vindt er door de uit de uit de verminderde komberging voortvloeiende hogere stormvloedstanden meer dan in het verleden en in ernstiger mate afkalving van de duinenplaats."* De bewoners van de eilanden maken zich dus zorgen over hun eigen veiligheid. De Gedupeteerde Staten reageren hierop: *"Uitvoering van plan D zal waterstaatstechnisch nauwelijks merkbare gevolgen hebben op de Waddenzee. Na de stormperiode zal hoogstens een wat versterkte aanslibbing plaatsvinden bij de Veerhaven van Holwerd."* (Rijkswaterstaat, 1979, bijlage 2, p. 22)

De voor- en tegenstanders van inpoldering hebben verschillende visies op regionale identiteit. Deze tegengestelde argumenten leverde een jarenlange strijd op waarna de rijksoverheid besloot om een kwart van het gebied in te polderen. In 1988 besloot de Raad van State dat het maatschappelijke belang van inpoldering niet was aangetoond en dat de bescherming van het waddengebied als internationaal natuurgebied zwaarder moest wegen. Vervolgens werd de bestaande dijk op Deltahoogte gebracht, maar het buitendijkse land bleef buitendijks. Deze beslissing van de Raad van State zorgde voor een ommekeer in het beleid van de overheid waarbij de focus niet meer lag op inpoldering, maar op verkweldering. In de analyse wordt dieper ingegaan op de verschillende visies op regionale identiteit. Eerst volgt er een overzicht van de ontwikkelingen vanaf de jaren negentig.

4.1.3. Verkweldering (jaren 90)

In 1991 werd het plan van ontpoldering aanvaard tijdens een regeringsconferentie van de drie waddenlanden: Nederland, Duitsland en Denemarken. Voor dit plan was een flinke Europese subsidie beschikbaar. Met dit geld kon de grond worden aangekocht die onder water gezet kon worden. Vanuit het Europese Lifefonds kwam 9 miljoen gulden aan steun (Leeuwarder Courant, 1998c). De deel uit de beschrijving van het project dat haaks staat op het eerdere standpunt van de overheid: *"Because of the centuries of land reclamation, salt meadows and salt marshes have become rare in Europe, so much so that the 1991 Ministerial Trilateral Wadden Sea Conference at Esbjerg recommended removing dykes wherever possible to restore salt marsh. Some 10% of Europe's salt marshes occur in the Netherlands, with Friesland Buitendijks contributing a large part of this, including remnants of very rare plant communities that have virtually disappeared elsewhere along the Dutch coast and are listed as 'priority' for conservation in the Habitats Directive. At the same time, Friesland Buitendijks, lying within the International Wadden Sea, the largest integral wetland area in Europe, harbours 40-50 000 foraging, nesting and resting birds, a community of Annex I bird species of a size and density of exceptional importance."* (Life, 1993) De overheid erkent het internationale belang van Friesland Buitendijks en maakt prioriteit van de bescherming van dit gebied.

In 1995 werd begonnen met de grondaankoop, maar dit verliep heel stroef (Trouw 1995). Dit kwam doordat de grondprijzen waren verdubbeld en doordat de gemoederen hoog waren opgelopen. Dit kwam doordat de visie op regionale identiteit van de lokale bevolking verschilt met die van de natuurorganisatie. De bevolking zag land verloren gaan waarvoor de voorvaders jaren in het slik hebben staan werken (Leeuwarder Courant, 1998c). Onder andere de meest betrokken gemeente,

Ferwerderadeel zag weinig in het plan van verkwelderen. Burgermeester J. Geersing: *"We zijn hier niet zo wild van. Er wonen hier nog veel mensen die vroeger in de slikvelden hebben gewerkt, die hebben er moeite mee dat er land onder water wordt gezet. En ook de agrariërs hadden zich de toekomst van dit gebied anders voorgesteld, zij zijn nog steeds teleurgesteld dat de inpoldering niet is doorgegaan."* Daarnaast bood It Fryske Gea niet altijd een acceptabele prijs voor de grond. Anno 2000 waren er ongeveer dertig boeren die hun grond niet wilden verkopen aan It Fryske Gea. Dit om gevoelsmatige redenen, financiële redenen en uit vrees voor schadelijke effecten. Een voorbeeld is grondbezitter S. Schuiling, hij bezit vijf hectare grasland: *"Als het gebied verruigt, krijgen we brandganzen op ons binnendijkse land. Want ganzen willen fris, groen spul eten en niet die troep die er straks gaat groeien."* (Trouw, 2000). Op sommige dagen zijn er zo'n 40.000 ganzen in dit gebied, ze verzamelen zich in het buitendijkse land. Daarnaast zijn er in mei ruim 11.000 paartjes broedvogels van 29 soorten. Door de aanwezigheid van deze dieren komt er steeds meer de nadruk te liggen op natuurbelang. Opzichter Albert Ferwerda begrijpt dat er sceptisch tegen de ontwikkelingen wordt aangekeken, maar de mensen hoeven zich geen zorgen te maken: *"It Fryske Gea kent zijn verantwoordelijkheden."* Het is niet zijn bedoeling om de grote groepen ganzen de dijk over te jagen richting de landbouwgronden. Een belangrijk kenmerk van de agrarische identiteit, het gevoel van geborgenheid tegen het onbekende, blijkt uit het volgende citaat: *"Ingrijpen in een buitendijkse zomerpolder is immers een fenomeen waarmee nog niemand ervaring heeft. It Fryske Gea zal daarom de komende jaren nauwlettend in de gaten houden wat de gevolgen zijn van de natuurontwikkeling. Planten en vogels worden geïnventariseerd en tegelijk wordt vastgelegd wat er met het leefgebied gebeurt."* Ferwerda is benieuwd naar het resultaat van de proef en daarbij verwijst hij naar het karakter van het gebied: *"Het karakter van een ruim, uitgestrekt gebied zal altijd blijven. Dat is het mooiste kenmerk van het buitendijkse land"* (Leeuwarder Courant, 1998a).

De boeren besloten naar de Raad van State te stappen om beroep aan te tekenen tegen de vergunning voor proefverkweldering. De Raad van State besloot echter dat de natuurorganisatie toch mag beginnen met de proefverkweldering. Mede doordat It Fryske Gea de subsidie dreigde kwijt te raken (Trouw, 2000). In 1998 kwam er een Europese afvaardiging kijken naar de vorderingen van het project. Ze toonde begrip voor de moeizame grondverwerving, maar drongen wel aan op spoed. Op dat moment had It Fryske Gea 1000 van de 1800 hectare van de buitendijkse grond tot haar beschikking (Leeuwarder Courant, 1998c). Een jaar later zou er een start gemaakt kunnen worden met de proefkwelder: *"Omliggende landeigenaren zullen er geen hinder van ondervinden. Het is de bedoeling met de doorbraak van de zomerdijk 120 hectare nieuwe kwelder te verwezenlijken. Voor de veiligheid van het achterliggende land zal de binnenste zomerdijk voldoende sterk moeten zijn. Waar dat nodig is, zal It Gea die kade versterken of verhogen"* (Leeuwarder Courant, 1998b). Er wordt ingespeeld op het veiligheidsaspect, maar daar zit de pijn van de boeren niet: *"Met de veiligheid van het achterliggende land zit het wel goed. De achterste zomerkade wordt opgehoogd, zodat het achterliggende land niet vaker onder water zal komen te staan dan nu al het geval is."*

De boeren maken zich meer zorgen over de ganzen die massaal naar de binnendijkse landbouwgronden zullen trekken. De directeur van It Fryske Gea, Ultsje Hosper, kon die vrees niet helemaal wegnemen: *"Van rotganzen valt aan te nemen dat ze zich meer op de kwelders zullen begeven. Bij brandganzen is dat nog de vraag. Ervaring zal dat moeten leren"*. Daarnaast maken de boeren zich zorgen over de toekomstige begroeiing, de angst dat het zout water dichterbij de dijk komt, massa's woekerende distels en foute afwatering waardoor de landbouwgronden te nat worden. Dit zijn allemaal argumenten die voortkomen uit de agrarische identiteit en de vrees voor

economische verandering. Ook zijn de boeren sceptisch over de uitstraling die een uitgestrekt natuurgebied buitendijks zal hebben op het binnenland (Leeuwarder Courant, 1999c). Door de afkeer van de boeren tegen de kwelderplannen werd de aankoop van land tegenwerkt. It Fryske Gea wilde 300 hectare buitendijksland van de Bildtpollen aankopen, maar het land werd verkocht aan een andere bidder. Deze ondernemer wil het gebied zijn agrarische functie laten behouden (Leeuwarder Courant, 1999d). Een jaar later moest de ondernemer het land echter weer verkopen aan It Fryske Gea, omdat hij geen kans zag een boerderij in de directe omgeving te kopen (Leeuwarder Courant, 2000e & Leeuwarder Courant, 2000f). De boeren begrijpen dat It Fryske Gea er is om over de natuur te waken, maar het steekt ze dat de natuurorganisatie het steeds meer voor het zeggen krijgt en beslag weet te leggen op vaak moeizaam in cultuur gebrachte grond. De boeren verwijten It Fryske Gea landhonger: "Landjepik" (Leeuwarder Courant, 1999e).

Afbeelding 4.3: Ganzen overlast

Bron: Leeuwarder Courant, 2014 [online]

Voor proefkwelder kreeg It Fryske Gea nog eens 1,9 miljoen extra subsidie van de Europese Unie. De provincie, het rijk en It Fryske Gea steken een zelfde bedrag in het project (Leeuwarder Courant, 1999a). Ook hier liep het project weer vertraging op doordat het ministerie landbouw, natuurbeheer en visserij (LNV) een subsidie dreigde terug te trekken (Leeuwarder Courant, 1999b). Ook de Europese Unie dreigde de toegezegde miljoenen terug te trekken. De vertraging werd veroorzaakt door de verstoorde verhoudingen tussen It Fryske Gea en de gemeente Ferwerderadiel. De gemeente weigerde het bestemmingsplan aan te passen. Er was een impasse ontstaan die snel moesten worden doorbroken aldus directeur Ultsje Hosper (Leeuwarder Courant, 2000a).

De omslag in natuurbeeld van de provincie Friesland is opvallend. In 1997 schetst de provincie het volgende beeld van Friesland Buitendijks: "In een groot, uitgestrekt kwelderlandschap loopt in de zomer een kudde van 750 koeien rond. Op kronkelende paadjes vinden wandelaars hun weg. Ze bekijken de zeldzame plantjes die goed gedijen in het zoute milieu en bewonderen de vogels. In de winter is het vee verdwenen naar hogere gronden, op de vlucht voor het water. Ganzen nemen in de laagbegroneerde kwelder het graaswerk over" Er vindt een geleidelijke overgang van landbouw naar natuur plaats. De provincie benadrukt deze geleidelijkheid: "Het gaat in fasen. In het begin zal It Fryske Gea de versnipperd gesitueerde aangekochte percelen moeten verpachten voor beweiding. Als er een complete zomerpolder is aangekocht, kan heel voorzichtig met ontpoldering worden begonnen. Dat mag dan de gebruikers van de omliggende percelen niet tot last zijn." Ook reageert de provincie op de bezwaren van de boeren: "In dat stadium kunnen It Fryske Gea en boeren ook contracten afsluiten voor natuurpacht. Uiteindelijk zal de agrarische sector een rol blijven spelen in het gebied. De provincie ziet kansen voor een zoekkoeienbedrijf of een alternatief opgezette melkveehouderij, naast de begrazing door vee van boeren uit de streek. Het gedrag van ganzen vraagt om nader onderzoek. Het is niet de bedoeling dat de grazers de wijk nemen naar het binnendijkse land. Uiteindelijk moet de natuur in het buitendijkse gebied zoveel mogelijk zonder menselijk ingrijpen haar gang kunnen gaan. Dat gaat niet helemaal op, omdat de landaanwinningswerken wel onderhoud vergen. De kwelders zouden anders weer verloren gaan."

Daarnaast wordt het internationale belang van het project benadrukt: *"Het streven is uiteindelijk om het huidige areaal aan vastelandkwelder in het westelijk waddengebied te verdubbelen. Daarmee wordt Noord-Friesland Buitendijks direct van internationale betekenis."* (Leeuwarder Courant, 1997)

De draai van de provincie komt voor uit het veranderende natuurbeeld. In de jaren zeventig lag de nadruk op natuurbehoud, alles wat er nog was aan natuur moest bewaard blijven. Met deze instelling konden natuurorganisaties zonder problemen bevriend blijven met de boeren. In de laatste decennia is daar verandering in gekomen, doordat het accent werd verlegd van natuurbehoud naar natuurontwikkeling. Het initiatief hiervoor komt vanuit de Rijksoverheid. In 1989 werd het Natuurbeleidsplan uitgebracht waarin stond dat Nederland te weinig natuur had en de gebieden die er waren, lagen te verspreid om van waarde te kunnen zijn. It Fryske Gea heeft dit initiatief gretig opgepikt, met het gevolg dat veel mensen op de tenen zijn getrapt. Op deze manier ontstond er een kloof tussen de landbouw en de natuur. Toch wordt er ook samengewerkt. Een aantal boeren verpacht land aan It Fryske Gea om er vee te laten grazen en hooi te oogsten. Dit tot tevredenheid van beide partijen (Leeuwarder Courant, 1999e). Een andere oorzaak voor de draai van de provincie is de zorg om bodemdaling en de stijging van de zeespiegel als gevolg van klimaatverandering (Leeuwarder Courant, 2008).

4.1.4. Start proefkwelder (jaren 2000)

Pas in mei 2000 besloot de Raad van State om de schorsing op te heffen, die ze eerder had uitgesproken nadat de boeren beroep hadden aangetekend. De Raad van State vond de bezwaren van de boeren de moeite waard om nader te bekijken. Door de tijdsnood die was ontstaan door het eventueel terugtrekken van de Europese subsidie, besloot de Raad van State dat It Fryske Gea kon beginnen met de proefkwelder. De bestuursrechter: *"Alles wijst er op dat de organisatie de natuur van dienst wil zijn. Mocht het tegenovergestelde al dreigen te gebeuren dan zal dat tijdig opvallen. It Fryske Gea zal tijdens de vijf jaar durende proef de veranderingen in het landschap goed in de gaten houden."* (Leeuwarder Courant, 2000c & Leeuwarder Courant, 2000d) Met deze uitspraak kwam er een einde aan zeven jaar getouwtrek om de proefkwelder.

In september 2001 werd door de Friese gedeputeerde S. Heldoorn de proefkwelder van 135 hectare onder water gezet. Het was de eerste keer dat een zomerpolder wordt teruggegeven aan de Waddenzee. It Fryske Gea was op dat moment eigenaar van tachtig procent van de zomerpolders, die worden gezien als een internationaal belangrijk fourageer- en broedterrein voor trekvogels. Met name in de wintermaanden zal het zoute zeewater de polder binnenstromen en geleidelijk zal een zoute vegetatie ontstaan. Voorzitter Hosper van It Fryske Gea: *"De groene grasmat die er nu ligt sterft langzaam af en maakt plaats voor zeekraal, schorrekuid, zeeaster en lamsoor."* De flora zal rotganzen, noordse stern, extra kluten en mogelijk velduilen en lepelaars trekken. Naast deze natuurontwikkeling, heeft de kwelder nog een ander voordeel aldus Hosper: *"Door de zeespiegelrijzing kan de kwelder een natuurlijke 'voorbeveiliging' van de zeedijk worden"*. De proef duurt vijf jaar en zal in de gaten worden gehouden door de Rijksuniversiteit Groningen. Binnen vijftig jaar moet nog eens 1000 hectare zomerpolder onder water gezet worden. Tijdens het onderwater zetten door de gedeputeerde, was er protest van één voormalige landbouwer: K. Oosterbaan. Hij rept over kapitaalvernietiging, omdat jarenlange investeringen in landaanwinning teniet worden gedaan: *"In de toekomst is er grote behoefte aan goede landbouwgrond en zoet water. En wat doen wij? Wij laten het zoute water binnen.' De bevolking in de streek ondergaat de verkweldering met 'gekrulde tenen"* Gedeputeerde Heldoorn ziet

het anders: *"De bewoners zullen in de toekomst trots zijn op dit unieke Europese natuurproject."* (NRC Handelsblad, 2001)

Ruim twee jaar later was de oorspronkelijke begroeiing van de zomerpolder al vrijwel verdwenen. De zoetwaterplanten hadden plaatsgemaakt voor zoutwaterplanten als zeekraal, schorrekruid en zeeaster. *"Dit is veel eerder dan wij dachten"*, aldus opzichte Albert Ferwerda van It Fryske Gea. Doordat het gebied niet meer intensief begraaasd en bemest worden zoals in het verleden, is er overlast van akkerdistel. It Fryske Gea probeert de overlast zoveel mogelijk te beperken aldus Ferwerda: *"It Fryske Gea maait daarom drie tot vier keer per*

Afbeelding 4.4: Verkweldering

Bron: Froehlich, J., 2014 [online]

jaar een strook van 75 meter die grenst aan het omliggende bouwland. De zaadpluisjes vallen binnen 50 meter op de grond, dus dat moet voldoende zijn. Als er niet gemaaid mag worden, worden de distels chemisch bestreden." (Leeuwarder Courant, 2003). Ook het waterschap worstelt met de distels en de rommel die aanspoelt. Het waterschap is jaarlijks honderdduizenden euro's kwijt om de rommel op te ruimen. De rommel spoelt aan, doordat eb en vloed vrij spel hebben gekregen in de zomerpolders. Herre Kingma van het waterschap: *"Het is een redelijk groot probleem. We moeten extra inspanningen doen om de distels de baas te blijven."* De distelgroei zorgt er ook voor dat de ganzen het gebied als foerageergebied mijden en neerstrijken op het binnendijkse boerenland. Dit zorgt voor schade (Leeuwarder Courant, 2005).

4.1.5. Vervolg op proefkwelder

In 2008 werd er een vervolg gepland op de proefkwelder. Na de proefkwelder in het Noarderlech in Ferwerderadiel is nu de tweede fase aangebroken. Een kwelder van zestig hectare in de Bildtpollen wordt omgevormd tot kwelder. De proefkwelder was succesvol afgerond aldus het Fryske Gea en wetenschappelijke onderzoekers. *"Het gebied heeft in vijf jaar een spectaculair snelle ontwikkeling in de richting van kwelder gemaakt."* Een evaluatie leerde dat het gebied zich makkelijk liet omvormen, er geen verzilting plaatsvond en dat de ganzen er bleven. Uiteindelijk moet het hele gebied tussen de Holwerd en Zwarte Haan worden omgevormd tot kwelders. In 2008 had It Fryske Gea 3300 van de 4400 hectare in bezit (Leeuwarder Courant, 2008).

Een belangrijk verschil in visie tussen de voor- en tegenstanders van verkweldering is de omvang van het project. De blijkt ook uit de volgende citaten. De gemeente Ferwerderadiel was nog steeds niet blij met de verkweldering: *"De Waddenzee krijgt te veel de ruimte in de buitendijkse polders van Noord-Friesland, terwijl dit maar weinig oplevert."* De gemeente is niet onder de indruk van de resultaten. De burgermeester en wethouders schrijven: *"Vooral voor de vogels is de waarde van het proefgebied achteruit gegaan. Ook de vegetatieontwikkeling en vernatting geven nog geen beeld van een waardevolle kwelder."* It Fryske Gea moet de kennis van bewoners en gebruikers van het gebied bij het proces betrekken aldus het college van B & W. It Fryske Gea reageert boos en verwijst naar de spectaculaire ontwikkeling. Daarnaast verwachten ze juist van de gemeente Ferwerderadiel meer actie bij de aanleg van een wandelroute. *"Daarnaast zou de voorlichting over het buitendijkse gebied sterk kunnen worden verbeterd met de inrichting van een kwelder- of vogelinformatiecentrum bij het*

Noarderleech". Voor het eerst gebruikt It Fryske Gea Europa als argument: *"De omvorming van zomerpolders tot kwelders is een Europees initiatief. Het is al in 1991 afgesproken tijdens een conferentie in het Deense Esbjerg. Op basis hiervan krijgt It Fryske Gea subsidie. De vereniging voert gewoon het Europese beleid uit."* (Leeuwarder Courant, 2009). Ook de CDA-statenfractie stelde vragen over de uitbreiding van de kwelders in het Noarderleech, met het oog op het plan om in 2014 nog eens 205 hectare zomerpolder om te zetten in kwelder. CDA-statenlid Fenny Reitsma heeft er vraagtekens bij: *"Het is niet duidelijk of de conclusies ook gelden voor een groter gebied over een langere periode."* De directeur van It Fryske Gea, Henk de Vries, kent de angst voor de uitbreidingsplannen. *"Vanaf het begin was de bedoeling om het hele gebied te verkwelderen. Daarvoor is een aaneengesloten gebied van 250 hectare nodig, waarvan enkele tientallen hectares van particulieren. De Dienst Landelijk Gebied van de provincie start binnenkort gesprekken met de betrokken grondbezitters. Daar hangt alles van af"*. Ook het informeren van de bevolking wacht daar op: *"We willen graag met de plannen de streek in, maar de situatie is er nu nog te onduidelijk voor."* (Leeuwarder Courant, 2012) De plannen om in 2014 een groot deel van de zomerpolder om te vormen tot kwelder zijn gewijzigd. De nieuwe kwelder bij Vijfhuizen wordt een stuk kleiner dan voorzien. *"Het stuikt op de grondaankoop"* aldus gedeputeerde Johannes Kramer. De grondverwerving van particulieren is het struikelblok. Daardoor kan er maar 33 van de beoogde 120 hectare worden omgezet (Leeuwarder Courant, 2014a).

Ook vanuit de hoek van de vogelbeschermers komt kritiek. Het plan om de polder Bokkepollen te verkwelderen, stuit op onbegrip. De vogelbeschermers vrezen dat er geen plaats meer is voor weidevogels. De wadvogelwerkgroep van de Fryske Feriening foar Fjildbioloogy doet een poging om de plannen te keren. Eerder had de vogelwachtersbond BFWW al aan de bel getrokken. *"De broedgelegenheid van maar liefst 330 paartjes van kievit, tureluur, grutto en scholekster vervalft."* aldus de wadvogelwerkgroep. Volgens cijfers van de werkgroep is bij de proefverkweldering bij Noarderleech zeventig procent van de broedvogels verdween. De directeur van It Fryske Gea erkent dat de Bokkepollen een van de rijkste weidevogelgebieden is, maar hij heeft goede hoop dat het merendeel van de weidevogels blijft en dat er andere vogelsoorten bijkomen. *"We hebben allemaal het beste voor met de vogels. Maar we hebben goede hoop dat het positief uitpakt. De andere vertrouwen dat niet."*. Een ander discussiepunt is de omvang van het project. De noodzaak voor meer kwelders is omstreden. Volgens Feddema is het areaal nu ruim genoeg aangezien er al drie zomerpolders zijn omgevormd en opslibbing voor nieuwe aanwas zorgt. De Vries is het hier niet mee eens: *"Verkweldering is onderdeel van internationaal Waddenbeleid. Er moeten tienduizenden hectares bij om het natuurlijke aanzien van de kust terug te krijgen. Bovendien zijn kwelders klimaatbuffers, dus goed voor de veiligheid."* Feddema stelt voor om het elders langs de kust uit te voeren, maar dat spreekt de Vries niet aan: *"Er is juist voor de Bokkepollen gekozen omdat hier de combinatie mogelijk is met de zoet-zoutovergang die aan het nieuwe gemaal gekoppeld is. Dat zorgt voor een grote kans op variatie in de natuur en op kwaliteitsverbetering van de Waddenkust."* Feddema is duidelijk pessimistisch over de vogelstand en heeft er weinig vertrouwen in. De Vries is een stuk optimistischer: *"De vogels hoeven ook niet allemaal naar deze polder. Ook op andere plaatsen buitendijks liggen kansen."* Ondertussen loopt de verkweldering vertraging op, omdat 80 hectare nog in handen is van particulieren. Zolang de natuurbeheerder niet het zeggenschap heeft over de polder waar de compensatie voor de vogels moet worden gevonden, kan er niet begonnen worden. De gemeente Ferwerderadiel stelt dit ook als eis voordat het bestemmingsplan gewijzigd kan worden. De provincie is bezig de grond te verwerven, maar in een tijd van schaalvergroting hebben de boeren juist belang bij uitbreiding van hun grond (Leeuwarder Courant, 2014b).

4.1.6. Analyse Regionale Identiteit

In het verhaal over Friesland Buitendijks komen regelmatig aanknopingspunten van regionale identiteit voorbij. Bij het ene argument is het sterker aanwezig dan bij het andere argument. De situatie in Noord-Friesland Buitendijks is al sinds de jaren zeventig aan de gang. In het verhaal botsen er twee identiteiten met ieder verschillende waarden en een verschillend toekomstbeeld. Enerzijds zijn er de agrariërs en anderzijds de natuurbeschermers. In de jaren zeventig lag de nadruk van de regio op de centrumfunctie van de Friese kleibouwstreek. Het karakter van het Friese land werd verbonden met pootaardappelen. Dit sluit aan bij het overheersende beeld in Nederland van de jaren zeventig: een sterk functioneel natuurbeeld. De natuur was daarbij ondergeschikt aan de cultuur. Ondanks de conclusie dat het Waddenzee gebied van regionale, nationale en internationale betekenis is en het landschap een geheel eigen karakter heeft, werd er besloten toch tot inpoldering over te gaan. Agrarische en bijbehorende financiële belangen wogen zwaarder dan het belang van de natuur. De regio had het belang voor behoud van de centrumfunctie van de Friese kleibouwstreek als pootaardappelen producerend gebied. Dit sluit aan bij het agrarische identiteit van de provincie Friesland waarbij er een vrees is voor economische verandering en werkloosheid.

De boeren, gemeenten en provincie waren voorstanders van het plan tot inpoldering en hadden een duidelijke financiële invalshoek. Alleen een aantal natuurorganisaties waren tegenstander van het plan, zij hadden een andere visie op het landschap. Onder andere de *Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee* en de *Bond van Friese Vogelbeschermingswachten* zagen het gebied als een voor verschillende soorten geschikt gebied vanwege de rijke voedsel- en rustgebieden. Ze zagen een gebied van grote natuurwetenschappelijke waarden met een eigen karakter. Door de inpoldering zou de dobben verloren gaan, die van cultuurhistorisch belang worden beschouwd. De natuurorganisaties zien Noord-Friesland Buitendijks als een ruim uitgestrekt gebied met een landschappelijk karakter. Het gebied kent specifieke vegetaties en bodemfauna. Volgens de natuurorganisaties moet het gebied niet als agrarisch gebied dienen, maar als voedsel en rust gebied voor vogels. Het gebied is belangrijk als broedgebied. Friesland Buitendijks wordt door de natuurorganisaties gezien als eens schakel in het gehele waddenecosysteem. Inpoldering is een aanslag op de levensgemeenschappen in het Waddenzeegebied. Door deze verschillende blikken op identiteit en de verschillende natuuropvattingen ontstonden er verstoorde verhoudingen wat resulteerde in een jarenlange strijd. In het debat zijn partijen zoals de provincie en nationale overheid 180 graden van standpunt gedraaid. Deze draai komt met name voort uit het veranderde natuurbeeld. Het natuurbeheer verschoof van patroonnatuur naar procesnatuur. Er wordt gericht op het herstellen van natuurlijk processen die het landschap sturen. De natuur krijgt de ruimte in Friesland Buitendijks.

Om de argumenten kracht bij te zetten wordt er door partijen regelmatig van schaal gesprongen. Zo wordt er door de tegenstanders van inpoldering naar een hoger schaalniveau gesprongen om hun argumenten kracht bij te zetten. Het natuurbelang is niet alleen voor regionaal of nationaal niveau, maar ook internationaal. Friesland Buitendijks is een Europees natuurproject. Deze redeneerstructuur wordt regelmatig gebruikt door de voorstanders van verkwallering. Ze gebruiken hierbij de Conventie van Ramsar als argument. In 1989 komt het Natuurbeleidsplan waarin staat dat Nederland over te weinig natuur beschikt en de gebieden die er waren te verspreid lagen om van waarde te zijn. Nadat de Raad van State in 1988 besloot dat het maatschappelijk belang van inpoldering niet was aangetoond en dat de bescherming van het Waddenzeegebied als internationaal natuurgebied zwaarder woog was dit voor de overheid het signaal om een omslag te maken in het beleid. Al in

1991 werd er op een regeringsconferentie van de drie waddenlanden afgesproken dat het gebied van internationaal belang is en bescherming van dit gebied hoogste prioriteit heeft. It Fryske Gea heeft hier meteen handig gebruik van gemaakt. In de jaren zeventig had de vereniging nog een kleine conservatieve rol. De nadruk lag op natuurbehoud, waarbij de natuur die er nog was bewaard moest blijven. Op deze manier konden natuurorganisaties goed bevriend blijven met de agrariërs. Als gevolg van het Natuurbeleidsplan kwam de nadruk te liggen op natuurontwikkeling in plaats van natuurbehoud. Hiermee veranderde de rol van It Fryske Gea naar dynamisch groot. Doordat It Fryske Gea het gretig oppakte werden veel mensen op de tenen getrapt. Hierdoor ontstond er een kloof tussen natuur en landbouw.

De verschillende visie op het landgebruik komt voort uit een verschillende identiteit. Boeren hechten een andere waarde aan het land dan natuurbeschermers. Deze uitspraak van de Raad van State botst met de gevestigde identiteit van Friesland. Friesland heeft een decentrale ligging waar een bovenliggende autoriteit nooit de centrale macht heeft kunnen krijgen. "Koning op eigen land" waarbij niet makkelijk iets wordt overgenomen van elders, eigenzinnigheid kenmerkt de Fries. Vanouds zijn Friezen afkerend tegen overheersing. Zonder centrale overheid was er een sterke gemeenschapszin en zelfredzaamheid. Dat de beslissing om te verkwelleren van een hoger schaalniveau komt is lastig te accepteren voor de Friezen. De boeren verwijten natuurorganisaties landjepik. In Friesland is het credum "Koning op Eigen Land" sterk aanwezig. Daardoor ligt het voor boeren gevoelig om hun grond te verkopen ten behoeve van natuur. Daarnaast is er het feit dat de grond vaak moeizaam in cultuur is gebracht. Het proces om een kwelder tot zomerpolder te ontwikkelen is een proces van tientallen jaren. Het land is vaak al generaties in familiebezit en is intensief bewerkt decennia lang om het tot geschikte landbouwgrond te maken. Deze geschiedenis maakt het verkwelleren extra gevoelig, het druist in tegen de identiteit. Land is een bepalende factor in de gevestigde Friese identiteit. Het staat symbool voor de eeuwenlange strijd tegen water. Friezen hechten dan ook veel waarde aan gecultiveerd land. Deze redeneerstructuur wordt regelmatig gebruikt door de tegenstanders van verkwellering. Er zijn dus verschillende visies op identiteit op verschillende schaalniveaus. Bij de identiteiten horen verschillende waardes en verschillende toekomstbeelden en dit botst.

In mindere mate is het veiligheidsaspect ook een argument. Dit werd in de jaren zeventig gebruikt door voorstanders van inpoldering. De aanleg van een nieuwe stevige zeedijk zou het achterliggende land decennia lang beschermen tegen de zee. Vanaf de jaren 2000 wordt hetzelfde argument gebruikt door de voorstanders van verkwellering. Sinds het afgelopen decennium is de stijging van de zeespiegel een hot issue. De kwelder wordt gezien als een natuurlijke voorbeveiliging van de zeedijk. Volgens voorstanders van de verkwellering is de kwelder onmisbaar in de strijd tegen het water. Deze nieuwe invalshoek wordt meer en meer gebruikt en sluit aan bij de trend die gaande is in het natuurbeheer. De zorg om milieu is wereldwijd toegenomen en in Nederland richt de zorg zich op de kust en waterbeheer. Het creëren van wildernis kan meeliften op projecten die veiligheid ondersteunen. Zo snijdt het mes aan twee kanten.

4.1.7 Interviews

Uit de analyse van documenten en krantenartikelen blijkt dat regionale identiteit een rol speelt in het proces van verkweldering, maar dat die nogal verschilt tussen belangengroepen en veranderd in de loop der tijd. Er zijn verschillende visies op regionale identiteit waardoor er conflicten ontstaan, waarbij met name het schaalniveau een belangrijks kenmerk is. In de interviews wordt doorgevraagd over het aspect van regionale identiteit en de visie op het landschap en de bijbehorende waardes. Eerst worden de interviews met de verschillende belangengroepen behandeld en vervolgens wordt hiervan een analyse gemaakt. Voor een uitgebreid overzicht van onderwerpen die aan bod zijn gekomen tijdens de interviews zie de topiclijst in bijlage 3. De interviews worden behandeld per belangengroep.

Natuurorganisaties

De natuurorganisaties spelen een belangrijke rol in de discussie omtrent ontpoldering en verkweldering. Toch verschillen de meningen tussen de verschillende natuurorganisaties, It Fryske Gea is de voortrekker in het proces van verkweldering, terwijl de Wadvogelwerkgroep een stuk sceptischer is over de verkweldering.

It Fryske Gea

Volgens de directeur van It Fryske Gea wordt het gebied Noord-Friesland Buitendijks gekarakteriseerd als een kustgebied, maar door mensen gemaakt. De kwelder is aangelegd door kwelderwerken, vroeger landaanwinningswerken genoemd. De kwelder is een natuurlijke rand die ook belangrijk is voor veiligheid, het beschermt de zeedijk. Het gebied heeft belangrijke natuur- en cultuurhistorische waarden: *"Enorme groepen vogels zijn afhankelijk van het gebied. Ze gebruiken het gebied voor rust en voedsel. Daarnaast leven er specifieke plantensoorten."* *"Het landschap is uitgestrekt en open. De elementen die aanwezig zijn, zijn door de mens aangebracht zoals dobben en dijken."* Voor de toekomst van het gebied is het veiligheidsaspect belangrijk voor It Fryske Gea: *"De ontwikkeling is dat de zeespiegel omhoog komt. Het is een buitendijksgebied, deels kwelder en deels zomerpolder. Het verschil tussen het niveau van de zomerpolder en zeespiegel neemt toe. Als de zee geen toegang heeft tot de zomerpolder dan kun je het maaiveld niet meer laten stijgen. Dan is er geen natuurlijke bescherming meer. De randen van de Waddenzee zoals die er eeuwen geleden waren, zijn er bijna niet meer. Daarom zijn we bezig met het ontpolderen van de zomerpolders."* Dit zijn de twee belangrijkste argumenten voor verkweldering: veiligheid en natuurkwaliteit. *"Natuurontwikkeling is het doel, maar veiligheid is een goed argument".*

Afbeelding 4.5: Kwelderwerken als bescherming voor de zeedijk

Bron: Groot Sneek, 2012 [online]

Deze verkweldering botst met de emotie in de regio: *"Lokale mensen hebben hun best gedaan nieuw land te winnen om er later nut van te hebben. In de jaren negentig kwam er een omslag in beleid. Het teruggeven van land aan de zee ligt gevoel. Er heerste zware emotie in de streek. Daarnaast zien mensen het nut van natuur niet in. Daar lopen we als organisatie tegenaan."* De Vries gaat in over het aspect van emotie en het verschil met de Hedwigepolder: *"Er zijn hier minder emoties dan bijvoorbeeld in Zeeland. Dat komt doordat It Fryske Gea eigenaar is van het gebied. Het project wordt niet over bestaande eigenaren uitgestort. Het is een jonge ontwikkeling."* Ook de Vries ziet het gebied als een

agrarische omgeving met de bijbehorende problematiek. Ze kunnen alleen aan draagvlak winnen door de mensen iets te bieden: *"De mensen zijn niet gewend aan natuurorganisaties, het is een agrarische omgeving. Er gaan generaties overheen. De organisatie wordt beken als een nieuwe speler, een indringer. De emotie leeft het meest bij boeren die dicht bij de dijk wonen. In de dorpen is het veel makkelijker, hier is meer draagvlak. Dit komt ook doordat wij ontsluiting bieden, we leggen paden aan. Hierdoor kunnen mensen genieten van het landschap, dit kon vroeger niet toen het agrarisch was. Er gaat een wereld open. We hebben bijvoorbeeld een kweldercentrum gebouwd. Het helpt enorm om mensen de waarden van het gebied te laten zien. Zo kunnen we in contact treden met elkaar. De gemeente wil niets en er is niets te doen. Financieel voegen wij dus iets toe aan de regio. Dit wordt gewaardeerd."* It Fryske Gea speelt in op de vrees voor economische verandering.

De Friese identiteit kenmerkt zich door autonomie, mensen willen het zelf graag voor het zeggen hebben aldus de Vries. Daarnaast zijn aspect als eigenheid, trots op Friesland en het credum Koning op eigen land sterk aanwezig. De eigenaar van het land wil graag volledige zeggenschap hebben. It Fryske Gea merkt dat de verkoop van de grond niet eenvoudig gaat: *"Het einddoel van dit project is een volledig verkwelderd gebied. We doen boeren een aanbod, ze kunnen altijd nee zeggen. Er zijn er nog een paar over, waardoor er druk ontstaat op deze boeren. Een aantal zal de grond nooit verkopen, een minderheid is nog in eigen bezit. Dit zijn ongeveer tien eigenaren met zo'n 180 hectare aan grond. Vaak is dit op strategische plekken waardoor je een hele polder niet kunt verkwelderen."* Het aspect van de historie wordt nooit openlijk uitgesproken, maar de Vries merkt het wel in de houding van de tegenstanders. *"In deze regio is er veel weerstand tegen verandering. Er is een fundamenteel verschil van inzicht. Een boer kijkt anders tegen grondgebruik dan een natuurbeschermer. Het is lastig om dat bij elkaar te brengen. Het is niet lastig om er over te praten. Het is waardevol om in gesprek te gaan. Bij sommigen boeren is begrip aanwezig, bij anderen niet."* Verkweldering past niet bij de Friese identiteit. *"Friese identiteit is autonomie, zelfvoorzienend, een agrarische inslag. Verkwelderen staat hier haaks op. De duur van het collectief geheugen is één hoogstens twee generaties. Dit collectieve geheugen is agrarisch. Als je naar de bewonersgeschiedenis kijkt van het gebied dan was het langer geleden een gebied met terpen en werd het kweldergebied gebruikt om de koeien te laten grazen. Daar willen we weer naar toe, zo was het vroeger. Dit collectieve geheugen is echter weg."* Het collectieve geheugen is dus bepalend voor de houding van de mensen. Met name met de agrarische sector verschilt dit: *"Volgens de boeren was het gebied altijd in boeren gebruik zoals het er nu uitziet. Wij zeggen dat het eigenlijk een kwelder was met de boer als beheerder. Dit is een wezenlijk verschil."*

Dat It Fryske Gea een Friese natuurorganisatie is, helpt zeker aldus de directeur: *"Het helpt zeker in de acceptatie. Anderzijds is er bij een nationale natuurorganisatie een bepaalde mate van ontkomendheid. We zijn goed benaderbaar, maar daardoor ook snel onder invloed van kritiek. Het helpt soms enorm om een Friese organisatie te zijn, het is dubbel. Al met al slaat de balans door naar positief om een Friese organisatie te zijn."* De rol van It Fryske Gea is in de loop der jaren sterk veranderd. Zonder de nationale en internationale beleidstukken had It Fryske Gea het nooit gered met de project. Ze waren nog geen speler in het gebied. Ze zijn pas in beeld gekomen toen de beslissing genomen was om het gebied tot natuurgebied te maken.

Voor de maatregelen is er onvoldoende draagvlak: *"We moeten voor heldeuren wegkomen."* De lokale bevolking moet overtuigd worden, er moet wat tegenover staan zoals recreatie, extra garanties voor veiligheid en maatregelen tegen overlast distels en ganzen. *"We praten onze bek af. Het is*

communiceren tot je erbij neervalt, op allerlei niveaus." Het lastigste is de gemeente. Voor het project moet het bestemmingsplan gewijzigd worden. *"Het gekke is dat op provinciaal, nationaal en internationaal niveau er initiatief genomen kan worden in natuurbeleid, maar dat de gemeente geen verlengstuk is. Ze kunnen er voor gaan liggen door middel van het bestemmingsplan."* De belangrijkste argumenten tegen zijn de overlast van ganzen en distels, maar wat niet wordt uitgesproken zijn de belangen van boeren en ondernemers. Dit leeft in de gemeenteraad.

Het imago van natuurorganisaties werkt niet mee: *"Tegenwoordig is het imago van natuurorganisaties dat ze een project hebben waarbij ze er hek omheen zetten en dan mag er niks meer. Zo is het niet, maar zo wordt het wel zo gezien en benoemd. Natuurorganisaties kregen steeds meer macht, wat mag wel of niet in de ruimtelijke ordening. De natuurwetgeving werd aangetrokken. Daar heeft meneer Bleker ingegrepen."*

Wadvogelwerkgroep

De Wadvogelwerkgroep van de Fryske Feriening foar Fjildbiology (FFF) heeft een andere visie op de natuur dan It Fryske Gea. De Wadvogelwerkgroep hebben als doel om vogels te tellen in de buitendijkse gebieden in Friesland. Dit doen ze al sinds 1972. In het voorjaar doen ze broedvogeltellingen op de zomerpolder. Maandelijks doen ze ook een wadvogeltelling. Als vogelliefhebber is het vogelgebied de belangrijkste waarde van het gebied. De Wadvogelwerkgroep ziet het gebied als een open kweldergebied dat in verbinding staat met de zee. Een dynamisch gebied zonder bomen. Voor de toekomst van het gebied is het bestuurslid van de Wadvogelwerkgroep niet optimistisch en hij pleit voor behoudendheid: *"Ik ben niet zo optimistisch wat betreft de toekomst van de vogels. Er is weinig reproductie, het gaat niet goed met de vogels. We moeten proberen er een goede oplossing voor te vinden. Voor ons als wadvogelwerkgroep bestaan er goede gebieden. Je moet rekening houden met bestaande natuurwaarden. Je weet niet wat er voor in de plaats komt. Er zijn genoeg goede gebieden, houdt die vast."*

Ook de behoudendheid komt terug in de argumentatie, hij vindt dat je het gebied het beste kan laten zoals het nu is. Daarbij moet ook rekening worden gehouden met de cultuurhistorische waarde van het gebied: *"De aanleg van het gebied, de dijken, hoe het uitgebreid is. Men moet hier rekening mee houden, bijvoorbeeld dat een zomerdijk ook een bepaalde waarde heeft."* De plannen van verkwallering ziet hij dan ook met leden ogen aan: *"Dit past absoluut niet bij de regio. De plannen komen niet uit de regio vandaan. Het past niet bij de ideeën zoals ze in de buurt leven. Er is helemaal geen draagvlak voor de maatregelen."* In de regio is weinig waardering van wat It Fryske Gea doet. Ook is het vogelbestand alleen maar achteruit gegaan sinds It Fryske Gea begonnen is met de aanleg van het natuurgebied. Toch durft hij de schuld hiervan niet bij It Fryske Gea te leggen. Zijn standpunt vindt steun in de regio: *"Er bestaat het risico dat het gebied onder water komt te staan als je de zomerkades doorsteekt. De zomerpolders hebben een goede weidevogelstand en dat willen we graag zo houden. Heel veel mensen in de regio steunen dit standpunt."* Toch zal de Wadvogelwerkgroep niet tot actie overgaan. *"Wij zullen als vereniging hoofdzakelijk de vogels blijven monitoren. We zijn geen rel actiegroep die op de kades gaat staan. Wij zullen gewoon ons werk blijven doen."*

Agrarische sector

Vanuit de agrarische sector is gesproken met een bestuurslid van de Land en Tuinbouw Organisatie (LTO) afdeling Noord, de voorzitter van de pachtersvereniging en een voormalig boer die is omgeschakeld naar de toeristische sector.

Land en Tuinbouworganisatie (LTO) afdeling Noord

Namens de agrarische sector zit het bestuurslid van LTO Noord in de gebiedscommissie, samen met het waterschap, natuurorganisaties, de gemeente en de provincie. Daarnaast is ze zelf aardappelteler. Vanuit de gebiedscommissie probeert ze te bemiddelen en daarbij te zoeken naar een middenweg: *"Het liefst behartig ik de belangen van de landbouwers en de natuur. Er moet een middenweg worden gezocht waarbij we ook tot een zakelijke oplossing komen. Het is een vrij pragmatische insteek. De eigenaren buitendijks weg? Prima, maar dan mag het ook wat kosten."* Ze vindt het erg belangrijk dat de eigendommen van de grondeigenaren beschermd worden. Vanuit de gebiedscommissie proberen ze een goede oplossing te vinden: *"Als gebiedscommissie hebben wij een poging gedaan om de landeigenaren uit te kopen. Op een gegeven moment verlies je toch als landeigenaar, je kan nu een zak geld krijgen. Elke hectare telt. Dertig hectare inleveren en vijftien tot twintig terugkrijgen is geen optie."* Ze geeft aan dat het niet alleen een emotionele zaak is: *"Het ligt emotioneel heel gevoelig, maar ook zakelijk. Dit wordt steeds belangrijker"* Het zakelijke aspect speelt naast het emotionele aspect zeker een rol. Politiek speelt een rol in het proces. In de gemeenteraad zitten drie raadsleden die belangen hebben buiten de dijk. Ze snapt dat je soms water bij de wijn moet doen en niet overal nee op kunt zeggen: *"Zo zijn we nu bezig met een kleine verkweldering met een gemaal met zout/zout uitstroming. Dit moet ergens gerealiseerd worden. Als we dit doen, hoeven we ergens anders niet van alles uit te halen om er aan te voldoen"*

Een belangrijk bezwaar tegen de verkweldering is dat er een weidevogelgebied verloren gaat. *"Weidevogels zijn een hot issue in Friesland"*. Hier wordt ook door de LTO waarde aan gehecht. Er komen wel andere beestjes in de plaats, maar de weidevogels verdwijnen. *"Niet zo zeer de verkweldering zelf is het probleem, maar vooral de gevolgen die het heeft. Bijvoorbeeld voor de weidevogels en de ganzen die binnendijks komen"* Daarnaast is een groot probleem voor de agrarische sector dat er ganzen binnendijks komen om daar te eten. Ook is er een emotioneel probleem. *"Er is zoveel moeite gedaan voor dit land en dat gaat nu terug. Dit ligt erg gevoelig."* Ook de agrarische sector beseft het belang van het natuurgebied. Het is een uniek waddengebied en er zijn niet zo veel kwelder meer. De mensen zien verandering echter niet zitten: *"Mensen vinden het mooi zoals het nu is. Behoudend voor verandering."* Ook ziet de LTO een botsing tussen recreatie en natuur: *"Zolang het grasland is kun je doorlopen, maar met kwelders kan dat niet meer. Het botst, enerzijds is er rust voor de vogels, dus liever geen recreatie. Maar anderzijds is het gebied wel met gemeenschapsgeld aangelegd. Maar bij recreatie vliegen de ganzen over de dijk"*. Dat laatste is dan weer een bezwaar voor de agrarische sector. In het algemeen is de LTO niet blij met de trend dat landbouwgebieden worden teruggegeven aan de natuur: *"We zijn er niet heel blij mee, ik vraag me soms af waar we mee bezig zijn. Het is terecht dat het gebied wad wordt, want het is een uniek gebied."* Ze gaat in op het verschil tussen Noord-Friesland Buitendijks en de Hedwigepolder: *"Het verschil met de Hedwigepolder is dat de mensen hier niet boeren"*. Ook geeft ze aan dat het achteraf beter is dat het gebied in de jaren zeventig niet is ingepolderd.

Ook de LTO onderschrijft dat er in de streek niet voldoende draagvlak is voor de maatregelen. Door de houding van een aantal landeigenaren zijn de plannen voor verkweldering aangepast. Het creëren van

draagvlak werkt niet door mensen weg te pesten. Ze heeft het idee dat de plannen van bovenaf worden doorgedrukt. Desalniettemin geeft ze aan dat het gebied een uniek gebied is waar je op moet passen. Ze heeft het idee dat dit steeds meer gedragen wordt in de regio. Doordat It Fryske Gea een regionale natuurorganisatie is zijn ze beter benaderbaar. LTO zit om de tafel met It Fryske Gea. *"De communicatie met de streek is goed, maar de houding van de mensen van It Fryske Gea is heel bepalend. It Fryske Gea is een goede gesprekspartner, maar het moet nog wel worden uitgevoerd."*

Het bestuurslid omschrijft het gebied als een natuurgebied met een landbouwkundig gebruik: *"Het is een gebied met uitgestrekte kwelders en een deel wat al een hele tijd geen kwelder meer is, maar land met een landbouwkundig gebruik. Sinds het gebied in het beheer van It Fryske Gea is gaat het gebied terug naar de natuur. Het gebied kenmerkt zich als een leeg, wijds gebied met gras. Het gebied is niet de baas over de elementen. Het is een prachtig stil natuurgebied."* Ze hecht waarde aan de uniekheid van het gebied en dat het een prachtig gebied is om te zijn, dit staat voor haar los van de historische betekenis. Dit geldt echter niet voor iedereen: *"Dit is wel zo voor het oudere deel van de bevolking die nog meegeholpen heeft bij de landaanwinning. Zij zijn emotioneel meer gebonden."* Ze hecht ook waarde aan de kwelders met uitloop naar de zee, de dallen die erin zitten. De dijkes, zomerdijkjes en de verschillende kades. *"Dat markeert wat en hoe er met het land is omgegaan achter de zomerdijk. Je kunt er landbouwkundige dingen uithalen, zoals schapen met jongvee. Je moet ze wel op tijd weghalen."* Als toekomstbeeld ziet ze liever een middenweg: *"Ik hoop niet dat het gebied helemaal verkwelderd wordt, maar dat het blijft zoals het nu ook is. Niet langer intensieve landbouw, maar een natuurgebied met ruimte voor vee. Er moet niet veel meer verkweldering bijkomen. Dat doet het meeste recht aan de streek."* Dit past ook bij de visie van andere partijen, zeker het weidevogelbeheer. Het is belangrijk dat het gebied voor weidevogels behouden blijft en dat het niet alleen maar kwelder wordt. *"De mensen in de streek zijn hier niet voor, er is veel emotie. Het zit heel diep."* Volgens haar zijn de Friezen redelijk behoudend, zeker ook betreft dit onderwerp. *"De oudere mensen hebben gezien hoe dit gebied vanaf het begin tot stand is gekomen. De laatste jaren willen natuurclubs verkwelderen, dat zien ze niet zo zitten. Het is mooi zoals het nu is, houdt dat maar zo"* Ook vragen mensen zich af of het de investering waard is: *"Stopt u daar weer miljoenen in voor een stukje land dat verkwelderd moet worden? Gebruik dat ergens anders voor!"* De maatregelen het meest gevoelig bij de oorspronkelijke bewoners dicht bij de kust, de mensen uit de Randstad die hier komen wonen vinden het fantastisch. Op de vraag of verkweldering bij de Friese identiteit past antwoordt ze: *"Ik dacht het niet!"* De particulieren eigendommen achter de dijk maken het ingewikkeld. Het

Afbeelding 4.6: Leeg, wijds, gras gebied

Bron: Zeeinzicht, 2015 [online]

grootste deel is ondertussen in bezit van It Fryske Gea, maar sommige eigenaren blijven principieel tegen. Dit blijft een strijd tot aan het eind. *"Als er geen grondeigenaren waren dan lag het verhaal heel anders. Dat land is al generaties lang in familiebezit. Je kunt zomaar de vlam in de plan krijgen over dit onderwerp."*

Pachtersvereniging

De voorzitter van de pachtersvereniging is zelf woonachtig in het gebied. Bij deze vereniging zijn ruim dertig pachters aangesloten. Hij is zelf melkveehouder. Hij heeft zijn hele leven het land achter de zeedijk gebruikt. Vroeger bezat hij het in eigendom, later heeft hij het land verkocht en is hij partner gebleven. Ook voor hem is het een uniek gebied: *"Het gebied is uniek qua openheid in Nederland. Het heeft een hele brede horizon, je kunt van links naar rechts kijken zonder begroeiing en bebouwing te zien. Je kunt alleen Ameland zien liggen. Het is een heel open gebied. Een robuust buitendijks gebied."* Zelf komt hij 200 tot 250 dagen per jaar op de dijk om even een kijkje te nemen. Hij geeft aan dat voor veel Friezen een bezoekje aan de dijk een toeristisch uitje is. De waarde van het gebied vindt hij moeilijk te omschrijven: *"Een gevoelswaarde is nooit te beschrijven. Het gebied geeft mij een vrij gevoel. De natuur is daar de baas en als mens voel je er nietig en klein. Daarnaast heeft het voor mij een economische waarde. Zomer laten we het vee er lopen. Dan kijk je toch een beetje anders naar het gebied"* Naast een sterke emotionele binding heeft hij dus ook een economisch belang achter de dijk. Hij benadrukt deze binding: *"Ik ben gehecht aan het gebied, ik heb binding met het gebied. Het is mooi agrarisch natuurland. We zijn bezig geweest met het verplaatsen van het bedrijf, maar het is nooit ergens beter dan hier. Het is meer het gevoel erbij. Dat zou ik missen."* Specifieke landschappelijke kenmerken waar hij waarde aan hecht zijn de rijstdammen, de verkaveling en de drinkdobben. Het gebied heeft een cultuurhistorische waarden voor hem.

De verkweldering kan een plusje geven aan het gebied, maar volgens hem moet je wel erg voorzichtig zijn. Het gebied is in het voorjaar en in de zomer een weidevogels paradijs. Door het beheer van It Fryske Gea komt het broedseizoen in het gevaar. Bij springtij stromen de kwelders onder water, de jonge kuikens hebben dan geen kans. *"33 hectare verkweldering kunnen we wel missen, maar men moet niet robuust gaan ingrijpen."* Dat het weidevogelgebied verloren gaat in zijn grootste bezwaar tegen verkweldering. Volgens de pachtersvereniging moet een deel van het gebied zomerpolder blijven zodat de vogelstand in stand kan blijven. *"De pachters proberen de omstandigheden zo goed mogelijk te houden voor de vogels. Wij strijden hiervoor tot aan de Raad van State. Ik spreek namens mijzelf, maar ook namens de Friese Bond van Vogelwachters en 32-35 pachters."*

Zijn visie botst met die van natuurorganisaties. Zij willen het gebied volledig verkwelderen. In het proces zijn ze wel afhankelijk van elkaar: *"Natuurorganisaties kunnen niks zonder pachters en boeren. Ze hebben ons nodig, daardoor zitten ze in een spagaat. Wij hebben hun ook nodig om de grond goedkoop te pachten."* Hiervoor zitten ze een aantal keer per jaar om de tafel, wat in goed overleg gaat. Bewoners zijn wel wat extremer in hun standpunten, waarbij het gedeelte verleden in een plattelandssamenleving en de behoudendheid terugkomen: *"De meerderheid zegt dat het terug moet naar vroeger. Dat de boeren de regie weer achter de dijk hebben."* Dat It Fryske Gea het beheer heeft overgenomen ligt blijkbaar gevoelig in de regio, het is frustrerend voor veel mensen. Hij ziet het gebied veranderen: *"Vroeger was het gebied mooier, nu hebben we last van een hoge druk van ganzen. Vroeger waren er ook meer bloeiende bloemen. Vroeger mochten we de ganzen verjagen, maar dat mag niet meer met het gevolg dat ze zich vol vreten. Het gebied is zo kaal als een biljartlaken door de ganzen. Dit is ook nadelig door de weidevogels."* De pachtersvereniging legt de schuld bij It Fryske Gea: *"Ik*

verwijt It Fryske Gea voor het niet open staan voor kennis over het gebied. Het gebied wordt verkeerd beheerd. De boer heeft het altijd gedaan. It Fryske Gea wist hoe het moest, zij waren de baas. Dan gaat het mis. Dan gaan de mensen zich afzetten tegen de natuurorganisaties. Ze hadden vanaf de jaren 70/80 open moeten staan voor de plaatselijke kennis" Volgens hem komt de kennis van het gebied voor uit de familietraditie: "Je moet in het gebied opgegroeid zijn. Anders leer je het nooit. De zee is de baas, de natuur regelt het. Je vader of grootvader heeft de kennis gehad. Door schade en schande wijs gemaakt." Hier zit duidelijk het punt van identiteit. De macht van de natuur over de mens.

Zelf omschrijft de voorzitter de Friese identiteit als rechtlijnig, niet teveel woorden, maar daden en dat er heel wat moet gebeuren voordat je iets vergeet. Hiermee verwijst hij naar de discussie in de jaren zeventig en tachtig over het inpolderen van het gebied. De inpoldering was in kannen en kruiken, maar uiteindelijk ging het niet door. "De Fries is koppig en voelt zich verraden en bedrogen. Daar heeft de natuurorganisatie nu last van. Dat voelt niet prettig. Dat moet de natuurorganisatie nu bekopen. Het leeft nog in het gebied, daar moet een generatie overheen." Kwelders horen bij Friesland, maar het proces waarbij zomerpolders weer kwelder worden gemaakt hoor niet bij Friesland. Dit is geen toegevoegde waarde volgens de voorzitter, je gooit de cultuurhistorische waarde weg. Er wordt dan ook sceptisch gekeken naar de maatregelen door de bewoners van de regio. De mensen hebben weinig vertrouwen in It Fryske Gea. Toch zijn er ook positieve punten, waaronder het economisch perspectief: "Maar er zijn ook mensen positief over. De mensen komen graag op de dijk. Vroeger kwam er bijna nooit iemand, maar nu komen de mensen er om te recreëren. Er komt een gemaal waar je in kan kijken. Dit wordt een toeristische trekpleister."

De agrarische achtergrond van de voorzitter blijkt uit het volgende citaat: "Een gewone kwelder is prima, zo moet het komen. Zo is Nederland ontstaan en zo moet het doorgaan. Als er nooit wat gebeurd was dan hadden we nooit deze welvaart gehad. Zo zie ik het. Als Nederland niet agrarisch doorontwikkeld was dan was Nederland nooit zo rijk geworden. We moeten gewoon doorgaan met verkwelderen, de zee geeft en neemt elke dag. Maar geeft dus ook, het opslibben van land. Ga die randvoorwaarden optimaliseren. We moeten de wereldbevolking voeden. Hou niet op met het natuurlijke proces van kwelders aanleggen, ga er mee door. Door verkweldering ga je cultuurlandschap weer teruggeven aan natuur, dat vind ik niets. Onze kinderen en kleinkinderen trekken later hun haar uit hun hoofd dat wij niet hebben doorgezet met het aanleggen van kwelders." De ontwikkeling dat landbouwgebieden worden teruggegeven aan de natuur vindt hij te ver doorgesloten. Ook voor verandering is hij sceptisch: "Bezint eer ge begint! Alles moet anders, het oude snel weggooien" Hier komt de behoudendheid van de Friese identiteit terug.

Voormalig melkveehouder

Een voormalig melkveehouder is omgeschakeld naar de toeristische sector. Hij woont aan de zeedijk en is er geboren en getogen. Hij is de zoon van een boerenbedrijf. In de loop der jaren was zijn bedrijf uitgegroeid tot 120 koeien. Toen het gebied buitendijks een natuurgebied werd is hij in 2000 omgeschakeld naar een recreatiebedrijf. Sindsdien vervoert hij toeristen met een panoramawagen door het gebied waarbij hij uitleg geeft over de historie en de plantjes en diertjes die er leven. "Ik voel me heel betrokken bij het gebied. Ik heb er als kind gespeeld en later als melkveehouder werkzaam." Ook is hij kritisch over It Fryske Gea: "In 1995 is It Fryske Gea gekomen, mensen vonden het hier verschrikkelijk dat een natuurorganisatie de landbouw kwam overnemen en de scepter ging zwaaien. Het is eigenlijk jammer dat It Fryske Gea zich niet meer ging toeleven. Ze doen hun eigen zin, bemoeien zich

niet met de regio. Dat is een beetje jammer. It Fryske Gea ligt moeilijk in het gebied" Er moet wel onderhoud blijven aangezien het gebied nu verwilderd. Anders blijven er geen weidevogels meer over.

De zeedijk karakteriseert het gebied. De zeedijk zorgt voor veiligheid. Daarachter ligt een immens natuurgebied waar je tochten kunt maken. *"Het is een uitgestrekt landschap. Op de achtergrond de Waddenzee en de eilanden Ameland en Terschelling. Dat grootse uitgestrekte gebied, de rust. Het is niet een natuurgebied waar je tientallen mensen doorheen ziet lopen. Af en toe zie je wat mensen die door het gebied lopen."* Ook hier is er twijfel over het beheer van het gebied: *"Het gebied was voorheen in agrarisch gebruik en nu bijna volledig natuurgebied. Het was een stuk goed onderhouden grond, dat gaat nu steeds meer verwilderen."* Het liefst ziet hij het gebied blijven zoals het nu is. Een rustig, uitgestrekt natuurgebied zonder al te veel mensen. De mogelijk aanleg van wandel-, ruit- en fietspaden ziet hij met argwaan tegemoet. De behoudendheid komt hierin weer terug.

Afbeelding 4.7: Noord-Friesland Buitendijks vanuit de lucht.

Bron: Meindert van Dijk, 2013 [online]

De historie speelt vooral mee bij de ouderen mensen die nog land bezitten: *"Vroeger gebeurde hier meer in de agrarische sector. De ouderen mensen vinden het afschuwelijk dat die sector hier verdwijnt. Vroeger was het rendabel land en nu gaat alles naar de natuur. De oudere mensen zien het gebied verwaarloosd worden. Die hebben zelf heel wat zweetdruppels gelaten om het gebied te winnen en nu gaat het weer helemaal weg. Het land dat ooit is aangewonnen door de slikwerkers wordt nu weer helemaal zee. Daardoor verdwijnt het land. Het was voorheen een gebied waar gras kon groeien. Nu groeit er alleen nog maar zeekraal. Het was een bijzonder weidegebied, maar het wordt nu grotendeels slik."* Toch vindt hij dat ze die een beetje lost moeten laten. Daarnaast heerst er veel onbegrip in de regio: *"It fryske Gea belooft wel heel veel maar ze houden zich niet aan de belofte."* Ook zelf ervaart hij dit vanuit zijn recreatiebedrijf: *"Bij de aanleg van een bezoekerscentrum twee kilometer verderop zouden ze volgens afspraak niet in mijn vaarwater komen, maar dit is wel zo. Ze verkopen bijvoorbeeld ook eten en drinken tegen de afspraak in."* De mensen uit het hele land waarderen het gebied en komen er met

bussen naar toe. Visbeek heeft dus economisch belang bij de verkweldering, maar volgens hem moeten ze niet zo veel gebieden onder water zetten omdat dit ten koste gaat van de weidevogels. Ook zijn agrarische achtergrond komt terug: *"Ze moeten er wel rekening mee houden dat Nederland zelfvoorzienend moet blijven. Natuur geeft geen werk voor de mensen. Houdt de Nederlander eerst maar eens aan het werk."* Zelf was hij de eerste boer die zijn land overdroeg aan It Fryske Gea. *"De mensen verklaarden me voor gek, maar daarna is het merendeel overstag gegaan. Een aantal boeren willen niet, omdat It Fryske Gea haar afspraken niet nakomt. Het ligt buitendijks, anders dan binnendijks. Het is een uniek gebied om voor natuur te gebruiken. Oudere mensen zeggen wel eens: als je vader dat eens wist. Maar die had andere ideeën, zo is het nu eenmaal. Soms moet je een beetje modern denken. Als het gebied is voor natuur, doe dan maar. Maar niet zo veel geharrewar. Dat is het nu nog wel"*

Overheid

De houding van de overheden verschilt per schaalniveau. De provincies zijn voorstanders van de maatregelen terwijl de gemeenten sceptisch zijn over de te nemen maatregelen. Dit blijkt ook uit het gesprek met de gemeente Ferwerderadiel.

Gemeente Ferwerderadiel

Voor de gemeente is het belangrijk dat er particulieren zijn die gronden hebben en daar komt de gemeente voor op. De medewerker van de gemeente Ferwerderadiel is zelf woonachtig in het gebied en hij beschrijft het gebied als een uniek gebied in Nederland: *"Het is een kweldergebied met zomerpolders op een schaal die nergens anders is. Het is een uniek gebied dat door mensen is gemaakt"*. Hij is geboren aan de zeedijk, zijn oom had er vee en hijzelf heeft gewerkt in de landaanwinningswerken. *"Voor mij is het een natuurwaarde. Het is belangrijk voor mij hoe het ontstaan is en hoe het in stand blijft."* Hij ziet het landschap als geheel, samen met de zee. De mensen hebben het zo gemaakt dat de zee de mogelijkheid heeft om land te winnen. Als toekomstbeeld streeft de gemeente naar behoud: *"Het gebied zoveel mogelijk met rust laten. De cultuurhistorische waarden behouden. Het moet mogelijk kunnen zijn om de ontstaansgeschiedenis te kunnen aflezen. We streven naar behoud, met name van de cultuurhistorische waarden."* De boeren zijn in dit gebied begonnen met de landaanwinning. Vanaf de jaren dertig nam de overheid dit over. In de crisistijd werden er veel mensen aan het werk gezet. *"Dit jarenlange werk moet je kunnen blijven zien in het landschap. De boeren hebben er altijd land gehad en het als agrarisch gebied gebruikt."* Deze visie botst met de visie van anderen: *"Een grootdeel van de mensen van verder weg zien het gebied als natuurgebied waar je vanaf moet blijven. Maar we wonen hier niet in een museum. Het gebied kan wel ontwikkeld worden richting natuur, maar de waarden van oudsher dienen te worden behouden. Mensen hebben er hun hele leven gewerkt en hebben nog steeds buitendijks land in beheer. Dit hebben ze altijd zo gedaan en ze hebben er verstand van."* Dit verstand botst met de houding van It Fryske Gea. Zij doen het anders dan de bewoners aangeven. De bewoners hebben het gevoel dat er niet naar ze geluisterd wordt. Wetenschappers bepalen wat er goed is voor het gebied, maar die hebben het volgens de bewoners niet altijd bij het goede eind. *"Er heerst een sceptische houding, It Fryske Gea luistert niet naar de mensen uit de streek. Ze worden niet bij het proces betrokken."* Voor de gemeente is het simpel: *"Buitendijks ligt een mooi gebied dat voor iedereen toegankelijk is. Het is een gebied waar de natuur haar gang kan gaan zolang de mensen met eigendom niet al te veel beperkt worden in hun mogelijkheden."*

Volgens de medewerker zijn de Friezen nuchtere, bescheiden mensen. Ze hebben de houding: Ik heb er verstand van, het zal wel. Ze zijn niet zo meegaand. De lokale overheid hebben ze hoog zitten, maar hoe hoger je komt qua schaalniveau, hoe minder betrokkenheid en hoe minder kennis over de regio er is. Het project is door de hogere overheden bepaald en It Fryske Gea beheerd. Ze willen er een grote kwelder van maken, iets wat niet zou moeten gebeuren volgens de gemeente. Hier verschilt het inzicht in de omvang van de ontwikkeling. *"De cultuurhistorische waarde van het gebied wordt om zeep geholpen. Er kan wel verkwelderd worden, maar in kleine stukjes waar het nut heeft. Helaas gaat er ook natuurwaarde verloren. Een kwelder hoort in de zee te liggen en niet aan de dijk. Daar wordt het nooit een natuurlijke kwelder."* Volgens hem hoort verkweldering maar voor een beperkt deel bij de Friese identiteit, mensen zijn altijd al bezig geweest langs de kust. Het gebied is ooit door monniken ontgonnen en later hadden boeren het recht op het land buitendijks. Later heeft het rijk een grens gelegd. Tot aan daar mochten boeren het recht behouden, daarachter werd het grondgebied van het rijk. Het rijk heeft toen het landaanwinningsproces overgenomen.

Volgens de gemeente kan er alleen voldoende draagvlak zijn als het in goed overleg gebeurt. Er moeten compensatie maatregelen tegenover de negatieve effecten staan. Daarbij is de gemeente op zoek naar een middenweg. *"We kunnen het beste de natuur zijn gang laten gaan en niet teveel ingrijpende veranderingen doen"*. Het probleem is dat in het proces de gesprekken moeizaam verlopen. Een belangrijk bezwaar van de gemeente is de cultuur historisch waarde en de manier waarop het gebied wordt aangepakt: *"De zomerpolders hebben een hele ontwikkeling meegemaakt, daar maak je niet zomaar kwelders van. Eigenlijk zou je de zomerpolders moeten afgraven en de zee haar werk laten doen. Een zomerdijk doorsteken resulteert nog niet in een kwelder. Je begint dan met een verkeerde uitgangssituatie. In bepaalde rapporten staat dat het goed is, maar in de praktijk valt het tegen"* Een belangrijke maatstaf voor de gemeente of het goed gaat met het gebied zijn de vogels. Op dit moment gaat het minder goed met de vogels, de vogels zijn heel erg belangrijk voor dit gebied. In het algemeen is de gemeente niet tegen verkweldering, maar wel de manier waarop het gebeurt. *"Het gaat ten koste van de vogels, het brengt de natuur schade toe. De kwelders aan de zee groeien van nature al heel hard, maar de weidevogels hebben ook een natuurwaarde. Daarvoor moeten zomerpolders bewaard worden. Het is beter voor het gebied om huidige kwelders te stimuleren."*

De regio heeft nog een sterk agrarisch karakter aldus de gemeente. Er vindt veel meer schaalvergroting plaats waardoor de waarde van de grond toeneemt. Voor de boeren is de waarde van een stuk grond binnen- of buitendijks hetzelfde. De boeren willen liever het stuk grond behouden. Dit maakt het lastig voor It Fryske Gea om de grond in bezit te krijgen. *"Daarnaast verkoopt een aantal mensen niet om emotionele redenen. Het stuk grond is al generaties in familiebezit."* Dit is niet voor iedereen het geval. Vroeger bezat iedereen een klein stuk grond, maar tegenwoordig is het grootgrondbezit. Dus niet iedereen heeft het stuk grond al lang in bezit. De gemeente heeft alleen iets te zeggen over het bestemmingsplan. Hier voor gaan ze in gesprek met verschillende partijen, onder andere met It Fryske Gea. It Fryske Gea kampt met een imago probleem: *"Het imago dat It Fryske Gea heeft is van we doen wat we willen, we hebben er verstand van, we luisteren niet."* Hier komt nu wel een beetje verandering in. *"De hoofdzaak is: mensen bij het proces betrekken en in hun waarde laten. Je moet de mensen laten meehelpen, hierdoor creëer je draagvlak. Met elkaar kunnen we iets bereiken, maar tot nu toe gaat het altijd mis. It Fryske Gea heeft geen idee hoe dit gebied werkt en ze willen niet luisteren naar de mensen."*

4.1.8 Analyse Regionale Identiteit

Niemand in Noord-Friesland Buitendijks twijfelt aan de uniekheid van het gebied. Het gebied wordt omschreven als een leeg, wijds, stil gebied dat open is, met een brede horizon. Daarnaast zorgt de afwisseling tussen kwelders en zomerpolders voor een prachtig natuurgebied. De dobben en zomerdijken markeren hoe er met het landschap is omgegaan. Dit heeft een belangrijke cultuurhistorische waarde voor veel mensen. Het doorsteken van de zomerdijken en het daarmee verdwijnen van de dobben en zomerkwelders ligt gevoelig in de regio. De ontstaansgeschiedenis moet nog kunnen worden afgelezen. Naast de cultuurhistorische waarde heeft het gebied ook een belangrijke natuurwaarde. Dit kan eigenlijk worden opgedeeld in een tweetal soorten natuur. Enerzijds de kwelder met daarbij de organismen die leven in een zoute omgeving en anderzijds de zomerpolders met gras, die van levensbelang zijn voor weidevogels. Door de verkweldering verdwijnen deze zomerpolders en dat ligt gevoelig bij de mensen. Weidevogels zijn namelijk een belangrijk onderdeel van de regionale identiteit.

Voor de natuurorganisaties is natuurontwikkeling het doel en veiligheid een goed argument om dit te ondersteunen. Ze willen graag terug naar de situatie van eeuwen geleden waar het gebied een grote kwelder was. De boeren, wadvogelwerkgroep en gemeente willen het gebied graag zou houden als het nu is. Deze situatie is er al een eeuw lang en maakt deel uit van het collectieve geheugen. De Friezen zijn behoudend en niet voor verandering. Mensen vinden het mooi zoals het nu is. Met name het oudere deel van de bevolking heeft nog meegeholpen bij de landaanwinning. Ze zijn emotioneel meer gebonden. Hier speelt het generatieaspect en de persoonlijke geschiedenis een belangrijke rol. De verkweldering ligt emotioneel heel gevoelig in het gebied. Het leeft het meest bij de mensen die dicht bij de dijk wonen. In de dorpen binnenlands is het minder. De mensen zijn niet tegen de kwelders, het hoort volgens het juist bij het gebied en maakt het gebied uniek. Ze vinden alleen dat er ook voldoende zomerpolders moeten overblijven. Er wordt dus op verschillende schaalniveaus gedacht door de betrokken partijen.

Het schaalniveau is het belangrijkste verschil tussen voor- en tegenstanders van verkweldering. It Fryske Gea heeft een groter gebied voor ogen dan de mensen uit de regio. Hier botst de visie tussen de voor- en tegenstanders die voortkomt uit een verschillende visie op regionale identiteit. Iedereen is het er over eens dat de kwelders bij het gebied horen, maar het verschil van inzicht zit bij de grootte van het kweldergebied. It Fryske Gea ziet het gebied als onderdeel van het internationale Waddenzeegebied en wil meer kwelders, terwijl de bewoners het zien als onderdeel van hun regio en de hoeveelheid kwelders genoeg vinden zoals het nu is. Hier ontstaat een conflict. Het is een stuk agrarisch natuurland, waarbij boeren decennialang in de slikvelden hebben gewerkt om er later nut van te hebben. Het helemaal teruggeven aan de zee is geen optie. Het is ook niet zo zeer de verkweldering zelf dat het probleem is, maar vooral de gevolgen die het heeft. De weidevogels verdwijnen, doordat ze niet meer kunnen broeden en zichzelf voederen in het grasland. Daarnaast ontstaat er een overlast van ganzen en distels. Het gebied heeft nog steeds een sterk agrarisch karakter. De combinatie van zomerpolders en kwelders doet het beste recht aan de streek. Men is ook niet gewend aan natuurorganisaties. Er gaan generaties overheen voordat dit verandert. It Fryske Gea wordt dan ook gezien als een nieuwe speler, als een indringer. Het imago dat natuurorganisaties tegenwoordig hebben, werkt ook niet mee voor It Fryske Gea. Het imago van een project waar dan een hek omheen wordt gezet en niet meer toegankelijk is. En daarnaast kost het miljoenen. Er heerst duidelijk een gevoel van geborgenheid tegen het onbekende. De mensen uit de regio hebben een

gedeeld verleden in een plattelandsamenleving. It Fryske Gea komt niet voor in het verleden en wordt gezien als een indringer. De behoudendheid past bij de angst voor het onbekende. Deze kenmerken passen duidelijk bij de agrarische identiteit die heerst in de regio.

In Noord-Friesland Buitendijks kan er alleen draagvlak worden gewonnen onder de mensen als er iets te bieden is. Zo probeert It Fryske Gea de waarde van het gebied te laten zien, door onder andere paden aan te leggen. Ze proberen financieel iets toe te voegen aan het gebied. Toeristen van buitenaf vinden het fantastisch, maar de bewoners geven aan dat het geen museum is waar ze in leven. De rust die het gebied kenmerkt verdwijnt. Dit sluit aan bij het kenmerk van de agrarische identiteit waarbij er een nostalgisch verlangen naar een ongecompliceerde Dorpse wereld is. Behalve een botsing tussen natuur en landbouw is er ook een botsing tussen natuur en recreatie. In de regio is er veel weerstand tegen verandering, dit komt voort uit de regionale identiteit. Daarnaast is er een fundamenteel verschil van inzicht over het grondgebruik: de boer kijkt er anders tegen aan dan de natuurbeschermer. Zowel op internationaal, nationaal als provinciaal niveau kan er een initiatief zijn voor natuurherstel, maar de gemeente kan daarbij dwarsliggen aangezien het bestemmingsplan gewijzigd moet worden. Binnen de gemeenteraad van Ferwarderadiel zijn er een aantal raadsleden die belangen buitendijks hebben. Het ligt emotioneel gevoelig, maar het is ook zakelijk. Hierbij wordt gezocht naar een middenweg die zowel de belangen van de natuur als de landbouwers dient. De gemeente geeft aan dat de natuur haar gang kan gaan in het buitendijkse gebied, zolang de mensen met bezit niet worden beperkt in hun mogelijkheden. De opvatting over de natuur verschilt duidelijk tussen de mensen uit de regio en It Fryske Gea.

Het land is vaak al generaties in familiebezit. Mensen hebben een sterke binding en gevoelswaarde bij het gebied. Ze beseffen dat de natuur de baas is in het gebied waarbij je als mens je nietig en klein voelt. De natuur vormt ook het land onder menselijke invloed. De Friezen proberen niet de natuur de baas te zijn, maar de mens is ondergeschikt aan de natuur. De boer heeft de kennis van het gebied. Je moet opgegroeid zijn in het gebied om de plaatselijke kennis te bezitten. De mensen uit de regio nemen It Fryske Gea kwalijk dat ze niet openstaan voor deze kennis. De natuurorganisatie komt van buitenaf en bepaalt wat er moet gebeuren met het gebied wat de mensen al generaties lang bewerkt hebben. Dit ligt erg gevoelig in de regio. Deze vorm van top-down beleid zorgt ervoor dat regionale identiteit een trigger wordt voor een verzetsidentiteit. Daarnaast is de Fries erg koppig en voelt zich nog steeds verraden omdat de inpoldering nooit is doorggegaan. Daar heeft It Fryske Gea nog steeds last van. Ook het beheer van het gebied roept frustraties op. Het gebied verwilderd en It Fryske Gea gebruikt de lokale kennis niet. De verschillende visies op regionale identiteit botsen.

4.2. Hedwigepolder

De Hedwigepolder in Zeeland is een van de meest besproken waterbeheer projecten van de afgelopen jaren. Er is veel lokale weerstand tegen dit project, waardoor er ruim 2000 zienswijzen zijn ingediend bij de provincie Zeeland. De zienswijzen hebben geen wezenlijk andere inzichten opgeleverd waarop staatssecretaris Dijkema van Economisch Zaken in februari 2014 definitief heeft besloten om de Hedwigepolder te ontpolderen. Het doel van de polder is natuurherstel van de in Europa unieke getijdennatuur in de Westerschelde. Het natuurherstel geldt als compensatie voor het verdiepen van de vaargeul van de Westerschelde. Deze afspraak is gemaakt met België, maar kwam op losse schroeven te staan toen het kabinet Rutte-1 afzag van het ontpolderen vanwege het hevige protest van de Zeeuwse bevolking. Het onderwater zetten van een stuk land ligt er gevoelig in Zeeland. Veel Zeeuwen denken nog terug aan de Watersnoodramp van 1953. Onder druk van België en de Europese Commissie kwam het kabinet terug op het besluit. Het kabinet heeft besloten dat de ontpoldering doorgaat en in 2016 zal er met de werkzaamheden begonnen worden, zodat in 2019 de polder onder water staat (Rijksoverheid, 2014). Het plan om te polderen komt niet voort uit het Nederlands beleid. Voor de achtergrond van de natuurherstel maatregelen moet er naar België worden gekeken.

4.2.1. Sigmoidplan

Het Vlaamse Sigmoidplan is de tegenhanger van de Nederlandse Deltawerken. In tegenstelling tot Nederland werd dit plan niet opgesteld in de nasleep van de Watersnoodramp in 1953, ondanks dat België ook werd getroffen. Pas in 1976 besloot de overheid dat betere bescherming noodzakelijk was. Dit was na een rampzalige stormvloed waarbij de Schelde grote delen van Vlaanderen onder water zette. De materiële en menselijke schade was enorm. Het Sigmoidplan bevatte 3 maatregelen die Vlaanderen beter zouden moeten beschermen:

- Stevigere en hogere dijken.
- Gecontroleerde overstromingsgebieden om het teveel aan water op te vangen: hoogwater veroorzaakt door een stormvloed, maar ook overvloedige neerslag uit hoger gelegen gebieden.
- Een stormvloedkering in Oosterweel. (Sigmoidplan, 2014b)

De Vlaamse overheid omschrijft het plan als volgt: *"Het Sigmoidplan is een slim toekomstproject dat onze regio veiliger maakt door ze beter te beschermen tegen overstromingen. Tegelijk maakt het Sigmoidplan het ecosysteem van de Schelde robuust. Rond die veerkrachtige Schelde wordt Europees uitzonderlijke natuur gecreëerd, waar wandelaars met volle teugen van kunnen genieten. Ook exploitatie van de rivier en scheepvaart blijven gegarandeerd. Zo werkt het Sigmoidplan aan een veilig, natuurlijk en economisch aantrekkelijk Scheldegebied."* (Sigmoidplan, 2014a)

Voor het plan zijn verschillende projecten opgezet verspreid over een aantal projectgebieden. In totaal is er zo'n 260 kilometer aan rivieren betrokken bij het project. De directe omgeving van de rivieren wordt veiliger en de kans op overstromingen wordt verminderd. De dijkverhogingen uit het eerste plan zijn grotendeels klaar, maar ondertussen evolueerden de wetenschappelijke inzichten. Door klimaatverandering stijgt de zeespiegel en zullen er vaker extreme weersomstandigheden voorkomen. De maatregelen uit het eerste Sigmoidplan voldoen niet langer aan de eisen die tegenwoordig gesteld worden aan veiligheid. In 2005 werd daarom het Sigmoidplan geactualiseerd. De kijk op waterbeheer veranderde ook. Het is inzicht is dat een rivier ruimte nodig heeft om te stromen en overstromen. Veiligheid kan hierbij samengaan met natuurontwikkeling. In het nieuwe Sigmoidplan

werden de dijken niet alleen hoger en steviger gemaakt, maar kwamen er ook nieuwe overstromingsgebieden. De rivier krijgt de ruimte. Dit gaat samen met natuurontwikkeling. Natuur en veiligheid zijn de belangrijkste functies die het Sigmoplan ondersteunen. De overstromingsgebieden, ontpolderingen en wetland bieden kansen voor de natuur. *"Het nieuwe Sigmoplan werkt aan een multifunctionele en duurzaam gebruikte Schelde. Zo ontstaat een robuuste en krachtige rivier, die niet alleen vandaag, maar ook morgen en overmorgen haar gebruiksfuncties met verve kan vervullen."* (Sigmoplan, 2014b)

Kaart 4.3: Overzicht projecten Sigmoplan

Bron: Sigmoplan, 2014a [online]

Een van de projecten die onder het nieuwe Sigmoplan valt is het Hedwig-Prospertproject. Nederland en Vlaanderen hebben in de Scheldeverdragen afgesproken om de Hedwig-Prospertpolder te ontpolderen. De Hedwigepolder aan de Nederlandse zijde van de grens en de Prosperpolder aan de Belgische kant van de grens zullen worden teruggegeven aan de Schelde (figuur 4.3). Hierdoor krijgt de Schelde de ruimte wat goed is voor natuur en veiligheid. Het getij kan twee keer per dag het gebied in- en uitstromen. Hierdoor ontstaat er getijdennatuur, wat erg zeldzaam is. In totaal ontstaat er een gebied van 4000 hectare getijdennatuur van internationaal belang. Het wordt het grootste brakwaterschorreengebied van West-Europa. Het gebied is een natuurlijke buffer voor het water. Het kan een grote watermassa bergen, waardoor gebieden landinwaarts en stroomopwaarts minder risico lopen. Dit project is onderdeel van een pakket van projecten en maatregelen die de veiligheid, toegankelijkheid en natuurlijkheid van het Schelde-estuarium op de lange termijn moeten verbeteren (Sigmoplan, 2014c). De Hedwigepolder is één van de zes Saeftinghepolders die tussen 1805 en 1907 door bedijking op de Westerschelde zijn gewonnen. Door de ontpoldering wordt het Land van Saeftinghe groter, wat meer zoden aan de dijk zet dan het ontpolderen van een geïsoleerde polder. Ter hoogte van de Hedwigepolder is de Westerschelde smal. Bij stormvloed kunnen hoge waterstanden optreden. De ontpoldering van de Hedwigepolder vergroot de komberging waardoor de waterstanden lager worden (PZC, 2012c).

In de PZC van 3 november 2012 wordt de Hedwigepolder als volgt omschreven: *“De Hedwigepolder ligt er woensdag, de mooiste dag van de afgelopen week, vreedzaam bij. Een lekker herfstzonnetje schijnt. De populieren die de polder tekenen, zijn al bijna kaal. De bladeren liggen in de slagschaduw van de bomen over het land. Alleen het maïs moet nog worden geoogst. Twee boeren zijn aan het ploegen. De verse vette klei schittert in het licht.”* (PZC, 2012d). De zeeklei, de populieren en het akkerland zijn kenmerken die de polder karakteriseren.

Kaart 4.4: Hertogin Hedwigepolder

Bron: PZC, 2009 [online]

4.2.2. Overzicht ontwikkelingen

Sinds de eerste plannen om de Hedwigepolder te ontpolderen, is er veel weerstand onder de Zeeuwse bevolking. De eeuwenlange strijd tegen het water is een veelgenoemd argument zoals blijkt uit onderstaande citaten. D. de Jong van Rijkswaterstaat Zeeland spreekt in februari 1995 over de te nemen maatregelen herstelmaatregelen bij verdieping van de Schelde. Ontpoldering zou pas aan de orde komen als andere maatregelen onvoldoende blijken. De Jong: *“Onze voorouders hebben vanaf het begin van onze jaartelling een voortdurende strijd geleverd tegen het water. Zich alle moeite getroost het land op de zee te winnen. En dan zou je dat nu weer allemaal teniet doen. Het ligt dan dus zeker niet voor de hand om daar zomaar overheen te stappen. Zo'n maatregel ligt nogal emotioneel en ik denk dat daarom ook juist die optie uit het rijtje is gehaald en heel wat publiciteit heeft gekregen. Kijk, uit praktisch oogpunt is het helemaal geen probleem. Maar ik denk dat het vooral een politieke kwestie zal worden.”* Hij verwijst naar de geschiedenis van het Zeeuwse volk die strijdt levert met het water. De eventuele ontpoldering roept emoties op. Dit beseffen ze bij Rijkswaterstaat (De Stem, 1995). De gemeente Hulst was fel tegenstander van de ontpoldering. Wethouder G. Van der Voorde: *“Het herstel van allerlei krekens om natuurverlies in de Westerschelde te compenseren vindt de gemeente best, maar ontpolderen gaat te ver. Ik denk dat er noch een bestuurlijk, noch een maatschappelijk draagvlak in de regio voor te vinden is,”* betoogde wethouder Van der Voorde. *“Wij blijven daar tegenstander van.”* (De Stem, 1997) Ook hier wordt indirect verwezen naar de Zeeuwse identiteit en de strijd tegen het water. Er zou daardoor onvoldoende draagvlak in de regio voor deze maatregelen. Ook in de jaren daarna bleef de gemeente Hulst fel gekant tegen de plannen voor ontpoldering. In 2005 liet de gemeenteraad van Hulst weten aan de Tweede Kamer dat ontpolderen geen optie is. Hiermee schaarde de raad zich achter het pleidooi van landbouwer E. Baecke. Volgens Baecke is ontpolderen ter natuurcompensatie niet nodig: *“Er zal geen natuur verloren gaan, sterker nog, de verdieping brengt nieuwe natuurwaarden met zich mee. Verder is er ook nergens in Zeeland enig draagvlak voor te vinden.”* De fracties deelden zijn zorgen: *“De woorden van Baecke zijn me uit het hart gegrepen”* aldus F. Dobbelaer van het

Algemeen Belang (PZC, 2005). Naast het argument van natuurcompensatie komt ook hier weer de Zeeuwse identiteit terug. In de tussenliggende jaren wordt het woord ontpoldering niet in de mond genomen bij het schetsen van een langetermijnvisie voor het Schelde-estuarium. *"Het zijn de jaren van het o-woord: een Zeeuw die deugt, rept niet van ontpoldering."* (PZC, 2012).

In 2005 ondertekent het Kabinet-Balkenende II het verdrag met daarin de afspraken over natuurcompensatie die er moet komen voor de schade die ontstaat door het verdiepen van de vaargeul van de Schelde. In de jaren daarna blijft het rustig, maar vanaf 2009 wordt de Hedwigepolder een speelbal van de politiek. De stichtingen Red onze Polders en De Levende delta doen van zich spreken. De politieke partij Partij voor Zeeland manifesteert zich als anti-ontpolderingspartij. Door de Tweede Kamer worden de signalen opgepikt en ook in de Provinciale Staten vinden de anti-ontpolder geluiden weerklank (PZC, 2012). De polder zou onder water komen te staan, toen weer niet en uiteindelijk wel. Een globaal overzicht van de ontwikkelingen:

- 2005: ondertekening verdrag door Kabinet-Balkende II
- April 2009: Het Kabinet Balkende IV slaat de aanbevelingen van de commissie Nijpels in de wind en besluit om de Hedwigepolder niet onder water te zetten.
- September 2009: De Belgische minister Leterme bezoekt Nederland en de Nederlandse minister van Buitenlandse zaken, Maxime Verhagen, belooft dat de Westerschelde zonder vertraging wordt uitgediept.
- Oktober 2009: Het kabinet besluit om de Hedwigepolder dan toch onder water gezet moet worden. Er is naar alternatieven gekeken, maar ontpolderen blijkt de beste oplossing.
- 2010: In het regeerakkoord van het kabinet Rutte is opgenomen dat de Hedwigepolder niet onder water gezet wordt. Er wordt naar alternatieven gezocht.
- 2011: Staatsecretaris Bleker vindt dat de Schorer- en de Welzingepolder een beter alternatief voor de Hedwigepolder.
- Oktober 2011: De Europese Commissie twijfelt aan het plan van Bleker.
- April 2012: Na overleg tussen Bleker en de Europese Commissie wordt er besloten om een deel van de Hedwigepolders en enkele andere polder terug te geven aan de natuur. Brussel wil dat er haast gemaakt wordt.
- 22 mei 2012: Het plan van Bleker wordt door de Tweede Kamer afgewezen.
- 25 mei 2012: De kwestie van de Hedwigepolder wordt door Bleker overgelaten
- 31 mei 2012: De Europese Commissie start de officiële procedure om Nederland de afspraken te laten nakomen.
- 25 juni 2012: De Vogelbescherming daagt Nederland voor de rechter, ze willen dat de polder toch onder water gezet wordt.
- 3 augustus 2012: Bleker laat in een brief weten dat de Europese Commissie zich niet moet bemoeien met de Hedwigepolder.
- 2 oktober 2012: Kris Peeters, de Vlaamse minister-president stelt Nederland een ultimatum. Binnen zes weken moet de polder onder water staan, anders volgt er een arbitrageprocedure.
- 24 oktober: Nederland krijgt van de Europese Commissie het omkleed advies. Dit houdt in dat Nederland te weinig doet om natuurschade in het Westerscheldegebied te herstellen. Nederland moet in twee maanden bewijzen dat er wel genoeg aan gedaan wordt.
- 29 oktober 2012: In het regeerakkoord wordt door de PVDA en VVD afgesproken dat de Hedwigepolder spoedig onder water wordt gezet.
- 21 december 2012: Het kabinet besluit definitief tot ontpoldering. De werkzaamheden starten in 2016 en in 2019 moet de Hedwigepolder volledig onder water staan.

- Oktober 2013: meer dan 2000 zienswijzen worden ingediend op het plan om de polder onder water te zetten.
- Februari 2013: Alle zienswijzen worden verworpen.
- 12 november 2014: De Raad van State verwerpt alle bezwaren, de Hedwigepolder wordt definitief onder water gezet.

De argumenten over de strijd tegen het water blijven weerklank vinden in de discussie. De Hedwigepolder op zich is een klein stukje Zeeuws-Vlaanderen van driehonderd hectare. Maar hoe klein de oppervlakte ook is, ontpolderen is geen optie: *"Je geeft goede landbouwgrond niet graag op, zeker niet in Zeeland, dat in de loop van zijn geschiedenis al zoveel aan de zee heeft moeten afstaan. Door natuurlijke en menselijke (of beter: militair-strategische) oorzaken heeft de zee er verscheidene malen bezit genomen van het land en vele slachtoffers gemaakt. Land teruggeven aan zee gaat in de delta tegen ieder gevoel in."* Daarom is er naar alternatieven gekeken, maar goede, uitvoerbare en betaalbare alternatieven zijn er simpelweg niet (Trouw, 2011). Tegenstanders van de ontpoldering zoeken hun argumenten overal, bijvoorbeeld in cultuurhistorische waarden zoals een achthonderd jaar oude veendijk. Deze oude zeewering loopt voor het Verdrongen Land van Saeftinghe langs de Hedwigepolder. Voor een medewerker van het project Binnendijken van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland, Bas Chamuleau, kan deze dijk de Hedwigepolder redden: *"De dijk is een waardevol monument van de Zeeuwse strijd tegen het water. Dat verdient bescherming van de provincie. En daarmee zouden de plannen voor ontpolderen van de Hedwigepolder definitief van tafel kunnen worden geveegd"* Ook hier wordt weer het argument van de Zeeuwse strijd tegen water gebruikt (PZC, 2011). In een artikel in de Boerderij van 27 november 2012 wordt de kern van het probleem vanuit een agrarisch standpunt geschetst: *"Voor de boeren in het gebied betekent dit dat toch al schaarse landbouwgrond wordt opgeofferd voor een in hun ogen vrij ongrijpbaar doel: natuurcompensatie voor de verdieping van de Schelde. Ook in de rest van Zeeland is al jaren veel verzet tegen het ontpolderen. Dijken doorsteken is tegen het zere been van de Zeeuwen, die jaren hebben gestreden om het water juist buiten de deur te houden."* (Boerderij, 2012a). Renaat Heyndrickx heeft een akkerbouwbedrijf en vindt het onbegrijpelijk dat de Hedwigepolder onder water gezet moeten worden voor natuurcompensatie. Uit het citaat blijkt het behoudende karakter: *"De Hedwigepolder is al een toonbeeld van hoe landbouw, natuur en recreatie in elkaar kunnen overgaan."* (Boerderij, 2012b).

Rationeel gezien is het niet onlogisch dat de Hedwigepolder onder water wordt gezet. Nico Hylkema (2011) schreef een opiniestuk in de Leeuwarder Courant over de kwestie Hedwigepolder. Hierin weerlegt hij de argumenten tegen ontpoldering. *"De argumenten voor behoud van de polder blonken niet uit in originaliteit. Goede landbouwgrond geef je niet terug aan de zee. Een groeiende wereldbevolking en dan landbouwgrond opgeven voor natuur? Oppervlakkig gezien zijn het valide argumenten. Alleen zijn het argumenten van meer dan vijftig jaar terug"*. In het stuk verwijst hij naar de geschiedenis van het Verdrongen land van Saeftinghe. Dit gebied kent een geschiedenis van bedijking en weer onder water zetten. Hierbij waren de argumenten zeer divers, bijvoorbeeld militair en uit veiligheidsoverweging. Een argument dat er na de Tweede Wereldoorlog bijgekomen is, is landbouw. *"De tijd van 'nooit weer honger', hetgeen ten onrechte aanleiding was het mooie Nederlandse cultuurlandschap naar de knoppen te helpen. Zo van, we hebben het land zo gemaakt, wie weerhoudt ons ervan het weer te vernielen? Tja, toen was Europa nog iets van kolen en staal. Hierbij dient vermeld te worden, dat ook in de hoogtijaren van de Nederlandse landbouw het argument van voeding voor de wereldbevolking zelden van doorslaggevende betekenis is geweest. Het ging om goedkoop voedsel voor de Noordwest- Europese bevolking en een redelijk inkomen van de boeren. Daarin is de Nederlandse*

landbouw uitstekend geslaagd. Meer dan dat. Er werd zoveel geproduceerd dat de prijzen wel erg laag werden. Productieverhoging werd meer ingegeven om het inkomen op peil te houden, dan om de bevolking te voeden. Waarbij je de vraag kunt stellen, wat er dan wel niet in die Hedwigepolder geteeld werd, dat zo belangrijk voor ons was.” Ook probeert Hylkema te verklaren waarom de strijd in Nederland een stuk feller is dan in België. “In de hitte van de strijd is vergeten, dat ook de Belgen een flink stuk polder onder water hebben gezet. Dit gebeurde zonder veel gedoe, maar ja in België heb je geen boerenpartij als het CDA en evenmin een bijzonder fanatieke agrarische sector. Natuur is er wat vanzelfsprekender.” Hij benadrukt een duidelijk verschil in identiteit. Waar in Nederland de landbouw onderdeel is van de identiteit is in België natuur vanzelfsprekender. De tijd van intensieve landbouw in Nederland loopt op zijn laatste benen en het nuttige pootgoed verliest aan kwaliteit. “De voorstanders van ontpoldering werden in de weinig verheffende discussie afgeschilderd als linkse natuurfanaten. In dit tijdsgewricht hoef je daar weinig argumenten meer bij te voegen. Wanneer het etiket 'links' en 'natuurfanaten' goed opgeplakt is, is de strijd goeddeels gestreden. Dat de voorstanders zich simpel beriepen op Europese verdragen en afspraken tussen Nederland en België, hielp evenmin. Dat in dit land, waar de biodiversiteit achteruit holt, elke bijdrage aan herstel hiervan goud waard is, telde amper mee in de discussie. In een tijd waarin Europa bij een deel van het electoraat weinig populair is, speelde de Europese dwang de tegenstanders juist in de kaart.” (Leeuwarder Courant, 2011)

De kwestie van de Hedwigepolder is uitgemond in een emotioneel debat. Volgens een opiniepeiling vinden de meeste Zeeuwen dat er te veel land opgeofferd is aan water. “Onze voorvaders hebben voor dit land gevochten. En dan zouden we het nu moeten teruggeven?” aldus Uienzaadhandelaar Ad van Oudenaarde (Trouw, 2011). Floris Maljers, Zeeuw en voormalig bestuursvoorzitter van Unilever, was voorzetter van de eerste commissie die onderzoek deed naar alternatieven voor de Hedwigepolder. Hij hecht niet veel waarde aan de Hedwigepolder: “Ik hecht niet veel waarde aan de Hedwigepolder. Het is een polder waar aardappelen staan en waar de eigenaar, die rijk is geworden met het uitbaggeren van de Westerschelde, hazen schiet. Het is de tuin van een atoomcentrale. Dat is niet het concept van natuur dat mij voor ogen staat. Dus als de natuurliefhebbers dat gebied zo graag willen ontpolderen, dan zou ik zeggen: geef hun die polder” Desondanks begrijpt hij dat het een gevoelig onderwerp is: “Het ligt héél gevoelig in Zeeland. In de jaren zestig of zeventig was er ook eens sprake van het onder water zetten van enkele gebieden in Zeeuws-Vlaanderen. Die wens betekende toen bijna het einde van de milieugroepen. Heel veel mensen zegden hun lidmaatschap op. Mijn vader was een gematigd man. Toch zei hij: ‘Je moet nooit land teruggeven aan de zee.’” (NRC Next, 2011) Het aspect van land teruggeven aan het water ligt erg gevoelig in Zeeland en sluit aan bij de identiteit van de regio. Hierdoor lopen de emoties hoog op in de discussie. Deze emoties komen terug in de woorden van Willy Dobbelaer van de Zeeuwse actiegroep Red onze polders. Hij is principieel tegenstanders van de ontpoldering. “Goede landbouwgrond vernietigen is een misdaad.” Ook de watersnoodramp van 1953 speelt bij die weerstand een rol: “Wij hebben in Zeeland nu goede dijken, vernietig ze niet” (De Twentsche Courant Tubantia, 2011).

Afbeelding 4.8 & 4.9: Weerstand tegen ontpolderen

Bron: Volkskrant, 2012 & De Levende Delta, 2007 [online]

Waarom is in tegenstelling tot Noord-Friesland Buitendijks de Hedwigepolder een politiek gevecht geworden? In de Groene Amsterdammer is een stuk geschreven over de Hedwigepolder genaamd "Verdronken; in Den Haag" waarin het politieke gevecht wordt geschetst. Het Verdronken Land van Saeftinghe heeft een rijke geschiedenis: de strijd tegen het water, de oorlog tegen de Spanjaarden, de Allerheiligenvloed en dan nu de Hedwigepolder. *"De Hedwigepolder is het laatste, in 1907 opnieuw ingepolderde deel van het Verdronken Land van Saeftinghe, want ja, de naam van dat land wijst erop dat de strijd tegen het water niet altijd wordt gewonnen door de mens. Dat ook de Hedwigepolder teruggegeven zou worden aan het water lijkt, gezien de naam van het gebied waar het toe behoort, eigenlijk heel logisch. Dat het dan ook nog de goedkoopste en meest effectieve manier is om de natuur te compenseren voor het natuurverlies ten gevolge van het uitdiepen van de Westerschelde is vervolgens mooi meegenomen."* Een rijke geschiedenis die symbool staat voor de Zeeuwse strijd tegen water. De afgelopen jaar was de Hedwigepolder een van de belangrijkste onderwerpen in politiek Den Haag. Hierbij werd een schimmig spel gespeeld: *"Het voedt het toch al ongemakkelijke gevoel dat dit kabinet, met Bleker voorop, bezig is met een heel andere agenda, een agenda van Zeeuwen en landbouwers paaïen, de natuurbeweging eindelijk eens de voet dwars zetten en bovenal als kabinet zelf niet verdrinken, Luctor et emergo dus eigenlijk. Het paaïen van de Zeeuwen en met name de landbouwers onder hen begon al onder de vorige premier, Jan Peter Balkenende, zelf een Zeeuw. De inkt van het verdrag met België over de verdieping van de Schelde en de Hedwigepolder was nog niet droog of de CDA'er Balkenende begon te draaien en te schuiven. De poging van partijgenoot Verburg om er onderuit te komen, mislukte, maar toch speelde de Hedwigepolder bij de formatie van vorig jaar weer een rol. Hamvraag: heeft het Zeeuwse CDA-Kamerlid Ad Koppejan zijn verzet tegen de gedoogconstructie met de PVV opgegeven omdat hem is toegezegd dat de Hedwigepolder zou blijven bestaan? Ook bij de recente verkiezing van de Eerste Kamer dook de Hedwigepolder weer op. Het Statenlid Johan Robesin van de Partij voor Zeeland, sterk gekant tegen ontpoldering, werd niet geheel toevallig uitgenodigd op het Torentje voor een gesprek met minister-president Mark Rutte en PVV-leider Geert Wilders voordat hij zou gaan stemmen. Kabinet en gedoogpartij konden elke stem gebruiken om toch maar zoveel mogelijk zetels te krijgen in de senaat. Robesin bleek gevoelig voor wat hem is gezegd tijdens dat Torentjesgesprek."* (De Groene Amsterdammer, 2011) Al deze facetten maken de Hedwigepolder een onderwerp dat niet alleen lokaal of regionaal besproken werd, maar ook nationaal en internationaal. Nationale politici met een Zeeuwse achtergrond of een staatsecretaris die meer met landbouw dan met natuur heeft, hebben ervoor gezorgd dat een logische beslissing om te ontpolderen jarenlang geduurd heeft.

De toenmalige commissaris van de Koningin in Zeeland, Karla Peijs, kon zich niet vinden in de plannen voor ontpoldering: *"Zeeuwen zijn tegen ontpoldering. Dat snijdt de Zeeuwen door de ziel. Wat we in Zeeland niet begrijpen is dat we constant een deel van Zeeland moeten afgraven om Antwerpen de ruimte te geven."* (ANP, 2012) Naast de Zeeuwse identiteit die hierin terugkomt, is er ook onbegrip. Er

moet in Zeeland een maatregel genomen worden die ten gunste is voor Antwerpen. Poldergids Paul Bauwens verwoordt de angst van de Zeeuwen: *"Ik heb me altijd neutraal opgesteld. De Hedwigepolder is tussen 1904 en 1907 om economische redenen ingepolderd en dreigt nu ook om economische redenen ontpolderd te worden, in het belang van de Antwerpse haven om natuurorganisaties op afstand te houden. Het gaat de tegenstanders niet zozeer om deze polder, als wel om polders langs de Westerschelde die mogelijk volgen."* Voorbeelden van deze polders zijn de Eendragt- en Hellegatpolder. (PZC, 2012d) De angst is dat er meerdere polders gaan volgens in de toekomst. Toch is niet iedereen in Zeeland tegenstander van ontpoldering. Volgens het Zeeuwse bedrijfsleven is ontpoldering noodzakelijk om de doelen voor instandhouding van de Westerschelde te halen. Daarnaast heeft ontpoldering als voordeel dat er geen verslechtering plaatsvindt in de exploitatiemogelijkheden van bedrijven in Vlissingen en Terneuzen (Reformatorisch Dagblad, 2012). Zij wegen de economische argumenten zwaarder dan de emotionele argumenten. De Vogelbescherming is juist voorstander van het ontpolderen, waarbij ze een andere kijk hebben op het landgebruik: *"Laten we er iets moois van maken. Er liggen prachtige kansen voor schorren dooraderd met kreken en platen met wolken vogels waar duizenden mensen van genieten. Zo kunnen economie, natuur en veiligheid in harmonie samengaan."*

Een van de grootste tegenstanders van ontpoldering is Geri de Cloedt. Hij is de eigenaar van de Hedwigepolder die al generaties lang in familiebezit is. Dit zorgt ervoor dat hij een sterke binding heeft met het gebied. Volgens deze Franstalige Brusselaar, die Nederlands spreekt, gaat het debat niet over natuur: *"In werkelijkheid gaat de ruzie over de haven van Antwerpen. Over de uitbreiding van de haven. Er wordt daarover veel gelogen."* Hij voelt steun: *"Vanaf de presentatie van de plannen hebben wij gemotiveerd bezwaar gemaakt", vertelt hij. In het begin luisterde niemand. Pas toen de provincie Zeeland zich ermee bezig ging houden, en leden van de Tweede Kamer hier op bezoek kwamen, kwam het verzet op gang. Toen zagen de parlementsleden met eigen ogen dat dit een polder is met mooie natuur, die bovendien openbaar toegankelijk is. We krijgen hier op sommige dagen wel duizend bezoekers."* Hij is blij dat zo veel mensen hem gelijk geven. *Zonder die massale steun had ik niet zo lang volgehouden."* Volgens de Cloedt gaat er fraaie natuur verloren: *"Er zal fraaie natuur verloren gaan en er zal niets voor in de plaats komen. En waarom maakt de Europese Commissie zich zo druk om die ene polder? „Alsof er geen andere problemen bestaan. Nee, er zit iets héél anders achter het debat over natuurherstel. „Waarom denkt u dat Vlaanderen blijft aandringen op het onder water zetten van de Hedwigepolder? Waarom spreekt men in Vlaanderen plotseling Latijn? Waarom houden de Vlamingen vast aan de Hedwigepolder? Waarom denkt u dat de Vlamingen tachtig miljoen euro willen meebetalen aan deze ontpoldering? Waarom stelt men steeds opnieuw: een deal is een deal? Vanwege de uitbreiding van de haven van Antwerpen natuurlijk! Begrijp me goed hè. Ik ben niet tegen de uitbreiding van de haven. Ik begrijp dat Antwerpen de vierde haven van de wereld wil blijven. Ik ben ook niet tegen de bouw van een dok. Maar ik ben wel tegen leugenaars die zeggen dat ze alleen hier natuur moeten maken."* (NRC Handelsblad, 2012). De Cloedt ziet de Hedwigepolder als een schoolvoorbeeld hoe natuur in zijn ogen hoort te zijn: *"De kleine bosjes wisselen landbouwgrond af. De Hedwige is zijn tijd vooruit, met de duurzame combinatie van natuur en landbouw."* Daarnaast heeft het gebied voor hem emotionele waarde. Het gebied is generaties lang in familiebezit en hij komt er wekelijks. *"Het is meer dan een huis. Met de kinderen zit ik 's zomers bij het meertje. In de winter schaatsen we er. Ook investeer ik veel in het gebied. Ik zorg voor onderhoud van de wegen en de vele bomen. Het is een beetje een hobby; op zondagen gaan we vaak de polder rond om het afval op te ruimen dat wandelaars achterlaten."* (Boerderij, 2012b)

Emoties spelen dus een belangrijke rol in de discussie en komen veelvuldig terug in de argumenten. Volgens hoogleraar Patrick Meire moeten de emoties opzij gezet worden: *"De Hedwige moet van een emotiepolder een ratiopolder worden. Er moet een beslissing worden genomen die het beste resultaat oplevert tussen kwaliteit en kosten. Maar ja, dat vergt politieke moed."* Hoogleraar Peter Herman vult aan: *"om te beginnen Zeeland. Ik zou zeggen: stop nu eens je op te stellen als een bange provincie. Het is onzin te beweren dat de Zeeuwen tegen ontpoldering zijn. Dat geldt hooguit voor een deel van de Zeeuwse bevolking. Kijk verder. De Westerschelde is een van de grootste schatten van Zeeland. Benut die."* Volgens Meire kan de Hedwigepolder een toeristische trekpleister worden: *"Het te realiseren grensoverschrijdend natuurgebied Prosperpolder-Hedwige-Saeftinghe zal niet alleen bijdragen aan de veiligheid en de instandhouding van de Schelde maar ook een belangrijke toeristische trekpleister worden en op die manier een grote meerwaarde voor de regio betekenen, iets wat niet kan gezegd worden van het plan Bleker."* (PZC, 2012).

In de discussie tussen voor- en tegenstanders van ontpoldering, zijn er ook mensen die rationeel naar de zaak kijken. VWO 5 leerling Simone Maas uit Vlissingen is helemaal klaar met het debat omtrent de Hedwigepolder. Als Zeeuwse is ze trots op Zeeland en de strijd tegen het water in het verleden, maar desondanks moet voor haar de polder zo snel mogelijk onder water zoals blijkt uit het volgende citaat: *"Ik ben een trotse Zeeuw, maar ik ben niet trots op het jarenlange gehannes met de Hedwigepolder. Die moet zo snel mogelijk onder water. ... Ik ben ook Zeeuw, en ik ben ook trots. Ik ben trots op onze historie van ontpolderen, op het van de zee gewonnen land. Maar ik wil dat ook blijven. Ik wil met trots kunnen blijven zeggen: wij doen wat het beste is voor onze provincie. Wij zijn niet alleen dijken- maar ook bruggenbouwers. Wij kunnen samenwerken en ons vervolgens ook aan onze afspraken houden."* (NRC Next, 2012a). In NRC Next (2012b) werd een opiniestuk geschreven over de Hedwigepolder en daarbij feitelijk naar de situatie gekeken: *"Een en andermaal is vastgesteld dat het ontpolderen van de Hedwige de beste en goedkoopste oplossing is. Over het verlies van een kleine 300 hectare aan agrarische grond moet niet dramatisch worden gedaan. Elders in Nederland worden duizenden hectaren ingezet voor te verbreden rivieren om het gevaar van overstromingen in te dammen. En met alle respect voor Zeeuwse gevoelens over het doorsteken van dijken: feitelijk is de Hedwigepolder een deel van het (allang) Verdrongen Land van Saeftinghe; een deel dat in 1905 op de zee werd 'veroverd'. Het wordt tijd om het terug te geven. Onder water zetten polder is, was en blijft de beste oplossing."*

Op het milieugebied was er een discussie over de vervuiling van de Hedwigepolder. Voor de Stichting Red onze Polders raakt het gebied vervuild met giftig slib als de polder onder water gezet wordt. *"Deze polder zal door het Rijksinpassingsplan vervuild worden met slib dat boven de normen vervuild is met giftige stoffen die DNA beschadigen en/of kankerverwekkend zijn."* Volgens Dik Kruis en Eva Haverkorn de provincie Zeeland is de waterkwaliteit in de loop der jaren verbeterd en daardoor niet meer een gevaar voor mens, plant en dier: *"Al in 2010 is er een rapport verschenen waarin staat dat alles binnen de normen blijft. Bovendien is de kwaliteit van het Westerscheldewater de laatste tijd aanzienlijk verbeterd. In het water zitten trouwens altijd metalen en andere stoffen. Maar als alles binnen de normen blijft, kan dat geen kwaad en lopen, mensen, dieren en planten geen gevaar"* Voor de Vogelbescherming Nederland wegen de voordelen van ontpoldering zwaarder dan de nadelen. Door de ontpoldering komt er meer voedsel beschikbaar voor de enorme aantallen vogels die er broeden of voedsel zoeken tijdens de trekperiode (Reformatorsch Dagblad, 2013 & PZC, 2013). Uit een mailwisseling met de stichting Red Onze Polders blijkt dat de verzilting door het ontpolderen de mensen erg bezig houdt. De aanleg van zoute natuurgebieden zal consequenties hebben voor het achterland. Zout water is er voor ruim 99 procent op de aardbol, terwijl zoet water minder dan 1 procent beslaat. Daar wordt volgens Red Onze Polder heel weinig rekening mee gehouden. Ook het

vernietigen van cultureel erfgoed of het in gebruik geven ervan aan natuurorganisaties zet veel kwaad bloed in de streek.

4.2.3. Zienswijzen

De bezwaren die voorafgaand beschreven zijn, komen terug in de zienswijzen. In totaal zijn er 2014 zienswijzen ingediend en die worden behandeld in de Nota van Beantwoording Hertogin Hedwigepolder. In de nota wordt begonnen met de behandeling van de zienswijze waarin identiteit sterk terugkomt. Er is volgens de indieners geen draagvlak onder de Zeeuwse bevolking en dit wordt direct verbonden aan identiteit. De geschiedenis van de Zeeuwse samenleving en de strijd tegen het water. *"Indieners wijzen erop dat er geen maatschappelijk draagvlak bestaat voor de ontpoldering en derhalve bij een groot deel van de Zeeuwse samenleving op grote weerstand stuit. Het verband met de Watersnoodramp wordt gelegd. Er is en wordt veel energie gestoken in land winnen op de zee. Volgens indieners is het tegen de kenmerken van een democratisch land om bij een dergelijke maatschappelijke weerstand toch door te gaan met het plan. Dat er geen draagvlak is, blijkt volgens indieners uit de NIPO enquête van 2006: 75% van de bevolking wijst realisatie van estuariene natuur in de Hedwigepolder af. Daarnaast wordt door een indiener gesteld dat belangen van direct betrokkenen en gemeente zwaarder moeten wegen dan marginale belangen van provincie, nationaal of internationaal niveau."* (Ministerie van EZ & IenM, 2014, p. 9)¹ In een reactie bevestigt het ministerie dat de kwestie gevoelig ligt, maar dat alle alternatieven zijn bestudeerd: *"Realisatie van estuariene natuur in de Hedwigepolder ligt gevoelig bij een deel van de Zeeuwse bevolking. Het plan kent dan ook een lange geschiedenis. Tal van alternatieven zijn bestudeerd. Er is uitgebreid onderzoek verricht naar de meest optimale locatie voor natuurherstel in de vorm van realisatie van estuariene natuur. Uit deze studies en onderzoeken is gebleken dat de aanleg van estuariene natuur in de Hedwigepolder een belangrijke bijdrage levert aan een gunstige staat van instandhouding van de aanwezige habitattypen. In het rijksinpassingsplan en het MER zijn alle effecten meegewogen bij de locatiekeuze."* (Ministerie van EZ & IenM, 2014, pp. 9-10) Ook de verschillende schaalniveaus komen terug, de indieners begrijpen niet dat de belangen van hogere schaalniveaus zwaarder wegen. In een reactie benadrukt het ministerie het internationale belang van de ontpoldering: *"Het natuurherstel van de Westerschelde, waarvan de realisatie van estuariene natuur in de Hedwigepolder onderdeel uitmaakt, is nodig voor de instandhouding van het internationale natuurbelang van de Westerschelde. Hierover zijn Europees rechtelijke afspraken gemaakt, alsmede verdragsafspraken met Vlaanderen. Daarover heeft besluitvorming plaatsgevonden in het Kabinet en de Tweede Kamer volgens democratische spelregels, waarbij de regionale belangen steeds op zorgvuldige wijze afgewogen zijn. Ook onderhavige procedure met de mogelijkheid om zienswijzen in te dienen, hoort daarbij. De huidige regering heeft in het Regeerakkoord aangegeven de ontpoldering zo spoedig mogelijk ter hand te nemen. Het regeerakkoord Rutte II (najaar 2012) geeft aan: "Alle alternatieven voor natuurcompensatie rond de verdieping van de Westerschelde zijn zorgvuldig gewogen op kosten en effecten. Op grond daarvan besluiten we de volledige ontpoldering van de Hedwigepolder zo spoedig mogelijk ter hand te nemen."* (Ministerie van EZ & IenM, 2014, pp. 9-10). Daarop aansluitend vindt een indiener dat de bewoners van Zeeland zouden moeten beslissen: *"Indiener geeft aan dat de bewoners van Zeeland over het gebied zouden moeten mogen beslissen, in plaats van de nationale en internationale politiek."* (Ministerie van EZ & IenM, 2014, p. 126) In de reactie benadrukt het ministerie opnieuw het hogere schaalniveau: *"Het natuurherstel van de Westerschelde betreft een Europees rechtelijke verplichting. De wijze waarop is een nationale aangelegenheid. Het natuurherstel is*

---

¹ Bronvermelding afkorting van Ministerie van Economische Zaken en Ministerie van Infrastructuur en Milieu. Vanaf hier wordt de afkorting gebruikt.

vastgelegd in het Scheldeverdrag Ontwikkelingsschets 2010 Schelde-estuarium, als onderdeel van de maatregelen om de natuurlijkheid, de toegankelijkheid en de veiligheid te verbeteren van het Schelde-estuarium. Nederland is bevoegd gezag voor de maatregelen uit het verdrag die op zijn grondgebied plaatsvinden. Nederland heeft jegens Vlaanderen de verplichting om op goede wijze het verdrag uit te voeren.” (Ministerie van EZ & IenM, 2014, pp. 126-127)

Ook omtrent de waardering van het landschap is discussie. Indieners waarderen het huidige landschap en zien geen reden om dit te veranderen: *“Indieners zijn van mening dat er op dit moment ook al sprake is van hoge landschappelijke- en natuurwaarden in het gebied. Er bevinden zich beschermde planten en dieren. De polder is erg fraai en nu reeds onderdeel van fietsroutes. Die waarden worden door de beoogde ontwikkeling aangetast en er wordt geen compensatie voor geboden. Er komt weer een door ganzen gedomineerd gebied. Er ontstaat geen leefbare omgeving, onder andere door de vele steekmuggen en dazen.” (Ministerie van EZ & IenM, 2014, p. 49)* Het ministerie bevestigt de waarde van de polder: *“De polder heeft in zijn huidige vorm onmiskenbaar landschappelijke, natuurlijke en cultuurhistorische waarde.”* Er heeft een afweging plaatsgevonden van deze waarden: *“In het locatieonderzoek heeft een afweging plaatsgevonden ten aanzien van ecologische geschiktheid en maatschappelijke geschiktheid. Bij de afweging van gebieden / locaties, zijn ten aanzien van de maatschappelijke geschiktheid onder andere de criteria ‘recreatieve waarden’, ‘bestaande natuurwaarden’, ‘landschappelijke-, archeologische-, cultuurhistorischewaarden’ meegenomen. De bomenrijen langs de wegen zijn landschappelijk fraai, maar hebben -net als het jachtbosje in de kreekrestant- geen beschermde natuurwaarde.”* Uit het MER onderzoek blijkt dat bij de beleving van het plangebied er geen mindere waardering plaatsvindt: *“In 7.8.2.2.1 van het MER (beleving van het plangebied) is ten aanzien van de verwachte toekomstige beleving opgenomen: Uit de opgenomen tabellen blijkt dat het ingerichte overstromingsgebied door recreanten, maar vooral door ‘buitenstaanders’, even hoog of hoger zal worden gewaardeerd (vanuit belevingsaspect) dan het poldergebied met huidige landbouwfunctie. Voor de beleving van de toekomstige polder is de visuele aantrekkelijkheid van het landschap hierbij de belangrijkste kwaliteit. Zelfs bij omwonenden, inwoners en huidige gebruikers van de polders zal de aantrekkelijkheid van het gebied niet veel inboeten t.o.v. de waardering die men nu aan de polders toekent. Er is sprake van een wijziging van belevingswaarden in de Hedwigepolder, maar dat wordt niet zodanig negatief gewaardeerd, dat afgezien zou moeten worden van de voorgenomen activiteit. Er ontstaat na realisatie een landschappelijk-, ecologisch waardevol gebied. Langs het gebied wordt een fiets-/wandelroute mogelijk gemaakt, vanaf welke het nieuwe estuariene landschap beleefd kan worden.” (Ministerie van EZ & IenM, 2014, pp. 49-50)* Uit het stuk blijkt dat er een verschil in waardering is tussen buitenstaanders en inwoners/huidige gebruikers/omwonenden. Door buitenstaanders zal het nieuwe gebied beter gewaardeerd worden, terwijl de inwoners/gebruikers het huidige landschap meer waarderen.

Net als in Friesland is het thema landbouw actueel. Door de indieners van zienswijzen worden vergelijkbare argumenten gebruikt: *“Indiener geeft aan dat Nederland zich gebonden heeft aan de volgende uitspraak van de FAO-top in Rome in 1996: ‘voorkomen dient te worden dat de huidige landbouwgronden in de EU worden vrijgegeven voor bestemmingen, die hernieuwd gebruik voor de voedselproductie in de toekomst uitsluiten’. Hieraan houdt Nederland zich niet met het plan voor de Hertogin Hedwigepolder.”* De kern van het verhaal is dat er landbouwgrond verloren gaat ten behoeve van natuur. De indieners zien landbouw als onderdeel van hun identiteit. Veelal omdat het land al generaties door familie wordt bewerkt: *“Verlies aan goede landbouwgrond (terwijl er wereldwijd al*

zoveel verloren gaat en tekort aan voedsel is), welke veelal generaties lang bewerkt wordt. Dit wordt door de indianers gezien als kapitaalvernietiging. Door een indiener wordt gevraagd te reageren op de stelling 'wij ontpolderen, zij verhongeren'." Het ministerie benadrukt de beperkte gevolgen van het verlies aan landbouwgrond: "In totaal is er sprake van een verlies van 293 hectare landbouwgrond in de Hertogin Hedwigepolder, dit stemt overeen met 0,2% van de totale landbouwoppervlakte in de provincie Zeeland." "Relatief gezien is het oppervlak binnen de provincie zeer beperkt, wereldwijd is dat dan zeer zeker ook de situatie. Ten aanzien van de strijdigheid tussen het onttrekken van landbouwgrond en de concurrerendheid van Nederland, zoals beschreven in de Rijksstructuurvisie geldt dat de landbouw een van de economische sectoren is binnen Nederland. Door het landbouwflankerend beleid zoals in de eerste zienswijze binnen dit thema beschreven, wordt het effect van het project voor de Hedwigepolder op de economische concurrentiepositie van Nederland beperkt." (Ministerie van EZ & IenM, 2014, p. 61-63)

Afbeelding 4.10: Luchtfoto Hedwigepolder met de kenmerkende akkers en bomenrijen

Bron: Rijkswaterstaat, 2007a [online]

Ook het aspect van veiligheid is een issue: "Indiener vraagt zich af waarom de polder onder water wordt gezet, terwijl er elders veel geld geïnvesteerd wordt om juist de polder droog te houden en er ook in het verleden schorren ingepolderd zijn waar het water de vrije loop had. De veiligheid in dit deel van Zeeuws-Vlaanderen wordt verminderd en het doet de meerlaagse veiligheid geweld aan doordat een secundaire kering verdwijnt." In de reactie van het ministerie wordt de geschiedenis van Zeeland erbij betrokken: "Zeeland kent een geschiedenis van de strijd tussen land en water. In het verleden zijn grote stukken van de Westerschelde ingepolderd, waardoor de rivier smal en diep is geworden. Het gevolg hiervan is dat de kwaliteit van de natuur in de Westerschelde is verslechterd; een proces dat nog steeds gaande is. Het realiseren van nieuwe estuariene natuur in de Hedwigepolder levert een bijdrage om de achteruitgang van de natuurkwaliteit tot staan te brengen." (Ministerie van EZ & IenM, 2014, p. 66)

Een punt waarin identiteit terugkomt is de visie op recreatieve voorzieningen: "Indiener geeft aan dat er teveel bezoekers zullen komen naar de Hedwigepolder, wanneer de recreatieve voorzieningen gerealiseerd worden, dat is niet passend bij de rust van en in Zeeuws-Vlaanderen. Door de indiener wordt gevraagd om aan de functie recreatie alleen invulling te geven door middel van passieve recreatie, met

respect voor de omgeving. Door andere indieners wordt aangegeven dat er vooral in het weekend (geluids)overlast is van gemotoriseerd toeristisch verkeer en dat dit andere toeristen afschrikt (wandelen, fietsen).” Zeeuws-Vlaanderen wordt geassocieerd met rust. (Ministerie van EZ & IenM, 2014, p. 100)

4.2.4. Regionale Identiteit

De casus van de Hedwigepolder kent een aantal overeenkomsten, maar ook verschillen ten opzichte van Friesland Buitendijks. In tegenstelling tot Friesland Buitendijks is de Hedwigepolder een nationale en zelfs internationale discussie geworden. Meerdere kabinetten zaten in de maag met de Hedwigepolder. Vanuit praktisch oogpunt is de ontpoldering een logische beslissing, maar de geschiedenis van Zeeland maakt de beslissing emotioneel. De Zeeuwen voeren al eeuwenlang een strijd tegen het water en hebben met moeite land gewonnen op de zee. Dit komt terug in het motto van de provincie: “Luctor et Emergo” oftewel “Ik worstel en kom boven”. Het worstelen verwijst naar de eeuwenlange strijd tegen het water en het bovenkomen verwijst naar het heden waarin de strijd gewonnen is. Daarom ligt de maatregel van het teruggeven van het land aan het water erg gevoelig, het druist in tegen de gevestigde Zeeuwse identiteit. Voorouders hebben een eeuwenlange strijd geleverd tegen het water waarbij ze met moeite land hebben gewonnen op de zee. Ontpolderen gaat tegen elk gevoel in. De persoonlijke geschiedenis speelt hierbij een belangrijke rol. De maatregel kent dan ook weinig draagvlak onder de Zeeuwse bevolking. Deze redeneerstructuur, verwijzend naar het verleden, wordt regelmatig gebruikt door tegenstanders van de ontpoldering. Daarbij gebruiken ze stereotypen beelden, zoals de strijd tegen het water en het winnen van land ten opzichte van de zee. Ook hier zijn de verschillende schaalniveaus weer aanwezig. De ontpoldering moet er komen als onderdeel van een verdrag met België. De emotie gaat niet zo zeer om de Hedwigepolder, maar het principe van ontpolderen in het algemeen. Zeeuwen zijn zorgzaam voor elkaar, staan achter elkaar en laten elkaar nooit in ze steek. Vandaar dat er in heel Zeeland steun is voor de Hedwigepolder. Zeeland kende eeuwenlang een isolement als gevolg van de eilandstructuur. Zeeuws-Vlaanderen was zelf tot de opening van de Westerscheldetunnel in 2003 niet over land bereikbaar. Het gebrek aan toegankelijkheid heeft voor een sterke gemeenschapszin gezorgd.

Een verklaring voor de discussie omtrent de Hedwigepolder kan worden gevonden in het schaalniveau van de besluitvorming. Het besluit voor ontpoldering is genomen op nationaal niveau. Zowel de Eerste als de Tweede Kamer dienen het besluit goed te keuren. In het politieke proces zijn er verschillende standpunten en daardoor is de aandacht voor de gang van zaken groot. Doordat de besluitvorming plaatsvindt op nationaal niveau is er voor partijen op een lager niveau weinig kans om te participeren in het besluitvormingsproces. Deze top-down vorm van besluitvorming zorgt voor veel weerstand van actie- en belangengroepen, veelal zonder politieke connecties. Politieke partijen op gemeentelijk of provinciaal niveau kunnen namelijk weinig weerstand bieden tegen het proces. De beslissing die is genomen op nationaal niveau sluit niet aan bij de regionale identiteit van de Zeeuwen. Hierdoor wordt de regionale identiteit een trigger voor een verzetsidentiteit.

Daarnaast komt nog eens dat het ontpolderd wordt om de haven van Antwerpen ruimte te geven. Hierdoor wordt de lokale autonomie bedreigd door iets anoniem van buitenaf, namelijk de haven van Antwerpen. De economische winst zal worden gemaakt door de haven van Antwerpen. Doordat de directe omgeving niet direct profiteert van de maatregelen ontstaat er onder de lokale bevolking weerstand. De lokale bevolking heeft geen baat bij de maatregelen en profiteert economisch gezien slechts minimaal terwijl de opbrengsten voor de haven van Antwerpen aanzienlijk zijn. Vanuit economisch perspectief gaat de omgeving er op achteruit aangezien er landbouwgrond wordt

opgegeven (Schuijers, 2012, p.65). Net als in Friesland wordt het argument van landbouwgrond gebruikt, schaarse landbouwgrond zou geofferd worden ten behoeve van natuur. Daarnaast zou de landbouw onderdeel zijn van het karakter van het Zeeuwse land. Een polder met populieren, maïs die nog geoogst moet worden en de vette klei schittert in het licht. Het huidig landschap heeft hoge landschappelijke en culturele waarde volgens de bewoners. Dit beeld van de lokale bevolking botst met de belangen van een hoger schaalniveau. Op nationaal en internationaal niveau is het belang van getijdennatuur en veiligheid belangrijker. Dit roept weerstand op bij de lokale bevolking. Daarnaast vindt de discussie plaats in een periode dat Europa niet populair is onder de bevolking. Dat het slechts om 300 hectare landbouwgrond gaat is niet relevant, de mensen zijn bang dat het een begin is van meerdere gebieden die gaan volgen. De redeneerstructuur van verloren landbouwgrond is dus niet relevant. Desondanks wordt deze regelmatig gebruikt door de tegenstanders van ontpoldering.

In de jaren zeventig vond dezelfde discussie plaats, maar dit betekende bijna het einde van milieugroeperingen. Leden zegde hun lidmaatschap op, omdat de milieugroeperingen het woord ontpoldering in hun mond namen. Dit paste in het natuurbeeld van die jaren. De nadruk lag op natuurbehoud in plaats van natuurontwikkeling. Ontpoldering paste niet in de plaatje. Door het veranderende natuurbeeld in de laatste decennia is ontpoldering een stuk waarschijnlijker geworden. Het natuurbeheer verschoof van patroonnatuur naar procesnatuur. Er wordt gericht op het herstellen van natuurlijk processen die het landschap sturen. Ruimtelijke processen krijgen meer en meer de ruimte, de Hedwigepolder is hier een voorbeeld van. Er ontstaat steeds meer draagvlak voor deze maatregelen. Toch is er ook kritiek op de maatregelen, omdat het beeld ontstaat dat de nieuwe natuur alleen voor bepaalde plant- en diersoorten aanwezig is. Dit onbegrip komt ook terug in de argumenten van tegenstanders van ontpoldering.

De achtergrond van beide casussen kent een aantal overeenkomsten. Beide ontwikkelingen komen voort uit een nationaal plan. Voor Friesland Buitendijks was dit het Deltaplan en voor de Hedwigepolder is dit het Belgische Sigmaplan. Onderdeel van beide plannen waren stevigere en hogere dijken. Beide plannen dateren uit de jaren zeventig. Pas in de eenentwintigste eeuw kwam het idee van gecontroleerde overstromingsgebieden erbij. In Nederland is dit onderdeel van Ruimte voor de Rivier. Op tientallen plekken in Nederland wordt er ruimte aan de rivier gegeven om hoog water te voorkomen. Dit is als gevolg van een veranderende kijk op waterbeheer. Mede ook door de klimaatverandering waardoor extra maatregelen nodig zijn. Het natuurbeheer kan meeliften de projecten die veiligheid ondersteunen. Natuurherstel is dan niet een doel op zich, maar een bijeffect van de veiligheidsmaatregelen. Net zo als in Zeeland naar aanleiding van de Watersnood ramp is een stormvloedkering onderdeel van het Sigmaplan. Het Sigmaplan is de Vlaamse tegenhanger van het Nederlandse Deltaplan. Het enige verschil is dat in de Vlaamse variant veiligheid en natuurontwikkeling samengaan. In België is natuur vanzelfsprekender. Hier is een veel minder felle strijd om de ontpoldering van de Prosperpolder. België kent geen politieke partij zoals het CDA die sterk opkomt voor de boeren. Daarnaast is er ook geen fanatieke agrarische sector. In Nederland is het agrarische karakter sterker aanwezig in de samenleving. Dit resulteert in fellere discussies als het aankomt op het verlies van landbouwgronden. Deze agrarische identiteit botst weer met de natuurvisie van de nationale overheid en zo ontstaan er conflicten door verschillende visies op identiteit.

4.2.5 Interviews

Uit de analyse van documenten en krantenartikelen blijkt dat regionale identiteit een rol speelt in het proces van ontpoldering, maar dat die nogal verschilt tussen belangengroepen. Er zijn verschillende visies op regionale identiteit en dit leidt tot een conflict. In de interviews wordt doorgevraagd over het aspect van regionale identiteit en de visie op het landschap en de bijbehorende waarden. Voor een uitgebreid overzicht van onderwerpen die aan bod zijn gekomen tijdens de interviews zie de topiclijst in bijlage 3. De interviews worden behandeld per belangengroep.

Natuurorganisaties

In tegenstelling tot de casus van Noord-Friesland Buitendijks heeft de natuurorganisaties geen voorttrekkende rol in het proces. Naar aanleiding van alle commotie omtrent de Hedwigepolder heeft Het Zeeuwse Landschap besloten om zich neutraal op te stellen in de discussie.

Het Zeeuwse Landschap

De Hedwigepolder in Zeeland karakteriseert zich als een recente polder met rechte wegen en verkaveling. *"De polder is aantrekkelijk en heeft er een kreek doorheen lopen. Deze kreek breekt het landschap. Voor een recente polder is het een mooie polder. Er lopen bomen doorheen. De polder is hier meer op z'n plek dan aan de kust. Kortom, bomen, rechte lijnen en een kreek."* aldus een medewerker van Het Zeeuwse Landschap. De landschapsgeschiedenis is van grote waarde voor deze natuurorganisatie, deze moet herkenbaar zijn. *"Je moet kunnen terugzien uit welke tijd de polder is. De kreek heeft een grote natuurwaarde. Deze geschiedenis proberen we in stand te houden en visueel te maken. Daarnaast proberen we de diversiteit te behouden, polders mogen van elkaar verschillen."* Het Zeeuwse Landschap heeft geen standpunt in het wel of niet ontpolderen, ze discussiëren daar niet meer over mee. *"Voor ons is de natuurkwaliteit en de natuurwaarden van de Westerschelde van groot belang. Dit proberen we te behouden en te versterken."* In het verleden hebben ze wel meegedaan aan de discussie. De visie van Het Zeeuwse Landschap was dat als er areaal verloren gaat het een van de betere methodes is om te compenseren dat er areaal wordt teruggegeven. Daarna heeft Het Zeeuwse Landschap zich teruggetrokken uit de discussie en een neutraal standpunt ingenomen: *"De mogelijke ontpoldering lag erg gevoelig en we hebben ons er verstandig aan gedaan om ons niet meer te mengen in de discussie. Wij bepalen het niet, het wordt niet besproken, het wordt door Den Haag beslist. Wij hoeven dat beleid ook niet te verdedigen, wij branden onze vingers daar niet aan."*

Afbeelding 4.11 De Hedwigepolder van bovenaf

Bron: Meyer, J. de, 2011 [online]

Kenmerkend voor de Zeeuwse identiteit is de verwevenheid van zee en land. Het vechten tegen het water en de kracht om verweven te zijn met het water. Een delta met rivieren en zee. *"Zeeuwen zijn voorzichtig met veranderingen en innovatie. Zelfs in Zeeuws Vlaanderen waar ze iets progressiever zijn opgevoed. Ik heb niet het gevoel dat de mensen in de provincie Zeeland meer voor elkaar opkomen dan in andere provincies. Er zitten wel verschillen tussen de eilanden, maar dat is moeilijk uit te drukken in woorden. Wij als organisatie vinden schorren, kwelders en kreekresten binnendijks waardevolle kenmerken voor Zeeland."* Het aspect van historie speelt zeker mee in de discussie maar is geen gegronde reden: *"Voor Het Zeeuwse Landschap is de geschiedenis niet het sterkste argument. Maar het Zeeuwse Landschap begrijpt wel de gevoeligheid. Het is een ge-jojo tussen Zeeland en Den Haag. Het is een gek dossier. Dit speelt wel mee in de gevoeligheid."* De ontpoldering gaat in tegen de voorzichtigheid en tegen de vernieuwing en speelt mee in de discussie, maar het gaat te ver om te zeggen dat ontpoldering ingaat tegen de Zeeuwse identiteit: *"Zeeland heeft de verwevenheid met water en land. Dit is juist een belangrijke identiteit van Zeeland. Veroveren of teruggeven past in de verwevenheid. Het hoort ook bij de kustverdediging. Het verdedigt Antwerpen tegen hoog water. Het plan is gebaseerd op drie peilers: economie, veiligheid en ecologie. In Nederland hebben we ook deze gebieden, zoals bij Ruimte voor de Rivier. Je moet hier voorzichtig in zijn. Hoe kijken we naar het verdedigen tegen water? Hoe geef je ruimte aan de natuur? Natuur is door de hele discussie minder populair geworden in Zeeland. De Zeeuw identificeert zich minder met de Zeeuwse natuur. Door de gevoeligheid gaan wij er voorzichtiger mee om."*

Op dit moment is er geen voldoende draagvlak voor de maatregelen, maar in de loop der tijd zal het aan draagvlak winnen. Mensen zijn de discussie zat: zet maar onder water, dan zijn we in ieder geval van de discussie af. Met name vanuit de agrarische hoek is er weerstand *"De agrarische wereld is tegen ontpolderen. Landbouw is een belangrijke identiteit. Tegenwoordig met name akkerbouw, vroeger was het meer gemengd. Akkerbouw is zeker onderdeel van de identiteit van Zeeland. De gevoeligheid van de burger ligt bij overstroming. Het generatie aspect speelt mee: Wat meespeelt is dat oudere mensen wat stelliger zijn dan jongeren. Ze voelen een andere identiteit dan jongeren. Ze hebben dichter bij het inpolderen gestaan. Jongeren staan er wat verder vanaf. Het Zeeuwse Landschap bepleit niet om akkerbouw te verbannen. Het is een belangrijke waarde, maar het kan geen kwaad om hier en daar iets anders voor in de plaats te krijgen. Liever niet de efficiëntie waarmee landbouw gebeurt. De identiteit van het landschap is de verwevenheid tussen productie en natuur."* Het economische aspect speelt een belangrijke rol, men is hier niet altijd tegen ontpoldering. Zolang er maar iets tegenover staat zoals een woonwijk of industrieterrein. De economische waarde van natuur is lastig te bepalen. Voor Het Zeeuwse Landschap zijn natuurwaarden intrinsieke waarden, eenmaal kwijt kun je het niet meer terugkrijgen. *"Rationeel is het niet houdbaar, maar het is een politiek spelletje geworden. Nederland is een watervogelland. Het is belangrijk dat de delta/wateren gezond zijn. Dit is internationaal gezien belangrijk voor het hele systeem. De waarde van het vogelgebied is wat minder makkelijk te verkopen. De waarde is ook moeilijk uit te leggen. Het is makkelijk om te zeggen: het staat in het verdrag."*

Er zijn een aantal veel gebruikte argumenten tegen ontpoldering. Die variëren van gevoelens tot harde feiten. *"Waarom doen we dit voor de Belgen? Alleen voor de havenbaronnen van België? Wij hebben er geen economisch gewin van. Er gaan waardevolle landbouwgrond verloren voor waardeloze natuur. Met de Watersnoodramp in gedachte, we hebben gevochten voor het land en dat geven we nu terug. Hier hebben de mensen het over, maar gevoel is geen argument. Het wordt vooral als introductie gebruikt."*

Sommigen mensen zien het project ook als geldverspilling, het hoeft niet. Andere twijfelen dat het gebied snel gaat opslibben en geen natuurwaarde krijgt. Dat je er weinig aan hebt als overloopgebied."

Het Zeeuwse Landschap focust op het verstrekken van informatie over het belang van de natuurwaarde van de Westerschelde. *"We verdedigen wat de belangrijke waarde van de Westerschelde is. Niet alleen voor Zeeland, maar ook voor Europa."* De hoofddoelstelling van het Zeeuwse Landschap is: natuur en landschap versterken. *"Zeeland blijft niet vanzelf mooi. We moeten blijven waken dat natuur en landschapswaarde intact blijven. We moeten de verwevenheid van de natuur door provincie heen behouden en bewaren. We zijn de bewaker van landschapswaarde en we trekken aan de bel trekken als er iets mis dreigt te gaan".*

Overheid

De houding van de overheden verschilt per schaalniveau. In tegenstelling tot in Friesland zijn de overheden in Zeeland geen initiatiefnemers in het proces, maar uitvoerders. Hieronder volgt een overzicht van de interviews met de verschillende overheden.

Gemeente Hulst

De gemeente Hulst beschrijft de Hedwigepolder als een zeeleipolder, maar op een snijvlak. Het is een open polderlandschap met agrarisch land, maar er is ook het Land van Saeftinghe en de Westerschelde als toegangspoort tot de haven van Antwerpen. Voor de gemeente is de agrarische waarde belangrijk, het is hele goede grond om agrarisch te gebruiken. In de hele discussie om de Hedwigepolder ging het met name omtrent de waarde van de ligging. Het wordt gebruikt als compensatie. De polder typeert zich door het openlandschap met weinig bewoning. Doordat het in een hoekje ligt is het slechts via een weg in te rijden. *"Op zondag waren er altijd veel toerfietsers, maar dat is er nu uit. In de landschappelijke zin zijn de hoge bomen kenmerken. Maar het ligt in een uithoek en de mensen komen er nagenoeg niet."*

De gemeente Hulst is een bijzonder geval wat betreft de Zeeuwse identiteit: *"Het is hier wel een apart hoekje. Er is ook iets van de Vlaamse mentaliteit/identiteit. Het dialect is niet verwant aan het Zeeuws, maar aan het Vlaams. Het gevecht tegen de zee speelt hier zeker een rol en met name in het proces."* Het generatie aspect komt ook hier weer terug: *"Dit speelt vooral bij de oude generatie. Verder zijn de mensen hier gastvrij, hardwerkend en redelijk behoudend. Soit de vivre, dit aspect is meer Vlaams. In relatie tot het dossier is het gevecht tegen het water belangrijk. Dit is Zeeuws breed. Bij jongeren leeft dit minder, ze identificeren zich minder met Zeeland".* Het element van het gevecht tegen de zee speelt zeker mee in het proces. Verder is ook het schaalniveau een belangrijk aspect in de discussie: *"Daarnaast is er in het verleden vaak door heren van elders bepaald wat er hier gebeurd. Met de Hedwigepolder gebeurd precies hetzelfde. Er is iets bepaald van bovenaf terwijl mensen het er niet mee eens waren. Er is niet veel vertrouwen hier, dat is door de eeuwen heen ontwikkeld. Men heeft het niet zo hoog op met Den Haag. Het ligt er ook aan dat we een grensgebied zijn. Waar zijn we beter af? Soms kijken we naar Middelburg en Den Haag en soms kijken we naar onze Belgische burens. Vlaanderen heeft dit er doorgedrukt, maar veel mensen hier werken ook in de haven van Antwerpen. Het is de broodheer van veel mensen, dat speelt mee."* De gemeente Hulst is tegen het ontpolderen van de Hedwigepolder, maar ze zijn niet intrinsiek tegen ontpolderen. Zo zijn ze bezig met het ontpolderen van de Perkpolder. Hier is de gemeente bezig met gebiedsontwikkeling door de aanleg van een jachthaven en een hotel. *"Als er meer waarde uit gehaald kan worden, dan zijn wij geen tegenstanders. Maar het moet van onderaf ontstaan en niet van bovenaf opgelegd."* Ontpoldering past niet bij de Zeeuwse identiteit: *"Wij*

hebben altijd land op de zee veroverd. We hebben er altijd tegen moeten strijden. Door stormvloed ging er wel eens wat verloren, maar het past er niet bij. Je pakt zelf op de zee, de dijken zijn zo sterk geworden dan de zee niet meer pakt."

Binnen de gemeente verschillen de meningen omtrent de Hedwigepolder. Er is een klein fanatiek groepje tegen. Anderen denken het zal mijn tijd wel duren of het maakt ze niet uit. Er is lokaal geen draagvlak voor de maatregelen, maar hier is ook nooit om gevraagd. De gemeente was niet blij met de rol die het had: *"Het gebeurt over ons, zonder ons. Wat konden wij anders doen dan de hakken in het zand steken? Al is het maar om gesprekspartner te worden. Er is nooit met ons gepraat, dit is pas in een heel laat stadium gebeurt. Dat zit ons dwars. Wij hebben er een berg last van, maar we mogen niet aan tafel zitten. Bestuurlijk Hulst is hier niet blij mee. Daarbij komt dat het ook nog eens een ontwikkeling is die je liever niet ziet. Er zitten geen voordelen aan voor ons. Het is puur vanuit de haven en natuur gerelateerd."* De gemeente is te lang geen partij geweest in het geheel. Ook nu doen de provincie en het rijk de communicatie. Wel moet de gemeente opletten met wat ze communiceren, want ze hebben een andere mening. Ze zouden er niet rouwig om zijn als het niet doorging. Dat het in de landelijke politiek een lastige zaak is geworden hebben ze over zichzelf afgeroepen: *"Het ligt heel gevoelig, maar ze hebben het er toch doorgedrukt. Dit maakt de politieke processen moeilijk, want er is ook een achterban. Het CDA heeft vanuit zijn agrarische achterban met een duidelijke mening een moeilijk achterban"*. Naast de rol van de gemeente in het proces is het belangrijkste bezwaar van de gemeente dat er goede landbouwgrond wordt opgeofferd voor natuur. *"Dit gaat tegen de volksaard in."* De gemeente redeneert vanuit de functionele natuurhouding: *"Een stukje balans moet er zijn, maar mensen moeten ook blijven eten en we moeten daarbij niet afhankelijk worden van het buitenland. We hebben nu eenmaal goede landbouwgrond, dit moeten we niet alleen als natuurgebied gebruiken."* Toch komt het grootste deel van de tegenbeweging van de mensen die in de polder boeren. Als gemeente hebben ze geen invloed meer. De beslissingen zijn genomen. *"Wij hebben positie in het proces gekregen. Wij hebben een stem gekregen, zaken voor elkaar gekregen in het proces en naar toekomst toe. Rijk heeft een ander gezicht laten zien, dan praat je wat makkelijker met elkaar. Als je wel samen aan tafel zit, bouw je een band op. Belangen die wij met hen gedeeld hebben, zijn ook serieus genomen, maar dit heeft een tijdje geduurd."*

Provincie Zeeland

De Provincie Zeeland onderschrijft dat de Hedwigepolder een sterk agrarisch karakter heeft met een belangrijke agrarische waarde, aldus de beleidsspecialist natuur en landschap bij de provincie Zeeland. Specifieke landschapselementen waar waarde aan wordt gehecht zijn de dijken en de beplanting op de dijken. Doordat het gebied ontpolderd wordt verschuift veranderd de agrarische waarde in een natuurwaarde. Het gebied sluit goed aan bij het Verdrongen Land van Saefthinge: *"Het wordt een eenheid met het verdrongen land van Saefthinghe. Het is dus groter dan alleen de Hedwigepolder zelf."* Daarnaast is het voor de provincie belangrijk dat er een aantal zaken tegenover staan: *"Er wordt ook aandacht gegeven aan de recreatieve kant. Er komt een uitkijkpunt en er wordt uitleg gegeven over het gebied. En het wordt voor zover mogelijk toegankelijk."*

Afbeelding 4.12: Het Verdrongen land van Saefthinge met op de achtergrond de Hedwigepolder.

Bron: Rijkswaterstaat, 2007b [online]

De achtergrond van het natuurbeleid van de provincie: *"Er is een natuurbeheersplan en een natuurnetwerk. Dit is geen onderdeel van Natura 2000, maar het is wat voor ons belangrijke natuur is. Het natuurnetwerk zijn laaggelegen gronden die te nat zijn voor landbouw en dus geschikt voor het natuurnetwerk. Het is belangrijk om de belangen van landbouw en natuur te matchen. Als het gaat om de Hedwigepolder, daar ligt een akker dat landbouwtechnisch interessant is. Het druist in tegen de Zeeuwse natuur dat in het verleden is ingepolderd. Dit is buitendijkse natuur, dat is een heel ander natuurdoel type. Akkerbouw hoort ook bij het landschap. Het grote verschil met Friesland is dat het daar gaat om een weidevogelgebied en hier gaat het om een akkerbouw gebied."* De provincie is dus actief opzoek naar een middenweg om de verschillende belangen in de provincie zo goed mogelijk te matchen. Daarbij is de provincie op de hoogte van de gevoeligheid van de kwestie Hedwigepolder. *"Het speelt heel erg mee. Zeeuwen zijn jaren bezig geweest met inpolderen om landbouw te krijgen en het nu teruggeven druist in tegen de Zeeuwse identiteit."* De provincie ziet dat er op lokaal niveau minder draagvlak is dan bijvoorbeeld in de politiek: *"In de politiek is men er bewust van wat er moet gebeuren. Wij proberen met communicatie de uitvoering zo soepel mogelijk te laten verlopen."* Er zit dus duidelijk een verschil in beleving tussen binnendijkse en buitendijkse natuurbeleving. Ook de bewoners reageren anders op deze verschillende types van natuur.

De ontwikkeling van de Hedwigepolder gaat niet geheel vrijwillig voor de provincie: *"Daar hebben wij als provincie en opgave voor. Het wordt ons opgelegd."* De provincie moet dus uitvoeren wat van bovenaf is opgelegd. Dit proberen ze wel zo goed mogelijk te doen: *"De visie van de provincie is of je het gebied goed kunt benutten. Het aanleggen van buitendijkse fietspaden kan bijvoorbeeld werken. Toen het besluit is genomen, voerden wij het project uit. Dat moet je dan zo goed mogelijk doen"* De Hedwigepolder is niet het enige landbouwgebied dat wordt teruggegeven aan de natuur. De provincie is niet tegen deze ontwikkeling, maar alleen als er verschillende doelen mee worden gediend: *"Met laaggelegen landbouwgronden krijg je een win-win situatie. Vooral als je daaraan recreatieve doelen, toegankelijkheid en een verbetering van het watersysteem aan koppelt."* Na de decentralisatie in Nederland is de natuur een kerntaak van de provincie geworden. De provincie probeert zich neutraal op te stellen, maar hebben ook een actieve rol in natuurontwikkeling en herstellen van bestaande natuur: *"Een adequaat beheer van bestaande natuurontwikkeling."*

4.2.6 Analyse Regionale Identiteit

Uit de interviews blijkt dat regionale identiteit een belangrijke rol speelt in de visie op het landschap en de waarden die daarbij horen. De Hedwigepolder wordt door de verschillende belangengroepen beschreven als een recente zeekeleipolder met rechte verkaveling en lijnen. Dit sluit aan bij de landcultuur van de Zeeuwse identiteit. De waarde die eraan gehecht wordt verschilt sterk tussen de verschillende groepen. Zo is voor Het Zeeuwse Landschap de landschapsgeschiedenis van waarde, waarbij je moet kunnen terugzien uit welke tijd het landschap dateert. Voor de gemeente Hulst is de agrarische waarde erg belangrijk en de provincie ziet in de toekomst de natuurkwaliteit als een belangrijke waarde. De groepen hebben verschillende visies op het landschap.

De Zeeuwse identiteit is verbonden met de zee en het land. Er is een zee- en landcultuur. De interpretatie hiervan verschilt echter. Zo kan het worden gezien als de verwevenheid van de zee met het land, waarbij je soms land wint op het water en soms wint het water op het land. Anderen zien de strijd met de zee waarbij je alleen land wint en vervolgens verdedigd ten opzichte van het water. Voor veel Zeeuwen ligt de gevoeligheid dan ook bij overstroming. Het is voor hen onbegrijpelijk dat een stuk land onder water wordt gezet. Dit past niet bij hun identiteit. Daarnaast zijn Zeeuwen erg voorzichtig met verandering en innovatie. De ontpoldering gaat in tegen de vernieuwing en voorzichtigheid. Het Zeeuwse Landschap heeft het gevoel dat de natuur minder populair is geworden in Zeeland door de hele discussie. De Zeeuw identificeert zich minder met de natuur. Daarnaast is landbouw een belangrijk onderdeel van de identiteit van Zeeland. Dit wordt door alle belangengroepen beschreven. Deze identiteit botst met de visie op de natuurvisie van de nationale overheid. Oudere mensen zijn stelliger tegen ontpolderen dan jongeren. Ze voelen een andere identiteit. Dit komt doordat ze zelf dichter bij het inpolderen hebben gestaan. De jongere generatie staat daar wat verder vanaf en identificeert zich minder met Zeeland. Hier speelt het generatieaspect en de persoonlijke geschiedenis een duidelijke rol. Daarnaast is de Hedwigepolder aan apart hoekje van Zeeland. Als onderdeel van Zeeuws-Vlaanderen is de Vlaamse identiteit en mentaliteit sterk aanwezig. Het dialect is ook meer verwant aan het Vlaams dan aan het Zeeuws. Desondanks wordt de Zeeuwse identiteit gebruikt als argument door de tegenstanders van ontpoldering.

Het conflict ontstaat door het schaalniveau. De bewoners kijken naar de Hedwigepolder als onderdeel van de regio, de provincie kijkt naar het belang op het provinciaal niveau, terwijl de nationale overheid het gebied ziet als onderdeel van een groter geheel. De frustratie in Zeeland zit hem in het feit dat de maatregelen van bovenaf worden opgelegd. "het gebeurt over ons en zonder ons" Hierdoor ontstaat een verzetsidentiteit. Nederland is een watervogelland en heeft een belangrijke positie als onderdeel van het internationale systeem. Maar deze waarde van het vogelgebied is minder makkelijk te verkopen aan de bewoners van de regio. Het is belangrijk voor een hoger schaalniveau. In het verleden is er vaak door "heren van elders" bepaald en dit is door de eeuwen heen gegroeid tot weinig vertrouwen in Den Haag. Doordat het een grensgebied is kijken ze soms naar Den Haag en Middelburg en soms meer richting Vlaanderen. Er is heel weinig draagvlak in de regio. Ontpoldering past niet bij Zeeland, maar toch zijn de overheden niet altijd tegen ontpoldering. Zolang er iets tegenoverstaat, zoals gebiedsontwikkeling of toerisme dan is het te overwegen waard. In het geval van de Hedwigepolder is het probleem dat goede landbouwgrond opgeofferd wordt aan natuur en er staat niets tegenover. De bewoners zijn bang voor een economische verandering. Dit is een aspect wat past bij de agrarische identiteit. Een gevoel van geborgenheid tegen het onbekende. Daarnaast is het ook opgelegd van bovenaf zonder draagvlak in de regio. Dit heeft ervoor gezorgd dat de mensen in opstand kwamen.

5. Conclusie

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste resultaten van het onderzoek besproken. Ook wordt er een antwoord gegeven op de hoofdvraag en de diverse deelvragen. Eerst zullen de deelvragen behandeld worden en vervolgens zal de hoofdvraag worden beantwoord.

5.1 Antwoord op de deelvragen

In hoeverre verschilt het waterbewustzijn tussen Friesland en Zeeland en is dit te verklaren door de regionale identiteit? In zowel Friesland als Zeeland speelt het water al eeuwenlang een belangrijke rol. Het water is dan ook verweven in de regionale identiteit van Friesland en Zeeland. Toch verschilt het waterbewustzijn tussen beide provincies. Het belangrijkste aspect is overstroming. In Zeeland ligt dit erg gevoelig, met name met de Watersnoodramp in het achterhoofd. Zeeuwen hebben land gewonnen op de zee en dijken beschermen hen tegen het water. In 1953 ging dit mis door een stormvloed en de dijken braken door. Het ligt anno 2015 erg gevoelig om zelf een dijk door te steken en een stuk gewonnen land terug te geven aan het zoute zeewater. In Friesland werd de overstroming juist gebruikt om land aan te winnen. Bij een overstroming van zeewater werd slib afgezet waardoor het land opslibt in de loop der jaren. Voor de Friezen is de zee de baas en de natuur regelt het. Door deze landaanwinningswerken werden de zomerpolder gecreëerd die gebruikt konden worden voor de landbouw. Het verschil met Zeeland is dat dit buitendijks gebeurt. Ook in Friesland beschermt een zeedijk het binnendijkse land tegen het zeewater. Doordat Friesland geen watersnoodramp kent zoals in Zeeland ligt de overstroming minder gevoelig in Friesland. De Friezen gebruiken de zee om land te winnen terwijl de Zeeuwen vechten tegen de zee. Het waterbewustzijn verschilt dus deels tussen Friesland en Zeeland en dit is mede te verklaren door de regionale identiteit. Het gevecht tegen het water en de zee is een belangrijk onderdeel van de identiteit in zowel Friesland als Zeeland. De watersnoodramp heeft dit aspect van identiteit alleen maar versterkt. Het verschil in waterbewustzijn komt overeen met de theorie zoals van Rooy het beschrijft.

In hoeverre botsen de belangen omtrent waterbeheer op verschillende ruimtelijke schaalniveaus? De belangen omtrent waterbeheer op de verschillende ruimtelijke schaalniveaus botsen. De Hedwigepolder is onderdeel van een pakket maatregelen die afgesproken zijn in het Scheldeverdrag dat is opgesteld door de nationale overheden van Nederland en België. De lokale en provinciale overheid, natuurorganisaties, boeren en burgers hebben niks te vertellen in het proces. Den Haag bepaalt. Hier zit een groot deel van de frustratie in Zeeland. De mensen hebben te lang niet als partij om de tafel mogen zitten. Er is dan ook onvoldoende draagvlak op lokaal en regionaal niveau. Doordat het beleid top-down wordt opgelegd, ontstaat er een verzetsidentiteit.

Ook in Friesland botsen de belangen op de verschillende ruimtelijke schaalniveaus. In de jaren zeventig en tachtig waren de lokale, regionale en nationale overheid voorstanders van inpoldering. Alleen de natuurorganisaties waren tegen. De Raad van State wees de inpoldering uiteindelijk af en samen met het verschijnen van internationale rapporten over de stand van het Waddenzeegebied was dit de reden voor de overheid om een draai van 180 graden te maken in het natuurbeleid. In plaats van inpoldering werd het hele gebied aangewezen als natuurgebied dat moest worden hersteld als kwelder. De provinciale en nationale overheid zijn voorstanders van dit project en hebben hierbij de steun van Europa. Europa financiert het project grotendeels. Op lokaal niveau botsen de belangen, dit komt overeen met de theorie zoals Hoekveld die beschrijft. Op gemeentelijke niveau zijn er bezwaren omtrent het project. Doordat voor verkweldding het bestemmingsplan gewijzigd moet worden

hebben zij een machtsmiddel in handen. Zowel de provinciale, nationale als internationale overheid kan voorstander zijn, maar zonder de steun van de gemeente gaat het project niet door. De gemeente is sceptisch over het project en er is weinig draagvlak binnen de gemeente. Ze zien het gebied liever behouden zoals het nu is, hier botsen de belangen op de verschillende schaalniveaus. De botsende belangen komen voort uit de verschillende visies op regionale identiteit. Per actor verschilt de visie op het landschap en verschillend de belangen. De behoudendheid van de Friezen komt voort uit de identiteit. Friezen zijn behoudend en sceptisch tegenover verandering. Daarnaast hebben ze een gedeeld verleden in de plattelandsamenleving. Met name It Fryske Gea ligt gevoelig in de regio. De houding en het beheer van It Fryske Gea sluit niet aan bij de bewoners van de regio. Dit wordt door zowel voor- als tegenstanders van verkweldering aangegeven. Er wordt niet geluisterd naar de bewoners.

Hoe wordt regionale identiteit gebruikt in de argumenten door de voor- en tegenstanders van ontpoldering en verkweldering? Veiligheid is een aspect dat zowel door voor- als tegenstanders wordt aangedragen. In Noord-Friesland Buitendijks dienen de kwelders als eerste bescherming voor de zeedijk. De Hedwigepolder dient als overloopgebied. Dit zorgt ervoor dat de delta van de Westerschelde veiliger is bij hoogwater en bijvoorbeeld Antwerpen beschermd wordt tegen hoogwater. In de jaren zeventig werd het veiligheidsargument gebruikt door de voorstanders van inpoldering van Noord-Friesland Buitendijks. Een nieuwe zeedijk zou ervoor zorgen dat het gebied ingepolderd werd en beveiligd tegen de zee. De laatste jaren is het veiligheidsaspect steeds belangrijker geworden door de zorgen om het broeikas-effect en een stijgende zeespiegel. Dit maakt het mogelijk dat grote natuurprojecten kunnen meeliften op veiligheidsmaatregelen. Dit is met name in Zeeland het geval.

Voor natuurorganisaties staat de natuurkwaliteit voorop, met voor It Fryske Gea een focus op de Waddenzee en voor Het Zeeuwse Landschap op de Westerschelde. Het Zeeuwse Landschap ziet de Westerschelde als belangrijke natuurwaarde en dat moet versterkt worden, omdat het niet in goede stand is. Daarnaast is het gebied belangrijks als broedgebied en doortrekgebied voor vogels. Dit is ook het geval voor Noord-Friesland Buitendijks. Tegenstanders geven juist aan dat het weidevogelgebied verloren gaat als je het onderwater zet. Er komen wel andere beestjes en plantjes voor in de plaats, maar de weidevogels gaan verloren. Het ene soort natuur maakt plaats voor het andere soort natuur. Er is een verschil in natuuropvatting tussen It Fryske Gea en de regio. Bewoners en overheid geven aan dat weidevogels bij Friesland horen en een hot issue zijn. Aan de weidevogels kun je afmeten of het goed gaat met het gebied. De botsing in natuuropvatting komt voort uit een verschillende visie op regionale identiteit. De bewoners in de regio hebben een andere identiteit en bijbehorende visie op het landschap dan It Fryske Gea. Tegenstanders geven aan dat de projecten miljoenen kosten, maar dat het weinig oplevert. Ook over de uiteindelijke natuurwaarden bestaan twijfels. Sommigen zien het land te snel opslibben waardoor je er weinig aan hebt als overloopgebied. Dat de Hedwigepolder mee kan liften op een economische activiteit is goed voor de natuurorganisaties. Op het moment dat de economische activiteit doorging, maar de natuurcompensatie niet kwamen de natuurorganisaties in opstand, zoals de Vogelbescherming.

Vanuit de agrarische sector wordt aangedragen dat er met name voor Noord-Friesland Buitendijks veel overlast ontstaat, bijvoorbeeld van ganzen en distels. De ganzen zijn op zoek naar voedsel en vinden dit dan binnendijks. De vrees voor economische verandering en werkloosheid is een belangrijk

element van de agrarische identiteit. Daarnaast gaat er volgens de agrariërs waardevolle landbouwgrond verloren. Dit gaat in tegen de volksaard en is dus gerelateerd aan regionale identiteit. In Noord-Friesland Buitendijks worden de zomerpolders alleen nog extensief gebruikt door vee dat graast, maar in de Hedwigepolder telen boeren nog steeds aardappelen, maïs en andere gewassen. Daarnaast vinden de boeren dat landbouw bij de identiteit van Zeeland en Friesland hoort. Dit wordt ook ondersteunt vanuit de overheid en de natuurorganisaties. Akkerbouw hoort bij het polderlandschap in Zeeland en de zomerkwelders horen bij Friesland. De agrarische identiteit botst met de visie van de natuurorganisatie.

Ook het economische aspect speelt een belangrijke rol. Boeren en ondernemers hebben economische belangen als het gaat om grondbezit. Dit willen ze niet graag opgeven en zeker niet tegen een lage prijs. Het zakelijke aspect speelt dan ook een belangrijke rol. Daarnaast zijn veel partijen zoals de gemeente Hulst, gemeente Ferwarderadiel en de bewoners niet zo zeer tegenstanders van ontpoldering of verkweldeering zolang er maar iets tegenover staat. Dit komt overeen met de bevindingen van van Rooy. Dit kan zijn een financiële compensatie, maar ook een toeristische attractie. Voor de inwoners van Zeeland is het bijvoorbeeld onbegrijpelijk dat de Hedwigepolder onder water wordt gezet als compensatie voor de haven van Antwerpen. De havenbaronnen hebben er profijt van en de inwoners van Zeeland hebben op geen enkele manier economische gewin. Ook hier heerst de vrees voor economische verandering. Dit is ook voor de gemeente Hulst een belangrijk aspect. De gemeente is tegen de ontpoldering van de Hedwigepolder, maar niet specifiek tegen ontpoldering. Zo is er binnen de gemeente een andere polder die ontpolderd wordt, maar hier staat gebiedsontwikkeling tegenover. Er komen een hotel en recreatie. De Hedwigepolder is natuurcompensatie en voor dit is het veel lastiger om er een waarde op te plakken.

Naast veiligheid, natuur en financieel zijn er ook emotionele aspecten. Deze aspecten hebben de meeste connectie met regionale identiteit. Zo hebben veel Zeeuwen de Watersnoodramp nog steeds in gedachte. Ze hebben er problemen mee dat ze jarenlang hebben gevochten voor het land en dat het dan nu terug wordt gegeven. Een tegenargument is dat in Zeeland water en land verweven zijn, soms win je land op de zee en soms geef je land terug. In Friesland wordt ook aangedragen dat er zoveel moeite is gedaan voor dit land en dat maakt het teruggeven erg gevoelig. Volgens Het Zeeuws Landschap ligt de gevoeligheid bij overstroming. Het generatie aspect en de persoonlijke geschiedenis spelen een belangrijke rol. Oudere mensen zijn hierin stelliger dan jongeren als het gaat om ontpolderen. Ze voelen een andere identiteit dan jongeren. Ze hebben dichter bij het inpolderen gestaan. Jongeren staan er wat verder vanaf en identificeren zich hier minder mee. Ook in Friesland is dit het geval. Oudere mensen hebben zelf nog aan de landaanwinningwerken of op de zomerpolder gewerkt. Ze zien met leden ogen aan dat het gewonnen gebied weer wordt teruggegeven aan de zee en dat het gebied verwilderd. De bewoners eigenen zich het gebied toe en hebben moeite dat iemand van buitenaf beslissingen neemt en het gebied beheert. Zowel in Friesland als in Zeeland voelen de mensen zich niet voldoende betrokken bij het project. Het gebeurt over hen en zonder hen. De Zeeuwen zijn voorzichtig met veranderingen en innovatie. Ook de Friezen zijn behoudend en voorzichtig met verandering.

In welke mate zijn de burgers betrokken bij het beheer van water en is hierbij een verband met de regionale identiteit? Naar eigen zeggen zijn de burgers onvoldoende betrokken bij het beheer van water en het natuurbeheer. Dit wordt ook door de gemeentes Hulst en Ferwarderadiel bevestigd. Het

initiatief voor beide projecten ligt op een hoger schaalniveau. Hier worden de beslissingen genomen en ligt het beheer in handen. De bewoners en lokale overheid zijn geen partij in het geheel. Hier ligt een knelpunt dat veel weerstand oproept, zowel in Zeeland als in Friesland. De weerstand geeft aan dat de mensen een sterke binding hebben met het gebied. Het doet ze pijn dat ze onvoldoende betrokken zijn in het proces, dat er niet naar ze wordt geluisterd en dat ze geen invloed hebben op het beheer van het gebied waar ze zoveel waarde aan hechten. Ze zijn geneigd het gebied zich toe te eigenen, maar er wordt van buitenaf over beslist. Ze hebben een gedeeld verleden en zien op tegen het onbekende. De verandering past niet bij de regionale identiteit.

Wat is de houding van de burger ten opzichte van water/natuur/landschap en welke invloed heeft dit op de communicatie? It Fryske Gea heeft een visie op het landschap die overeenkomt met het wildernis arrangement van Keulartz. Ze streven ernaar om de natuurlijke processen zoveel mogelijk ongestoord te laten verlopen. Dit is een sterk ecologische visie. Het Zeeuwse Landschap daarentegen stelt zich neutraler op. Dit komt meer overeen met het arcadische arrangement. Het beleid is gericht op het handhaven van patronen die in de loop van de menselijke ontginningsgeschiedenis zijn ontstaan. Er is hier sprake van een cultuurhistorische betekenis waarbij de intrinsieke waarde van de natuur voor de mensen wordt benadrukt. Deze visie wordt ook door veel bewoners in Friesland gedeeld. Ze zien de waarde van het unieke kwelderlandschap, maar ook het belang van de menselijke ontginningsgeschiedenis. Cultuurhistorie is een belangrijke waarde. In de jaren zeventig was er sprake van een functionele natuurwaarde waarbij de natuur onderschikt was aan de cultuur. De natuur werd gezien als een bron voor economische ontwikkeling. Inpoldering past in deze visie. Het economische aspect werd zwaarder gewogen dan de natuurwaarden. De bescherming van de natuur was niet superieur aan het gebruik van de natuur door de mens. Bewoners geven aan dat het beter was dat de inpoldering uiteindelijk niet is doorgegaan. Het kwelderlandschap past bij Noord-Friesland Buitendijks. Ze hebben die land al eeuwenlang in beheer gehad en het credum van koning op eigen land is hier sterk aanwezig. Er is echter wel een verschil tussen de verschillende typen bewoners. Families die al generaties lang in het gebied wonen hebben meer een arcadische visie, terwijl mensen die van buitenaf komen en er nog niet lang wonen meer een wildernis visie hebben. Zij vinden de natuurontwikkeling die er plaats vindt fantastisch. Zij zien het als een natuurgebied waar je vanaf moet blijven, terwijl oudere bewoners aangeven dat ze niet in een museum leven. In Zeeland zijn een aantal agrariërs waar het functionele arrangement nog een belangrijke rol speelt. Zij zien de Hedwigepolder puur als landbouwgrond waar economische waarde uit gehaald kan worden. Kortom, onder burgers en organisaties verschilt de visie op het landschap, natuur en water. Ook tussen burgers verschilt de visie in het landschap, afhankelijk van hoe lang men in het gebied woont en welke binding ze hebben met het gebied. De opvattingen over natuur en het landgebruik verschillen sterk. Dit hangt samen met de regionale identiteit.

Welke waarden hechten de verschillende actoren aan het landschap en hoe is dit verbonden met regionale identiteit? In Friesland vinden allen actoren het een waardevol en uniek gebied. Landschappelijke waarden zijn een uitgestrekt en open landschap, met dijken, dobben en kades. Het wordt gezien als een prachtig stil natuurgebied waarin zee en land samenkomen. Daarnaast wordt er veel waarde gehecht aan de natuurwaarden, er leven enorme groepen vogels die afhankelijk zijn van het gebied en er zijn diverse specifieke plantensoorten. Dit wordt door alle actoren onderschreven. Het verschil in visie en de waarden zit in het beheer van het gebied. Natuurorganisaties zien het graag een grote kwelder worden terwijl de gemeente, boeren en bewoners liever een afwisselend landschap zien.

Ze zijn een groot voorstanders van de kwelders, maar afgewisseld met zomerpolders. Grasgebieden waar vee kan grazen. Voor deze actoren is dit een belangrijke waarde als onderdeel van het landschap. Er ziet hier duidelijk een verschil in schaalniveau. De cultuurhistorische waarden zijn belangrijk voor de bewoners en gemeente. Het land is door de mens gemaakt en dit moet je er in terug kunnen blijven zien aldus deze groep. Ze hechten waarde aan het ontstaan en in stand blijven van het gebied. De persoonlijke geschiedenis en de breed gedragen collectieve identiteit spelen hierbij een belangrijke rol.

De Hedwigepolder is een relatief jonge zeeleipolder. In tegenstelling tot Noord-Friesland Buitendijks zijn hier wel bomen aanwezig. Het Zeeuwse Landschap hecht veel waarde aan de kreek die door de polder heen loopt. Deze kreek breekt het landschap. De polder kenmerkt zich door rechte wegen en verkaveling. Voor Het Zeeuwse Landschap moet de landschapsgeschiedenis herkenbaar zijn. Ze proberen deze geschiedenis in stand te houden en visueel te maken. Daarin proberen ze de diversiteit te behouden waarin polder van elkaar mogen verschillen. Voor de gemeente Hulst heeft de polder een agrarische waarde. Het is goede grond om agrarisch te gebruiken. Het is heel lastig om de economische waarde van natuur te bepalen. Dit speelt een rol in de discussie. Het is eenvoudig om aan te geven hoeveel landbouwgrond er verloren gaat, maar het is lastig om aan te geven hoeveel dit oplevert aan natuurwaarden. Er zijn dus verschillende visies op regionale identiteit en over hoe het landschap er uit hoort te zien.

5.2 Antwoord op de hoofdvraag

De vraag die centraal staat in dit onderzoek luidt als volgt: *Welke betekenis heeft regionale identiteit in het proces van ontpoldering/verkweldering in de Hedwigepolder en Noord-Friesland Buitendijks?* Uit de analyse van documenten en krantenartikelen en de interviews blijkt dat regionale identiteit onmiskenbaar een betekenis heeft in het proces. In de argumenten in opvattingen van de verschillende belangengroepen komen de aspecten van identiteit naar voren. Deze verschillen wel per regio, tussen de belangengroepen en veranderen zelfs in de loop der tijd. In Noord-Friesland Buitendijks is een sterke agrarische identiteit aanwezig. Ook in Zeeland komt deze identiteit terug, maar daarnaast is er ook een zee- en land identiteit aanwezig. De visie op Regionale Identiteit verschilt per actor en schaalniveau.

In Noord-Friesland Buitendijks is er onder agrariërs en een groot deel van de bewoners onvoldoende draagvlak voor verkweldering. Er is niemand die twijfelt aan de schoonheid, uniekheid en belang van het gebied, maar de visies verschillen drastisch over het beheer van het gebied. Ze willen het gebied graag houden zoals het nu is, een gebied met zomerpolders en kwelders. Ze zien de noodzaak niet in om het een volledige kwelder te maken. Hier komt de behoudend van de Friezen in terug. Daarnaast komt het gevoel van geborgenheid tegen het onbekende terug, dit is een belangrijk aspect van de agrarische identiteit. De mensen hebben ook het gevoel dat ze onvoldoende betrokken zijn in het proces en dat er niet naar ze wordt geluisterd. Ze hebben geen invloed op het beheer van het gebied. Hierdoor verhard de opstelling van de mensen. Daarnaast voelt een deel van de mensen zich nog steeds bedrogen vanwege het feit dat de inpoldering in de jaren zeventig niet doorging. De Fries is koppig en dat moet de natuurorganisatie nu bekopen. Het verzet van de mensen geeft aan dat ze een sterke binding hebben met het gebied. Ze hebben een emotionele binding met het gebied en zijn geneigd het gebied zich toe te eigenen. De emotionele binding komt voor uit de ideële, traditionele en economische belangen die de mensen hebben. Ze spreken dat ook over buitenstanders en "mensen uit de Randstad". Zelf hebben de bewoners een gedeeld verleden in een plattelandssamenleving en een breed gedragen collectieve identiteit. Ook de persoonlijke

geschiedenis en het generatie aspect speelt een belangrijk rol in het proces. Zo wonen veel families al generaties lang in het gebied. Het buitendijkse gebied was eeuwenlang onderdeel van de landbouw en het leven van de mensen. Hierdoor hebben veel agrariërs en bewoners een sterke cultuurhistorische band met het gebied en het behoud van de zomerpolders. De plannen van verkweldering staan haaks op de cultuur en het landschap zoals het door de vroegere bewoners is gevormd. De natuurdoelstelling van de overheid en It Fryske Gea sluit niet aan bij de natuurvisie van de bewoners. De regionale identiteit speelt dus een bepalende rol in het proces van verkweldering. Er is ook een duidelijk verschil tussen oud en jong. Het oudere deel van de bevolking identificeert zich meer met het gebied dan het jongere deel van de bevolking. Dat komt mede doordat veel mensen van het oudere deel van de bevolking zelf in het gebied hebben gewerkt en het gebied mede vorm gegeven. Dit zorgt voor binding met het gebied. Zij identificeren zich met het gebied en de regio.

In Zeeland ligt de ontpoldering erg gevoelig. Rationeel gezien is de ontpoldering van de Hedwigepolder een logische maatregel, maar het druist in tegen de identiteit van de Zeeuwen. Het teruggeven van land aan de zee ligt gevoelig. Ze strijden al eeuwenlang tegen het water en sinds de Watersnoodramp van 1953 doen ze er alles aan om elk stuk land te verdedigen tegen het zoute zeewater. Dit ligt gevoelig. Hier zit het verschil met Friesland. In Friesland wordt het zoute zeewater gebruikt om land aan te winnen. Ze hebben de zee nodig gehad om het land te krijgen wat ze nu hebben. In Zeeland wordt juist elk stukje land verdedigd tegen de zee. Zeeland kent een sterke zee- en land cultuur. Daarnaast staat er ook weinig tegenover als compensatie voor het natuurherstel. De haven van Antwerpen profiteert en in Zeeland gaat er alleen waardevolle landbouwgrond verloren. Dit maakt het voor de mensen onbegrijpelijk. Het is lastig om een economische waarde toe te kennen aan natuur. Ruimte voor water en natuur is onbespreekbaar als er geen perspectief aan wordt gekoppeld dat aanspreekt bij de bewoners van het betreffende gebied. Natuurontwikkeling is vrijwel uitsluitend bespreekbaar als er economische compensatie aan wordt gekoppeld. Deze elementen moeten ook aansluiten bij de regionale identiteit. Onderdeel van de agrarische identiteit is de vrees voor economische verandering en werkloosheid. In de jaren zeventig was dit in Friesland een belangrijk argument voor de inpoldering. Dit argument speelt nog steeds een rol, zowel in Friesland als in Zeeland. De schade die ganzen aanrichting aan de landbouwgrond of het onderwater zetten van goede landbouwgrond past niet bij de identiteit van de regio.

Een belangrijk aspect is het collectieve geheugen. Dit gaat één, maximaal twee generaties terug. De mensen herinneren zich niet anders dan dat het gebied er zo uitziet. Dat tot het begin van de 19e eeuw het gebied er landschappelijk totaal anders uitzag doet er niet toe. Dit sluit aan bij de theorie van Hamin & Marucci (2008). Zij zien het landschap als bron voor identiteit waarin de gedeelde ervaring van de regio betreft de lokale agrarische geschiedenis en landschapskwesties. In Friesland speelt de kwestie van de inpoldering in de jaren zeventig nog een rol, terwijl in Zeeland de watersnoodramp een belangrijke rol speelt. Dit valt beide nog in het collectieve geheugen. Vooral bij de oudere generatie speelt dit nog een rol, bij jongeren is dit al veel minder aanwezig. De regio wordt in Zeeland ingezet als argument. Door lokale actoren, in dit geval de boeren van de Hedwigepolder, wordt de regio ingezet om lokale belangen te behartigen op het nationale niveau. Hierbij wordt het argument van het teruggeven van land aan het water gebruikt. Dit is sterk gerelateerd aan identiteit. Hierdoor kunnen ze binnen Zeeland meer draagvlak krijgen voor hun standpunt. De regionale identiteit wordt dus een politiek instrument.

Ook de natuuropvattingen botsen. Het arcadische natuurbeeld van de mensen in Noord-Friesland Buitendijks sluit niet aan bij de wildernis natuurbeeld van It Fryske Gea. Waar de mensen uit de regio graag een combinatie zien van zomerkwelders met weidevogels en kwelders wil It Fryske Gea graag een groot gebied met kwelders. Naast een verschil in schaalniveau zit er ook een verschil in natuuropvatting. Dit botst in Friesland. Er zijn dus verschillende visies op regionale identiteit. Ook in Zeeland zijn er verschillende opvattingen over natuur. De boeren van de Hedwigepolder hebben een functioneel natuurbeeld. Ook vanuit de gemeente en provincie wordt waarde gehecht aan het zeeleipolderlandschap. Dit botst met de opvatting om er een getijden natuurgebied van te maken dat aansluit bij het Verdrongen Land van Saefthinge.

Kortom, regionale identiteit heeft een belangrijke betekenis in het proces van ontpoldering en verkweldering. Zowel in Friesland als in Zeeland is de regionale identiteit van invloed op het proces. In beide provincies zijn de mensen behoudend en tegen grote veranderingen. Dit zie je terug in de houding tegenover de maatregelen die genomen worden. Dit komt voort uit de agrarische achtergrond van de identiteit. Er zijn verschillende visies op regionale identiteit en dit leidt tot botsingen. Per actor verschilt de visie op regionale identiteit en met name op de verschillende schaalniveaus komt dit tot uiting. Daarnaast verschillen de identiteiten ook tussen de provincies, met name als het gaat om het waterbeheer. De Friezen gebruiken de zee om land aan te winnen, terwijl de Zeeuwen vechten tegen de zee. In Friesland wordt er al decennialang onder menselijke invloed ruimte gegeven aan de natuur. De zee is de baas en de natuur regelt het. De kwelders horen bij Friesland, alleen dat er zomerpolders en bijbehorende weidevogels moeten worden opgeofferd ligt gevoelig. De ene vorm van natuur maakt plaats voor de andere vorm van natuur. Dit past niet bij de regionale identiteit. Dat in Zeeland meer ophef was komt voort uit de regionale identiteit. In beide casussen geldt dat zolang er perspectief tegenover staat er veel maatregelen door kunnen gaan. Maar doordat in zowel Noord-Friesland Buitendijks als in de Hedwigepolder lokale partijen zich niet betrokken voelen in het proces, komen ze in opstand. Dit is een punt wat grotendeels verkomen had kunnen worden door in de communicatie en het proces rekening te houden met de regionale identiteit en de bijbehorende belangen van lokale bewoners. Door te weten waar zij waarde aan hechten, had een lang en moeizaam proces voorkomen kunnen worden.

6. Discussie

Doel van dit onderzoek was om te kijken welke betekenis regionale identiteit heeft in het proces van verkweldering en ontpoldering. De conclusie van het onderzoek is dat regionale identiteit een belangrijke betekenis heeft in het proces van ontpoldering en verkweldering. Regionale identiteit is een lastig begrip om vorm te geven doordat het constant aan verandering onderhevig is. Er kan dan ook niet direct gezegd worden dat regionale identiteit bepalend is voor het proces, maar het speelt een belangrijke rol. De argumenten en gevoelens van voor- en tegenstanders worden bepaald door regionale identiteit. Zo is in Friesland de agrarische identiteit nog sterk aanwezig. In Zeeland speelt deze identiteit nog onder landbouwers, maar met name de zee- en land identiteit van Zeeland komt sterk terug in de discussie. Daaruit voort komt de angst voor verandering of afkeer voor ontpoldering. De mensen in zowel Friesland als Zeeland zijn sterk verbonden met hun regio en deze gevoelens komen terug in de argumenten. Ondanks deze sterke binding gaan beleidsmakers voorbij aan dit aspect. Mensen willen graag zelf beslissen of meedenken bij het vormgeven van hun regio. Door de mensen vanaf het begin bij het proces te betrekken kan een hoop weerstand voorkomen worden. Weerstand is een uiting dat mensen sterk verbonden zijn met de regio. In de Hedwigepolder is dit verzet sterk zichtbaar, maar ook in Noord-Friesland Buitendijks is het aanwezig.

In dit onderzoek zijn voor de inhoudsanalyse krantenartikelen en documenten gebruikt, zoals zienswijzen. Deze documenten geven een goede indicatie voor de betekenis van regionale identiteit. Er zijn nog meer bronnen beschikbaar die gebruikt zouden kunnen worden voor een inhoudsanalyse zoals websites en folders. Incidenteel zijn beschrijvingen van websites gebruikt, maar vanwege de hoeveelheid documenten was het niet mogelijk om al deze bronnen in dit onderzoek te verwerken. Voor toekomstig onderzoek zou dit een waardevolle toevoeging zijn. In de documenten en krantenartikelen kwamen de verschillende argumenten naar voren, maar in de interviews werden de standpunten en gevoelens pas echt duidelijk. In vervolg onderzoek is deze methode dan ook zeker aan te raden.

De Hedwigepolder en Noord-Friesland Buitendijks zijn slechts twee casussen, maar er zijn nog tientallen andere voorbeelden in Nederland. Het plan Ruimte voor de Rivier bevat tientallen projecten waarbij regionale identiteit ook zeker een rol speelt. Voor vervolg onderzoek kan het interessant zijn om naar deze projecten te kijken. Natuurherstel is hier niet het hoofddoel, maar gaat samen met veiligheid. Zoals eerder aangegeven wordt in wetenschappelijke literatuur zelden invulling gegeven aan het begrip regionale identiteit. Het wordt vaak genoemd of gebruikt als verklaring, maar zelden worden aspecten van de identiteit benoemd. Vaak gaat het meer om identificeren met dan om de identiteit zelf. Dit verkennend onderzoek heeft een eerste poging gedaan om kenmerken van regionale identiteit te koppelen aan verschijnselen en argumenten in het proces. Regionale identiteit is een belangrijk onderdeel van het proces en er zijn verschillende visies op de identiteit tussen de actoren. Ook op de verschillende ruimtelijke schaalniveaus zijn er verschillen in identiteit. Dit onderzoek was een eerste verkenning op dit onderwerp. Hopelijk is dit een goede start voor verder onderzoek op dit thema. Regionale identiteit staat niet vast, het is constant aan verandering onderhevig.

7. Nawoord en reflectie

Het doen van wetenschappelijk onderzoek gaat niet altijd over rozen. Zeker in de eerste fase van het onderzoek heeft het mij veel moeite gekost om mijn onderzoeksvraag helder af te bakenen. Gedurende het onderzoek is de focus van het onderzoek verschoven. In eerste instantie lag de nadruk meer op het aspect van overheidscommunicatie en de projecten van Ruimte voor de rivier. Doordat de case studies van de Hedwigepolder en Noord-Friesland Buitendijks interessanter waren qua regionale identiteit is de focus gedurende het onderzoek deels verschoven. Van de vier case studies die ik geselecteerd had, heb ik er uiteindelijk twee gedaan. Meer was er qua omvang niet mogelijk. Er is een poging gedaan om een overzicht te geven van kenmerken van de Friese en Zeeuwse identiteit. Helaas is er weinig over geschreven en is de onderbouwing van dit deel niet heel sterk. Toch acht ik het noodzakelijk om dit stuk in mijn thesis te hebben.

De inhoudsanalyse was een onderdeel dat moeizaam tot stand is gekomen. Een selectie maken uit meer dan duizend artikelen en vervolgens analyseren kost veel tijd en geduld. Dit deel van het onderzoek heeft dan ook het meeste tijd in beslag genomen. Nadat dit deel was afgerond ging het een stuk vlotter. De citaten zorgen ervoor dat het qua omvang een grote thesis. Er is gekozen om de citaten in de thesis zelf op te nemen en niet in de bijlagen. Dit maakt het verhaal overzichtelijker. De interviews konden op korte termijn afgenomen worden en de meeste actoren waren bereid om mee te werken. In Noord-Friesland Buitendijks waren de mensen een stuk spontaner dan in Zeeland. Hier waren de mensen argwanend als het woord Hedwigepolder in de mond genomen werd. Overtuigingskracht was nodig om bij deze mensen een interview af te nemen. Helaas is het niet gelukt om met de boeren van de Hedwigepolder en de provincie Friesland een interview te houden. Verschillende redenen liggen hieraan ten grondslag. Dit is een gemis voor mijn onderzoek, maar desondanks geeft mijn onderzoek een helder beeld van de betekenis van regionale identiteit op het proces van ontpoldering en verkwallering. De inhoudsanalyse en de interviews met de verschillende belangengroepen hebben hier een helder beeld van kunnen schetsen. Dit onderzoek is een waardige afsluiting van mijn studietijd aan de Universiteit Utrecht.

Bijlage 1. Literatuurlijst

- AD (2013)**, Tweeduizend zienswijzen op Hedwigepolder ingediend.
- ANP (2014)**, Actiegroep Hedwige boos op staatssecretaris.
- Bryman, A (2012)**, *Social Research Methods* (4th edition). Oxford: Oxford University.
- Busscher, T., N. Heeres & S. Lenferink (2011)**, *Rijkswaterstaat als Partner: van asfaltboer tot suikeroom*.
- Buijs, A. (2009)**, *Natuurbeelden. Publieke visies op natuur en de consequenties voor het natuurbeheer*. Wageningen.
- Commissie Waterbeheer 21e eeuw (2000)**, *Basisrapport bij het advies van de Commissie Waterbeheer 21st eeuw*. Den Haag: Commissie Waterbeheer 21^e eeuw.
- De Levende Delta (2007)**, *Actieborden in de Hedwigepolder*. [online] <http://www.delevendedelta.nl/informatie.html> [Geciteerd 15 maart 2015].
- Dijk, M. van (2013)**, *Nieuwsbrief Natuurfotowandelingen*. [online] <http://ymlp.com/zDpX1u> [Geciteerd 15 maart 2015].
- Duijvendak, M. (2008)**, *Ligamenten van de staat? Over regionale identiteit en de taaigheid van de provincie*. *BMGN-Low Countries Historical Review*, 123(3), 342-353.
- Europa Nu (2013)**, *Hedwigepolder behouden of teruggeven aan de natuur?* [online] http://www.europa-nu.nl/id/viqnmotsqbwr/hedwigepolder_behouden_of_teruggeven_aan [Geciteerd 21 april 2014].
- Froehlich, J. (2014)**, *Noord Friesland Buitendijks Sommerdeichoeffnung*. [online] <https://www.flickr.com/photos/116843893@N02/16149529209> [Geciteerd 15 maart 2015].
- Groot Sneek (2012)**, *Excursie wintergasten Noorderleech*. [online] <http://www.grootsneek.nl/37642/excursie-wintergasten-noorderleech/> [Geciteerd 15 maart 2015].
- Ibraev et al. (2010)**, *An investigation into the Zeelandic Identity*.
- Idee (2014)**, *Wat is identiteit?* [online] <http://www.idee-pmc.nl/zijn/identiteit.html> [Geciteerd 21 april 2014].
- It Fryske Gea (2014)**, *Noard-Fryslân Bût denyks*. [online] <http://www.itfryskegea.nl/Natuurgebied/Noard-Fryslan-Butendyks/> [Geciteerd 25 oktober 2014].
- Hamin, E. M. & D. J. Marcucci (2008)**, *Ad hoc rural regionalism* *Journal of Rural Studies* 24 pp. 467–477.
- Hay, I. (2010)**, *Qualitative Research Methods in Human Geography*. 3rd edition. Oxford: University Press.
- Heinsmann, A. (2006)**, *De regio geïdentificeerd*. Universiteit Twente.
- Hettinga, K. (2013)**, *Opinie: de identiteit van Fryslân*. [online] <http://www.landsdelen.nl/opinie-de-identiteit-van-fryslan/> Geciteerd 10 september 2014.
- Hoekveld, G.A. (2005)**, *Het hoogste doel: over de verhouding tussen toegepaste sociale geografie en ethiek*. Utrecht.
- Keulartz, J, Swart, S & Van der Windt H. (2008)**, *Natuurbeelden en natuurbeleid, theoretische en empirische verkenningen*. NWO Ethiek en beleid. Pp. 7-46.
- Leeuwarder Courant (2014)**, *Ganzen komende jaren stevig aangepakt*. [online] <http://www.lc.nl/friesland/ganzen-komende-jaren-stevig-aangepakt-17257173.html> [Geciteerd 15 maart 2015].
- Markusse, J. (2003)**, *De ramp en de Zeeuwse identiteit*. *Geografie*, februari 2003.

Meyer, J. de (2011), Hedwigepolder. [online] <http://www.josdemeyer.be/node/300> [Geciteerd 15 maart 2015].

National Geographic (2011), Friesland Buitendijks [online] <http://www.natgefoto.nl/foto/friesland-buitendijks> [Geciteerd 15 maart 2015].

Nij Altoenae, (2009), Noord-Friesland Buitendijks [online] <http://www.nij-altoenae.nl/home/bezienswaardigheden.htm> [Geciteerd 15 maart 2015].

OECD (2014), Water Governance in the Netherlands: Fit for the Future? OECD Studies on Water, OECD Publishing.

NOS (2013), Maxima: de Nederlander be staat niet. [online] <http://nos.nl/artikel/64608-maxima-de-nederlander-bestaat-niet.html> [Geciteerd 17 maart 2014].

NOS (2014), Waterschappen blijven bestaan. [online] <http://nos.nl/artikel/624481-waterschappen-blijven-bestaan.html> [Geciteerd 17 maart 2014].

Paasi, A. (2003), Region and place: regional identity in question. Progress in Human Geography 27(4), pp. 475-485.

Provincie Zeeland (2009), DNA-boek. 2^e druk.

Provincie Zeeland (2014), Natuurbeleid. [online] <http://www.zeeland.nl/natuur-en-landschap/natuurbeleid> [Geciteerd 25 oktober 2014].

PZC (2009), Hedwigepolder blijft nog tot in 2012 droog [online] <http://www.pzc.nl/regio/hedwigepolder-blijft-nog-tot-in-2012-droog-1.1849460> [Geciteerd 25 oktober 2014].

PZC (2013), Vlamme protest tegen ontpolderen Hedwigepolder. [online] <http://www.pzc.nl/regio/zeeuws-nieuws/vlamme-protest-tegen-ontpolderen-hedwigepolder-1.3997769> [Geciteerd 21 april 2014].

Rijksoverheid (2006), Planologische Kernbeslissing Ruimte voor de Rivier.

Rijksoverheid (2014), Rijksinpassingsplan Hedwigepolder vastgesteld. [online] <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2014/02/18/rijksinpassingsplan-hedwigepolder-vastgesteld.html> [Geciteerd 17 maart 2013].

Rijkswaterstaat (1979), Analyse plan indijking Zwarte Haan – Holwerd.

Rijkswaterstaat (2007a), Luchtfoto Hedwigepolder. [online] <https://beeldbank.rws.nl/MediaObject/Details/396907> [Geciteerd 15 maart 2015].

Rijkswaterstaat (2007b), Luchtfoto Verdrongen Land van Saeftinghe. [online] <https://beeldbank.rws.nl/MediaObject/Details/397115> [Geciteerd 15 maart 2015].

Rijkswaterstaat, Directoraat-Generaal (2000), Ruimte voor de Rivier Discussienotitie.

Rijkswaterstaat, Directoraat-Generaal (2003), Bewust werken aan waterbewustzijn.

Roth, D., J. Warner & M. Winnubst (2006), Een noodverband tegen hoog water. Waterkennis, beleid en politiek rond noodoverloopgebieden. Wageningen.

Ruimte voor de rivier (2014a), Wat is er aan de hand? [online] <http://www.ruimtevoorderivier.nl/wat-is-er-aan-de-hand/wat-is-er-aan-de-hand/> [Geciteerd 20 Februari 2014].

Ruimte voor de rivier (2014b), Dijkverlegging Cortenoever. [online] <http://www.ruimtevoorderivier.nl/waar-doen-we-dit/projecten/gelderland/dijkverlegging-cortenoever/> [Geciteerd 17 maart 2014].

Ruimte voor de Rivier (2014c), Ruimte voor de rivier IJsseldelta. [online] <http://www.ruimtevoorderivier.nl/waar-doen-we-dit/projecten/overijssel/ruimte-voor-de-rivier-ijsseldelta/> [Geciteerd 17 maart 2014].

- Salverda, I. & P. Chardon (2005)**, Ramsar Conventie in Nederland. Meerwaarde voor beleid en beheer.
- Schuijers, F. (2012)**, Ontpolderen van de Hedwigepolder. De rol van Zeeuwse identiteit en plaatsverbondenheid bij weerstand tegen ontpoldering. Nijmegen: Radboud universiteit.
- Stentor, de (2013)**, Protest tegen dijkverlegging Cortenoever. [online] <http://www.destentor.nl/regio/brummen/protest-tegen-dijkverlegging-cortenoever-1.3980976> [Geciteerd 20 Februari 2014].
- Sigmaplan (2014a)**, Wat is het Sigmanplan? [online] <http://www.sigmaplan.be/nl/sigmaplan/wat-is-het-sigmaplan> [Geciteerd 19 november 2014].
- Sigmaplan (2014b)**, Hoe is het Sigmaplan ontstaan? [online] <http://www.sigmaplan.be/nl/sigmaplan/hoe-is-het-sigmaplan-ontstaan> [Geciteerd 19 november 2014].
- Sigmaplan (2014c)**, Hedwige-Prosperproject. [online] <http://www.sigmaplan.be/nl/projectgebieden/hedwige-prosperproject> [Geciteerd 19 november 2014].
- Terlouw, K. (2011)**, From thick to thin regional identities? *GeoJournal* 77, pp. 707-721.
- Terlouw, K. (2014)**, Lokale identiteit en schaalvergroting. *Openbaar Bestuur*, 24 (4), pp. 2-7.
- Tilly, C. (2002)**. *Stories, identities, and political change*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Volkskrant, de (2012)**, Kort geding eigenaar Hedwige bij ontpolderen. [online] <http://www.volkskrant.nl/binnenland/kort-geding-eigenaar-hedwige-bij-ontpolderen~a3260667/> [Geciteerd 15 maart 2015].
- Vroom, M. (2013)**, Gras upt werp. Landschapsbiografie en draagvlakanalyse voor het huidige beheer van het kwelderlandschap van Noord-Friesland Buitendijks. Rijksuniversiteit Groningen.
- Wolf, J.A. (2012)**, *Wildernis in Nederland. Tussen Droom en Werkelijkheid*.
- Zee in Zicht (2015)**, Noard Fryslân Bûtendyks. [online] <http://www.zeeinzicht.nl/vleet/index.php?id=4891&template=template-vleetned&language=0&item=Natuur-langs-de-Friese-waddenkust> [Geciteerd 15 maart 2015].
- Zimmerbauer, K., T. Suutari & A. Saartenoja (2012)**, Resistance to the deinstitutionalization of a region. *Geoforum* 43, pp. 1065-1075.
- Zimmerbauer, K. & A. Paasi (2013)**, When old and new regionalism collide. *Journal of Rural Studies* 30, pp. 31-40.

Lijst van tabellen, figuren en kaarten

Tabel	Pagina
2.1 De schaal tussen dikke en dunne identiteiten	19
2.2 Natuurarrangementen en de bijbehorende dimensies	23
3.1 Overzicht krantenartikelen inhoudsanalyse	30
3.2 Overzicht interviews	31
3.3 Kenmerken Friese Identiteit	32
3.4 Kenmerken Zeeuwse Identiteit	32

Figuur	Pagina
3.1 Voor- en nadelen inhoudsanalyse	29

Kaart	Pagina
4.1 Noord-Friesland Buitendijks	36
4.2 Overzichtskaart Noord-Friesland Buitendijks met landschappelijke indeling	36
4.3 Overzichtskaart projecten Sigmaplan	63
4.4 Hertogin Hedwigepolder	64

Bijlage 2. Inhoudsanalyse

Krantenartikelen Noord-Friesland Buitendijks

- Leeuwarder Courant (1997), Fries kwelderplan zaak van lange adem. 19 maart 1997.
- Leeuwarder Courant (1998a), Land van de kluut wacht een metamorfose. 9 mei 1998.
- Leeuwarder Courant (1998b), Kwelderproject start met doorbraak dijk. 19 mei 1998.
- Leeuwarder Courant (1998c), Fryske Gea wil los met kwelderplan. 20 november 1998.
- Leeuwarder Courant (1999a), EU verlengt steun voor Friese kwelder. 20 februari 1999.
- Leeuwarder Courant (1999b), Onderzoek op proefkwelder Gea in gevaar. 22 februari 1999.
- Leeuwarder Courant (1999c), Boeren nog bang voor doorsteken zeedijkje. 2 maart 1999.
- Leeuwarder Courant (1999d), Fryske Gea tast mist bij koop kwelder. 24 juni 1999.
- Leeuwarder Courant (1999e), It Fryske Gea wordt groot met boerengrond. 9 oktober 1999.
- Leeuwarder Courant (2000a), Fryske Gea pakt door met kwelderplan Ferwert. 21 maart 2000.
- Leeuwarder Courant (2000b), Proefkwelders door bezwaren op de tocht. 21 april 2000.
- Leeuwarder Courant (2000c), Proef buitendijks gebied mag toch. 23 mei 2000.
- Leeuwarder Courant (2000d), Dijkdoorbraak in polder Noorderleech is jaartje uitgesteld. 13 september 2000.
- Leeuwarder Courant (2000e), It Fryske Gea verwerft deel Bildtpollen. 21 oktober 2000.
- Leeuwarder Courant (2000f), Natuur Bildtpollen komt landinwaarts. 11 november 2000.
- Leeuwarder Courant (2001), De witte oneindigheid van het Noarderleech. 22 januari 2001.
- Leeuwarder Courant (2003), Zoute planten winnen ruimte in Noarderleech. 20 september 2003.
- Leeuwarder Courant (2005), Waterschap worstelt met rommel op dijk. 18 januari 2005.
- Leeuwarder Courant (2006a), It Fryske Gea komt op voor heel Friesland. 31 mei 2006.
- Leeuwarder Courant (2006b), Natuurgebied overloop bij watersnood. 11 juli 2006.
- Leeuwarder Courant (2007), Water stroomt niet goed weg uit It Noarderleech. 1 februari 2007.
- Leeuwarder Courant (2008), Waddenzee krijgt vrij spel in polder Bildtpollen. 9 augustus 2008.
- Leeuwarder Courant (2009a), Ferwerderadiel niet blij met verkweldering. 24 januari 2009.
- Leeuwarder Courant (2009b), Vierhonderd koeien verplaats je niet zo. 10 oktober 2009.
- Leeuwarder Courant (2011), Buitendijkse natuurrijkdom. 14 mei 2011.
- Leeuwarder Courant (2012a), Pachter Noorderleech mag blijven bijvoeren. 11 februari 2012.
- Leeuwarder Courant (2012b), Zorgen om uitbreidingsplan van kwelders Noarderleech. 30 november 2012.
- Leeuwarder Courant (2013), Natuur en recreatie in kweldercentrum. 22 juni 2013.
- Leeuwarder Courant (2014a), Omstreden nieuwe kwelder bij Vijfhuizen stuk kleiner. 13 september 2014.
- Leeuwarder Courant (2014b), Twist om lot vogels bij kwelderplan. 2 juni 2014.
- NRC Handelsblad (2001), Friese polder onder water gezet. 15 september 2001.
- Trouw (1995), It Fryske Gea koopt land aan. 30 juni 1995.
- Trouw (2000), Zee krijgt toegang tot zomerpolder; Proefverkweldering; Van een zomerpolder is vrij simpel een kwelder te maken. 3 juni 2000.
- Life (1993), Friesland Buitendijks (first phase)

Krantenartikelen Hedwigepolder

- ANP (2012), Peijs eist einde aan ontpolderingen Zeeland. 14 april 2012.
- Boerderij (2012a), Hedwigeboeren blijven strijdbaar; Polder moet nu toch echt onder water. 27 november 2012.
- Boerderij (2012b), Dit is de slechtste plaats langs de Schelde voor natuur. 18 december 2012.
- De Groene Amsterdammer (2011), Verdronken; In Den Haag. 29 juni 2011.
- De Stem (1995), Pas als alle andere herstelmaatregelen voor de natuur onvoldoende blijken Hedwigepolder niet ontpolderen. 21 februari 1995.
- De Stem (1997), Hulst blijft gekant tegen ontpoldering. 20 september 1997.
- De Twentsche Courant Tubantia (2011), Hedwigepolder gered, actie gaat door. 18 juni 2011.
- Leeuwarder Courant (2011), Hedwigepolder is achterhoedegevecht. 21 juni 2011.
- NRC Handelsblad (2012), Iedereen liegt, zegt 'de heer van de Hedwige' 26 juli 2012.
- NRC Next (2011), Zet die polder nu maar onder water; Afspraak is afspraak, zegt Floris Maljers, die onderzoek deed naar de Hedwigepolder. 17 juni 2011.
- NRC Next (2012a), Maak van Hedwigepolder alsjeblieft geen Gazastrook; Debat. 19 juni 2012.
- NRC Next (2012b), Tijd om de Hedwigepolder terug te geven aan de zee; Commentaar. 18 april 2012.
- PZC (2005), Hulst vecht voor Hedwigepolder. 25 maart 2005.
- PZC (2011), Oude dijk kan de Hedwige redden. 16 augustus 2011.
- PZC (2012a), Plan Bleker is geld in het water gegooid. 28 januari 2012.
- PZC (2012b), Vogelbescherming ziet Hedwige toch verdrinken. 15 februari 2012.
- PZC (2012c), Het onafwendbare lot van Hertogin Hedwige. 18 februari 2012.
- PZC (2012d), Beroemdste polder is aandacht meer dan zat. 3 november 2012.
- PZC (2013), Vurig pleidooi op Hulster Markt. 11 september 2013.
- Reformatorisch Dagblad (2012), Zeeuwse bedrijfsleven roept op direct te ontpolderen. 5 april 2012.
- Reformatorisch Dagblad (2013), Red onze Polders doet aangifte van milieudelict Hedwige. 11 september 2013.
- Trouw (2011a), Hoe ver wil Nederland zijn hoofd in de Zeeuwse klei steken? 26 oktober 2011.
- Trouw (2011b), Verkiezingen gaan weer over 'Hedwige'; 'We zitten met dit vervelende onderwerp opgescheept door de besluiteloosheid van Den Haag' Provinciale Statenverkiezingen 18 februari 2011.
- Ministerie van Economische Zaken & Ministerie van Infrastructuur en Milieu (2014), Nota van Beantwoording Hertogin Hedwigepolder.

Bijlage 3 Topiclijst Interviews

Introductie

Mijn naam is Robbert Kramer, ik ben master student Geo-Communicatie aan de Universiteit Utrecht. Voor het onderzoek van mijn master scriptie ben ik geïnteresseerd in de betekenis van regionale identiteit in het proces van ontpoldering/verkweldering. Uit mijn analyse van documenten en krantenartikelen blijkt dat regionale identiteit een rol speelt, maar dat die nogal verschilt tussen belangengroepen, veranderd in de loop der tijd en ook verschilt per regio.

Visie op landschap en bijbehorende waarden

- Wat karakteriseert het gebied? Welke kenmerken zijn het belangrijkst voor ... ?
- Wat is voor u de waarde van het gebied?
- Aan welke landschapselementen hecht u waarde?
- Hoe ziet u de toekomst van het gebied? In andere woorden, wat moet er met het gebied gebeuren volgens u?
- In hoeverre past dat of botst dat met de visies van anderen?

Identiteit

- Hoe zou u de Friese/Zeeuwse identiteit omschrijven?
- In welke mate speelt de geschiedenis mee in het proces?
- In hoeverre past de ontpoldering/verkweldering bij de Zeeuwse/Friese identiteit?
- Verschilt dit van de visie van anderen met betrekking tot de relatie identiteit en ontpoldering/verkweldering.

Proces

- Is er voldoende draagvlak voor de maatregelen? En wat doen jullie om dit draagvlak te beïnvloeden? (communicatie)
- Wat zijn uw belangrijkste bezwaren tegen ontpoldering/verkweldering?
- Wat zijn uw belangrijkste argumenten voor ontpoldering/verkweldering?
- Hoe ziet u de trend dat landbouwgebieden worden teruggegeven aan de natuur?
- Welke rol ziet u weggelegd voor uw organisatie? En hoe ziet u de rol in relatie met anderen?